श्रीमद् वाल्मीकि रामायण

|| श्री सीतारामाभ्यां नमः ||

किष्किन्धा काण्ड

अध्याय 1

वनवनस्पतीन अनि फुल्र्लफलानि सुशोभितआनि मनुष्याक मोहांतु घालचे तसले पंपा सरोवराचे सुंदर परिसर पोळोवनुं रामाक सीतेले अनुपस्थितीचि व्याकुलता आनि आनि निराशा जास्त भासचाक लागून तो लक्ष्मणाल म्हणालो “भरताले विरहान जालिले दुःखा पेक्षा पंपा सरोवराचे हें सुंदर आनि आकर्शक वातावरणांतले दर एक फूल आनि फल़ किलिलाट करचे पक्षीले स्वर आनि निर्भय आनि निश्चिंत मनान एकमेकांले बरोबर स्वच्छम्द फिरचे हरिणांलि जोडी माका सीतेले बरोबर निश्चिंत मनान स्वच्छम्द फिरचे दिवस आनि सीतेले सहवासांतु अनुभवचे तिगेले सुंदर अवयवाचे स्मरण करनुं तिगेले अनुपस्थितीचि उणीव माका सतयत जास्त अस्वस्थ करत आसा. किंबहुना जर सीता मेगेले लागी आतां आशिल्लि तर माका वेगळे सुखाचि अपेक्षा भासचीचि नाशिल्लि. जर ते महात्मा जनकान सीतले विशय माका विचारलें तर तांका हांु किते उत्तर दिवूं ऋ कौसल्येक हांवु किते सांगतालों ऋ माका जेन्नां वनवासांतु धाडले तेन्नां राज्यभ्रश्ट जालिले मेगेले बरोबर अपण्यालो पतिधर्म आनि पावित्र्य सांभालत़ अरण्यांतले कश्ट सहन करत जीवन करचाक मनांतु कसलोयी क्लेश नासताना़ तोंडांतल्यान एक शब्द उलयनासताना निमूटपणान मेगेले सयत आयिलि ती सीता आतां खंय आसतालि़ किते करत आसतालि ऋ तिगेले शिवाय हांवु जीवंत कशीं आसूं ऋ हांवु केन्ना तिगेले मृदु ाानि मधुर अवाज आयकतालों ऋ लक्ष्मण़ सीतले शिवाय जीवन जगचे आतां असह्य जालिलें आसा. तू भरताले लागी वच़ आतां माका अजून जीवंत आसचें मनांतु ना”.

लक्ष्मण रामालें दुःख समजतालो़ व्यथा जाणतालो. देकून समज आशिल्ले एक जाणते मनुष्याले तरेन ताणें रामाक समजायत सांगलें “संयम दवर रामा़ मनावयर संयम दवर. तुगेले शुभ दिवस निश्चित येतालें. चिंता कर नाका़. जे मनुष्याले मन निश्चिंत आसता तागेले विचार सदा सकारात्मक आसताचि़ नकारात्मक कदापि न्हंय. वियोगान संभवचे दुःख पार करनुं आप्त जनांविशय आसचे आसक्ती पासून आनासक्त आनरागा पासून विरक्त जावचो प्रयत्न कर. ध्यानांतु दवऱ वल्लि वात सुद्धां जास्त तेल घातल्यार सतत जलत आसता. विश्वास दवऱ रावण पाताळांतु गेले किंवा अति दारण लोकांतु गेलो तरियी जीवंत उरचो ना. तागेलो शोध पयलें मेळूं. तदनंतर ताका सीतेक मुक्त करचें किंवा मृत्यूक तोंड दिवचें पडतालें. खंयचोयी मार्ग ताणें स्वीकारल्यारियी मेगेले हातांतल्यान तागेलें मरण हें निश्चित आसा. देकून निराशा आनि हतबलता पूर्ण तरेन सोडनुं तुगेलो स्वाभाविक समतोलता स्वीकार कर. कारण मन सधृढ करनुं कर्म केले शिवाय मनांतलि कामना सफल जावचि ना. उत्सामान केलिले कार्य मनुष्याले शक्तीक सबळ करता. करचांतु येवचे प्रयत्न पेक्षा जास्त श्रेष्ठ अन्य कर्म वा कर्तव्य ना. देकून श्रेष्ठ मानव केन्नांयी पायत्न केले शिवाय स्वस्थ बसनांचि. प्रयत्न केलिल्यान अमकां सीता निश्चित परत प्राप्त जातालि. देकून अज्ञानाक लागून निर्माण जालिलो मनांतालो शोक पूर्ण तरेन सोड. वास्तवांतु तूं स्वतःचे आत्माचे शिस्तबद्ध प्रभावाचो प्रकाश पसरचाक अवसरच दी”.

लक्ष्मणाले हे तरेन उत्साहान व्यक्त केलिले शब्द आयकून शोकग्रस्त जालिले राम सचेत जालो आनि आपण्यालो शोक मोह आनि आल्स्य सोडनुं निश्चिंत आनि निभिड जावनुं संकटाक धैर्यान तोंड दिवचाक प्रतिबद्ध जालो आनि आपंयालो प्रवास मुखार सरयलो. मार्गक्रमण करत आसताना मनान शांत आशिल्ले लक्ष्मणान रामाक तागेलो सीतेले विशय आसचि प्रेमाचि साक्षी अनि दीवनुं तिगेले रक्षण करचें उत्तरदायित्वाचो ऊडगास दीवनुं सांभाळत आसतालो. हे तरेन शस्त्र अस्त्रान सुसज्ज आशिल्ले ते दोन युवकांक चलत आसताना दूर ऋष्यमूक पर्वतावयर आपण्याले सहकारी सयत निवास करनुं आशिल्ले सुग्रीवान पळयलें आनि तो गडबडनुं आपण्याले सहकारी बरोबर परत आपण्यले गुप्त स्थळाक परतलो. शस्त्र अस्त्रान सज्ज जालिले ते कदाचित् राज्यभ्रश्ट केलिले तागेले भाव वालीले गुप्तचर आसाताले म्हण्णुं विलक्षण सम्भ्रमांतु पडला आनि जेवण जेवचें सुद्धां तो विसरलो. तदनंतर तागेले सैन्यान ताका संरक्षण दीत आसल्यारियी भीतीचे एक असामान्य वातावरण पसरनुं आपण्याले सहकारी बरोबर थंयचान वेगळे प्रदेशांतु स्थळांतर जावचो विचार करचाक लागलो.

असल संभ्रमांतु पडिल्ले परिस्थितींतु सुग्रीवालो परम मित्र आनि सल्लो दिवचो हनुमंत मात्र निर्भींड आनि निश्चिंत आशिल्लो. ज्ञानी आशिल्यान तणों शांत स्वरांतु सुग्रीवाक समजायल वालीले भितीन सर्वांनि हे तरेन भीतीन संभ्रमांतु पडनुं हांगाचान स्थळांतर जावचें अनावश्यक आसा. कारण हे ऋष्यमूक पर्वतावयर आमकां वालीले पासून कसलेंयी भय ना. देकून सर्वांनि निश्चिंत आसचांतु सर्वांले क्षेम आसतालें. कदाचित् तमुगेले अस्वस्थ जालिले मन तुमकां एक निश्चित निष्कर्षाक येवचाक अवसर दीना. अस्थिर मन आशिल्लो राजा प्रजेले सुखाचि चिंता निरसन केनांयी करचो ना हेंचि सत्य आसा". हानुमंतान ज्ञानसंमत विचार प्रगट केलिले पोळोवनुं सुग्रीव शांत जालो आनि ताका उद्देशून म्हणालो "दैवी रूपाचे आनि शस्त्रअस्त्रन सुसज्ज आशिल्ले युवकांक पोळोवनूं कोण चिंतित आसचो ना ऋ माका विश्वास आसा कीं ते निःसंशय वालीन धाडिल्ले गुप्तचर आसाचि. देकून राजाक मित्र अनेक आसल्यारियी ते सर्वांले वयर पूर्ण विश्वास दवरचें घातक आसता. ज्ञानी मनुष्यान मित्रले वेशांतु येवचे शत्रूंक ओळखुवचाक जाय. अन्यथा विश्वास दवरिले मित्रले कडचानचि तांगेलि फसवणूक जाता. राज्य संभाळचांतु वालि अति चाणाक्ष आसून मित्रंले वेशांतु आयिले अनेक शत्रूंलो ताणें नाश केलिलो आसा. देकून गुप्त शत्रूंलो शोध घेवचें साधरण मनुष्यांक अत्यावश्यक आसता. देकून हनुमंत तूं तक्षण सामान्य रूप आनि वेश धारण करनुं ते दोन युवकांली प्रशंसा करनुं विश्वास संपादन करनुं तांगेले मनांतले विचार उलापवचें संभाषण आनि आचरणेंतु हाडचे विचार निरीक्षण करनुं हे घोर अरण्यांतु ताणिं येवचें कारण तांगेले विशय सविस्तर समाचार शुद्ध आसाचि म्हण्णुं दिसल्यारियी समजून घेवचाक जाय". सुग्रीवान दिलिलो आदेश शिरसामान्य करनुं हनुमंत थंयचान तुरंत राम लक्ष्मणान आशिल्ले थंय प्रस्थान केलें.

आपण्यालें सत्यस्वरूप रामान ओळखुव न्हंय म्हण्णुं हनुमंतान एक ब्राह्मण भिक्षुकाले रूप आनि वेश धारण करनुं राम लक्ष्माणाले मुखार येवनूं विनम्रतायेन तांका नमस्कार आनि सन्मान दीवनुं मृदु शब्दांतु विचारलें "दिसचांतु राजर्षी किंवा देव दिसचे आनि आचरणेंतु तपस्वी

तरेन आसचे़ देवलोकातल्यान अवतरिले तरेन आयिले़ सुवर्ण वर्णाचे बाहु अशिल्ले़ कमलदलातरेन दोळे आशिल्ले जटामण्डल धारण केलिले सिंहाले द्रिश्टी तरेन तीक्ष्ण दोळे़ हस्तीले तरेन चाल आनि राजातरेन वागणूक आशिल्ले़ शत्रूंक पूर्ण तरेन नाश करचाक धनुष्य बाणान सुसज्ज जालिले़ महाबलशाली पराक्रमी वीर हे घोर अरण्याचे प्रदेशांतु जनांवरांले मनांतु भय निर्माण करचे खातिर आयिल्ले तुमिं दोन कोण आसाचि ॠ वास्तविक तुमिं सर्व जगावयर राज्य करचाक योग्य आनि अनुरूप आसचि. तुमिं दोन शूर वीर युवक पंपा सरोवराचे परिसराचे सौन्दयाचो आनंद घेवचाक खंयचे देशांतल्यान आयल्याचि ॠ निश्चित ॠष्यमूक पर्व ताचो हो प्रदेश तुमगेले आगमनान पभावित जालिलो आसा".

आपण्यान इतलें उलयल्यारियी राम लक्ष्मणाले तोंडावयर कसलेयी प्रतिक्रियेचे चिन्ह दिसले नाशिल्यान बुद्धिवान जीवांतु अग्रगण्य म्हण्णु मानचांतु येवचे हनुमंताक आश्चर्य जालें आनि तागेको मनांतु कुतूहल निर्माण जालिल्यान तो म्हणालो़ "हांवे इतलि सर्व प्रशंसा केल्यारियी तुमीं एक शब्द सुद्धां कित्याक उलयनांचि ॠ वास्तवांतु हांवु वानर राजा वालीन अन्यायान राज्यपदावयल्यान भश्ट् जालिले वानर श्रेष्ठ धर्मात्मा सुग्रीवालो मंत्रि आसून ब्राह्मण भिक्षुकालें रूप वेश घालनुं अयिलो वायुपुत्र हनुमान आसा. किंबहुना हांवु अनुमान करता कीं तुमीं सुग्रीवान मैत्रीचि प्रतीक्षा करत तुमगेले आगमनाचि वाट पळयत आशिल्ले शूर वीर आसून तुमकां स्वागत करचाक तुमगेले समक्ष धाडनुं दिलिलें आसा".

हनुमन्तालिं उत्तर आयकून रामाक आश्चर्य आनि समाधान जावनुं लक्ष्मणाक सांगलें "जे वानर श्रेष्ठ सुग्रीवालि भेट घेवचाक आमिं आतुरतेन आनि उत्कण्ठतेन वाट पळयत आशिल्ले ते वानरराजालो मन्त्रि हनुमान आपण्याले समक्ष उभो आसा. देकून तूं तागेले बरोबर उलयताना मधुर आनि मैत्री वाढचे शब्दप्रयोग कर. कारण वेदज्ञानाचो यथार्थ समजिल्ले शिवाय किंवा यजुरवेदाचें पठण केलिले शिवाय किंवा सामवेद समजले शिवाय जे तरेन तो उलयत आसा तै तरेन उलोवच शक्य जावचें ना. वास्तवांतु ताणें खंयचोयी अनुचित शब्द प्रयोग केलिले नाशिल्लें पोळोवनुं व्यकरण शास्त्रचो सखोल अभ्यास ताणें केलिलो आसा़ हें सिद्ध जाता. तागेले द्रिश्टींतु श्रवण शक्तींतु किंवा वक्तृत्वांतु कसलेंयी व्यंग दिसचांतु येना. तागेले काळजांतल्यान येवचे भाव आनि कण्ठांतल्यान निर्माण जावचे शब्द़ करचांतु येवचे शब्दांचो प्रयोग पळयल्यारि ताणें स्वरांचो योग्य उपयोग केलिलो जाणवता. तागेलि वाचा स्पश्ट़ संस्कारान परिपूर्ण़ सुसंस्कृत़ शिस्तबद्ध़ अद्भत़ शुभ आनि मन आनि काळाजाक स्पर्श करचि तसलि आसा. जे वचनांतु तिन्नी माध्यमांचें अंतःकरण़ कण्ठ आनि मनाचें समागम जालिलें आसा तें वचन कोणांक आकर्शित करचें ना ॠ असले उत्तरंनि शत्रूलें मन सुद्धां मैत्रींतु परिवर्तन जाता. जे राजाले दरबारांतु असलो ज्ञानी आनि चाणक्ष मन्त्रि ना ते राजालो उत्कर्श तरी कशें जातालो ॠ असलो बुद्धिमान राजदूत मध्यस्थ करचाक आसल्यारियी ते राजालि मनो कामना पूर्ण जावूं शकता".

रामाले हे वचन अयकून एक ज्ञानी मनुष्यान दुसरे ज्ञानी मनय्ष्याक सांगिल्ले तरेऩ लक्ष्मणान हनुमंताक उद्देशून म्हळलें "जें राजा सुगीवाले विशय तूवें सांगलें तें सर्व आमि

जाणताचि. आमि सुद्धा तेचि वानरश्रेष्ठ सुग्रीवालि भेट घेवाचाकचि आयिल्ले आसाचि. देकून तूंवे सांगिल्ले तरेन आमि हे क्षण पासून अनुसरण करचे आसाचि". लक्ष्मणाले हे आब्द आयकून अत्यानंद अनि समधान जालिले हनुमंतान थंय आानि तेचि सुगीवाले यशाचे इच्छा मनांतु दवरनुं रामाले बरोबर मैत्री करचें आश्वासन दिलें.

सुग्रीवाले प्रति आशिल्लो रामालो आदर पोळोवनुं हनुमंताक आनंद जावनुं तो मनांतले मनांतु "राज्य परत प्राप्त करचे सुग्रीवालें स्वप्न आतां निश्चित यशस्वी जातालें हांतूत संदेह उरलो ना" म्हण्णुं विचार आयलो आनि रामाले दिशेन द्रिश्टी फिरोवनुं ताणे रामाक विचारलें "कसलो हेतु मनांतु निश्चित करनुं तुमिं हे अरण्यांतु आयल्याचि जो प्रदेश पंपा सरोवराचे हे रम्य दृश्यान शोभत आासल्यारियी अनेक हिंस्र पशू आनि भयंकर राक्षसांनि निवास करनुं आशिल्यान असुरचित म्हण्णुं मानचांतु येता ऋ" रामाले अनुमतीन लक्ष्मणान हनुमन्ताले हे प्रश्न्याक उत्तर दीत सांगलें "धीर धर्मनिष्ठ चातुर्वर्णाचो पालनकर्ता कोणांलोयी विशय द्वेश नाशिल्लो किंवा कोणाले पासून द्वेश नाशिल्लो सवांले विशय पितातरेन प्रेम करचो अग्निष्टामोदि यज्ञयाग योग्य रीत रिवाजा प्रमाणें संपन्न करचो दार्नधर्म करचो राजा दशरथालो ज्येष्ठ पुत्र राम आसून तो प्रजापती तरेन सर्व जीवांलो पिता समान सर्वगुण संपन्न राजलक्षणांनि आनि राज्य वैभवान शोभचो राज्यांतल्यान भ्रश्ट जालिल्यान मेगेले सयत हे अरण्यांतु निवास करनुं आसा. सायंकाळचे समय अस्तमेंतु वच्चे सूर्याले तरेन तेजस्वी आशिल्लि सीता रामालि पत्नि आसून हांवु लक्ष्मण रामालो भावु आनि दोग्गांलोयी दास जावनुं आसा. कोणांकयी उपद्रव दीत नासाताना निश्श्चिंत मनान वनवासांतु आमिं जीवन जगत आसताना स्वेच्छेन आपण्यालें रूप बदलचे एक दुश्ट राक्षसान आमगेले अनुपस्थितीचो अवकाश पोळोवनु निष्पाप सीतेलें अपहरण केलिलें आसा. पुण ते राक्षसाले विशय आमिं कांयी जाणनांचि.

"हांवु तुका सर्व जे तरेन घडलें ते तरेन सांगतां. शापग्रस्त जालिल्यान राक्षस कुळांतु कदम्भ नांवान जन्म घेतिल्ले दितीलो दनु नांवाचो पुत्रन मृत्यु जावनुं स्वर्गाक वच्चें पयलें ते राक्षसालो शोध घेवचांतु अत्यंत बलवान वानरश्रेष्ठ सुग्रीव आमकां मदत करचाक समर्थ आसा म्हण्णुं सांगिल्लें. देकून अयोध्येंतल्यान वनवासांतु येताना आपण्यांले सर्व धन संपत्ती दान दीवनुं उत्तम श्रेय प्राप्त केलिले रामान पयलें सर्वांलो आश्रयस्थान जावनुं आतां सुग्रीवाले आश्रयाचि इच्छा केलिली आसा. राम जो सर्वांलो आश्रयस्थान जावनुं दशरथालो धर्ममनिष्ठ पुत्र आसा तो आतां सुग्रीवालो आश्रय घेवचाक आयिलो आसा. राम जो मेगेलो गुरु आसा आनि सर्वांलो आश्रयस्थान जावनुं आसा तोचि आतां आश्रय घेत आसा. जे रामाले प्रसादान सर्व प्रजा सामाधन पावतालि तो राम आता सुग्रीवाले प्रसादाचि आशा करत आसा. तीन लोकांतले राजांले कडचान सतत सन्मान प्राप्त करचे राजा दशरथालो पुत्र जे कोणांले गुणांक लागून जगंतले सर्व जीव शरणागतिचो आनंद अनुभवताले तो राम आता सुग्रीवाक शरण आयिलो आसा. देकून शोकान संत्रस्त मनस्थितींतु आशिल्ले रामाक सुग्रीवान तागेले सहकारींले सयत समजून वागचें अपेक्षित आसा".

दोळयांतल्यान अश्रु गळयत काळीज हालोवनुं सोडचे लक्ष्माणाले हे शब्द आयकून वाक् विशारद हनुमंतान ताका सांगलें "क्रोधावयर संयम इन्द्रियां वयर नियंत्रण आशिल्ले तुमगेले तसले ज्ञानी पुरुष द्रिश्टीक पडचें आनि सुग्रीवाले बतोबर भेट आनि मैत्री जावचि हें निश्चित आमगेले दैवाक लागूनचि आसा. ज्येष्ठ बन्धु वाली कडचान तापत्र्य आनि राज्यापासून पदभ्रश्ट जालिलो आनि स्वतःचे स्त्रीले पासून वेगळो जालिलो सुग्रीव भीतीन हे अरण्यांतु निवास करनुं आसा. सुग्रीव आनि आमि सर्व वानर सहकारी सीतेलो शोध घेवचाक निश्चित तुमगेलि मदत करताले. आमि सर्व हेचि क्षण सुग्रीवालि भेट घेवचाक वचयां". हे तरेन शुभ वचन उलोवचे हनुंताक मान सन्मान समर्पित करनुं लक्ष्मणान रामाक सांगलें "वायुपुत्र हनुमान सर्वसंतोषान जें योग्य आसा तेंचि उलयत आसा. सुग्रीवाले मनांतु सुद्धां कसलें तरी एक कारण निस्चित आसतालें. देकून तो जें तागेले प्रसन्न मनाक आनंद दीत आसा तेंचि तो वाणीन व्यक्त करत आसा. वायुपुत्र हनुमान आत्यंत ज्ञानी आसून असत्य कदापि उलय ना"". तदनंतर हनुमंतान ते दोन्नी भावांक सहज उचलनुं घेवनुं सुग्रीवाक भेटचाक ऋष्यमूक पर्वताचे दिशेन गेलो.

एक वर्वतावयल्यान दुसरे पर्वता वयर वचत अखेरीक तो हनुमंत मलय पर्वतावयर आयलो आनि ते रामलक्ष्मणांक थंय निवास करनुं आशिल्ले सुग्रीवाले सन्मुख हाडनुं ओळख करनुं दिवचे आसयान घोष्ति केलें "हांगा ईक्ष्वाकू कुळांतले राजा दशरथाले पुत्र राम आनि लक्ष्मण अयिल्ले आसाचि. राम ज्येष्ठ पुत्र आसून कर्तव्यपालन करचे इच्छेन अग्निदेवाले प्रीत्यर्थ अनेक राजसूय आनि अश्वमेध यज्ञ याग संपन्न केलिलें जन सामान्य अनाथांक पशु ऐश्वर्य धन इत्यादि दान करनुं आपण्याले राज्याचो सांभाळ सत्य आनि त्याग बुद्दीन केलिल आपण्याले बापयले आदेशानुसार हे घोर घोर अरण्यांतु आयिलो आसा. जेन्नां सुख समाधानान रानांतु निवास करनुं राम सीता आनि लक्ष्मणाले बरोबर निवस करनुं आशिल्लो तेन्नां रामाले शुद्द आनि पवित्र प्रवृत्तीच पत्नी सीतेलें अपहरण राक्षस रावणान केलिलें आसून तिगेलो शोध घेवचाक तुगेले मैत्रीचि अपेक्षा करनुं आयिलो आसा. देकून ताका यथा योग्य मान सन्मान दीवनुं तूंवे मैत्रीचो संबध घट्ट करचाक हात मुखार करनुं तागेले हातांतु दिवचाक जाय".

हनुमंताले वचन मान्य करनुं सुग्रीवान ते दोन आकर्षक दिसचे युवकांले स्वागत केलें आनि रामाक उद्देशून म्हणालो "नीति आनि धर्मांतु तुमि निष्णात आसून तुमगेले विशय आमका हनुमंतान पयलेंचि सत्य समाचार सविस्तर दिलिलो आसा. तुमगेले बरोबर मैत्री करचें म्हळयार हांवे स्वतःचो सत्कार केलिले तरेन असून माका निश्चित लाभदायक सुद्धां आसतालो. जर मेगलि मैत्री तुमकां मान्य आसा तर मेगेलो हात तुगेल हातान स्वीकारनुं शाश्वत मैत्रीचो संकल्प धृढ आनि पूर्ण निर्णायक करयां". सुग्रीवालो सुंदर शब्दांतु उलयिले हे शब्द आयकून अत्यंत आनंद आनि समाधान जालिले रामान एक क्षण विलंब करत नासताना मान्य केलो. मैत्रीचि साक्ष म्हण्णुं हस्तमिलाप आनि सहर्ष आलिंगन दिलें. मदले अवकाशांतु अपण्याले ब्राह्मण भिक्षूलें रूप सोडनुं आपण्याले मूळ रूप परत धारण केलिले हनुमंतान लाकडं एकत्रि करनुं अग्नि प्रज्वलित केलि. राम सुग्रीवाले कडचान पूजा सत्कार प्रदक्षिणा करोवनुं घेवनुं अग्नीले

साक्षीन घोषित केलें "आतां तुमि दोग्गंयी मित्र जालिल्यान तुमगेलें मन एकमेकांले विशय समसमान शुभ संकल्पाचे आनि विचारांचे जावूं".

सुग्रीवाक हनुमंताले ज्ञान समंत प्रतिक्रिया पोळोवनुं कौतुक मिश्रित आनंद जालो आनि तो रामाक म्हणालो "मेगले ज्येष्ठ भाव वालीन माका राज्यांतल्यान बहिष्कृत करनुं मेगेले स्त्रीक स्वतःचे नियंत्र्णेंतु दवरिल्यान हांवु हे अरण्यांतु भीतीन भणभण भटकत आसा. देकून तुगेले पासून संरक्षणेचि अपेक्षा करनुं हांवु तुका शरण आयिलो आसा. मेगले मनांतले भीतीं निवारण करचें हें तुगले हाततूचि आसा". हे तरेन सुग्रीवाले काळीज पीळनुं काडचे कळकळीचे वीनंती आयकून श्रेर्यप्रेय् योर्ग्यअयोग्य जाणचे रामान ताका आश्वासन दीत म्हळळें "हांवु जाणतां कीं मैत्रीचे महत्व तेन्नांचि फलद्रूप जाता जेन्नां मैत्री सेवेंतु रूपांतरित जाता. देकून तूं निश्चिंत मनान ऊर. हांवु सूर्य प्रकाशाचे तरेन झगझगचे इन्दाले वज्रायुधाले तरेन लखलखचे आनि सर्पा तरेन सळसळत सुटिले मेगेले बाणान एक पर्वत चूर चूर केलिले तरेन तुगेले राज्य अनि स्त्रीपासून बहिष्कृत केलिले ते दुश्ट वालीलो पूर्ण तरेन नाश करतां". रामाले हे आत्मविश्वासान दिलिले आश्वासनान सुग्रीवाले मनांतु आशेचे किरण जागें जावनुं तो म्हणालो "हे राम् निसंशय हांवु आता निश्चिंत जालिलो आसा. कारण तूं शीघ्र मेगेलि स्त्री आनि राज्य माका परत मेळोवनुं दितालो". रामाले आनि सुग्रीवाले सधृढ मैत्री आनि निर्माण जालिले आत्म विश्वसाक लागून सीतेलो कमलफुल तरेन फुलिलो दाव्वो दोळो सकारात्मक शकून म्हण्णुं फडफडलो आनि तेंचि क्षण वालीलो सुवर्ण तरेन तेजस्वी दाव्वो दाळो आनि रावणालो अग्नी तरेन प्रज्वलित आशिल्लो दाव्वो दोळो नकारात्मक शकून म्हण्णुं निस्चित फडफडतालो.

एक शुभ प्रसंग अनपेक्षित तरेन अपण्याले जीवनांतु प्रत्यक्ष घडचो आसा हें ध्यानांतु येवनुं सुग्रीवान रामक उद्देशून परत म्हळळें "सर्व मन्श्यांतु रत्न तरेन शोभचो आनि जो तुगेले विशय सुद्धां सेवाभाव अनुभवता ते हनुमंतान हे निर्जन रानांतु येवचांतु तुमगोले हेतु सविस्तर सांगिल्लो आसा. जेन्नां लक्ष्मण अनि सीतले बरोबर तूं निश्चिंत निवास करनुं आसतााना राक्षस राजा रावणान सीतेलें अपहरण केलें मदत करचाक आयिल्ले जटायूलि हत्या केलिलें पत्निले वियोगान त्रस्त जालिले तूंवे आनि तुगेले भावान तिगेलो शोध घेत हांगा आयिले हें सर्व हांवु जाणता. तुमगेलें दुःख आतां पूर्ण तरेन सोडनुं दिवचाक जाय कारण जे तेन अदृश्य जालिले वेद परमात्मान परत प्राप्त केलिले ते तरेन सीता रसातळांतु असूं किंवा आकाशांतु आसूं तिगेलो शोध शीघ्र जावनुं तीं तुका प्राप्त जातालि. मेगेले वचन सत्य आश्वासन आसा म्हण्णुं समज़ कारण तिका त्रास दिवचें देवांक किंवा दानवांक सुद्धां साध्य जावचे ना. देकून दुःख करचें सोड. हांवु तिका निश्चित घेवनुं येवचो आसा".

"मेगेलो अनुमान आसा कीं कदाचित् रावणान आकाश मार्गान वचत आसताना 'हे राम् हे लक्ष्मण' म्हण्णुं आक्रोश करत रडचे ते राजपुत्रीक हांवे निश्चित पळयिले आसतालें. कारण मलय पर्वतावयर आसताना एक स्त्रीन माका पोळोवनुं वस्त्त्रांतु बांदिल्ले थोडि आभरणं सकयल उडयिल्लिं. ती उचलनुं हांवे ते सुरक्षित दवरिलिं आसाचि. हांवु तीं घेवनुं येता. तीं आभरणं

सीतेलिं कीं म्हण्णुं पळय". रामान तक्षण आतुरतेन तीं आभरणं तुरंत हाड्चाक सांगलें. जेन्ना सुग्रीवान तीं हाडानुं दाखयलिं तेन्नां दोळे अश्रून भरिले आशिल्यान रामाक ओळखुवचाक तीं स्पश्ट दिसलि नांचि.देकून ताणों तीं आभरणं ओळखुवचाक लक्ष्मकाक सांगले. पुण लक्ष्मणाक पैंजण सोडल्यार विंगड खंयचेयी आभरणं ओळखुवचाक शक्य जालें ना. ते निष्पाप सरळ स्वभावाचे लक्ष्मणानरामका सांगलें " "नाहं जानामि केयूरे नाहं जामामि कुंडले ऽ बूपुरे त्वभिजानामि `नत्यं पादाभिवन्दनम् ऽऽ". सीतेन केसांतु वापारिलें केयूर किंवा कानांतु वापारिलीं कुण्डलं केन्नांयी पळयिलीं नाशिल्लिं. पुण तिगले पायांचो नमस्कर दर दिवस करत आशिल्यान तो तिगेलिं पांयजण मात्र निश्चित ओळखु शकलो. रामान सुग्रीवाक सांगले "सीता मका प्राणापेक्षा जास्त प्रिय आसा. देकून शोध तो देश प्रदेश खंय रावणान सीतेक व्हेलिलें आसतालें.हांवु ताका निश्चित यमसदनाक धाडनुं दितां".

दोळयांतु संत्रस्त अश्रु आनि स्वरांतु संतापाचे कंपन पोळोवनुं सुग्रीवान रामाले मन शांत करचाक आनि काळजाक समाधान दिवचाक दोन्नी हात जोडनु म्हळ्ळें "हांवु ते राक्षसान निवास करनुं आसचें स्थळ शक्ति किंवा सामर्थ्य जाणना. पुण हांवु तुका विश्वास आनि वचन दितां कीं रावणाक आनि तागेले सहकारींलो संपूर्ण नाश करनुं सीतेक तुगेले समक्ष उभे करनुं तुगेले मनाक समाधान दिवचाक आनि मेगेले विशय तुगेलि प्रीति जागी जावचाक जे प्रयत्न करचाक जाय ते सर्व प्रयत्न केले शिवाय एक क्षण विश्रान्ति घेवचो ना. देकून तुगेले मनांतले मनाचि दुर्बलता सोड आनि स्वाभाविक स्थैय जागी जावचाक अवकाश दी. कारण बुद्धीचि क्षीणता तुका सोभना. हांवे सुद्धा पत्निवियोगाचो अनुभव घेतिल्लो आसा. जेन्नां मेगेले तसले सामन्य वानरान शोक करत किंवा धैर्य सोडत नासताना संघर्ष करत आसा तेन्नां तुगेले तसले विनय आनि ज्ञनसमृद्ध महामानवान हे तरेन दुःख करत बसचें कशीं योग्य आसतालं ऋ तूंवे अश्रुवयर नियंत्रण दवरनुं धैर्य आनि संयमान अपण्याले कर्म करचाक जाय. दुःखांतु किंवा संपत्ती विनाश जालिल्यान किंवा मृत्यु मुखार आसताना जे मनुष्यालें मन स्थिर आसता तो मनुष्य आपण्यालि विवेक बुद्धि वापरनुं संसार सागर पार करता. अन्यथा चेरडाले तरेन अल्प बुद्धीचो मनुष्य नित्य दुःखांतु बुडिल्लो आसून वजनान भरिल्ली नांव उदकांतु बुडिल्ले तरेन बुडता " 'व्यसने वार्थकृच्छ्रे वा भये वा जीवितान्तगे ऽ विमृशंश्च स्व्या बुद्ध्या धृतिमान् नावसीदन्ति ऽऽ बालिशस्तु नरो नित्यं योऽनुवर्तते ऽ स मज्जत्यवशः शोके भाराक्रातेव नौर्जले ऽऽ'.देकून तुगेले वयर प्रीतीक लागून हांवु तुका हात जोडनुं विनवणी करता कीं तुगेले पुरुषार्थाचें स्मरण कर दुःखाक अवकाश दीवनाका. शोकाक अवकाश दिलिल्यान मनुष्यांक सुख केन्नांयी मेळनां ताजे विपरीत ते मनुष्याले जीवाक शोक घअतक जावू शकता. देकून स्वभावांतलि धैर्यवृत्ती नश्ट जावचाक दीवनासताना मनांतल्यान शोक समूळ उपटून काड. हांवु तुका उपदेस करना तर मैत्रीचे अधिकारान हें सांगत आसा. देकून मैत्रीचो मान दीवनुं तूंवे शोक करचे बंद करचाक जाय".

सुग्रीवाल हे तरेन उलयिले नंतर रामान अपण्याले दुःख नियंत्रणेंतु दवरलें दोळे पुसले आनि सुगीवाक आलिंगन दीत परत आपण्यालले स्वाभाविक मनस्थितींतु परत येवनुं सुग्रीवाक सांगलें "जें एक प्रेमळ मित्रन करचाक जाय तें तूंवे योग्य तरेन सांत्वन केलियान मेगेले चित्त आतां

शांत जालिलें आसा. देकून तूवें शीघ्र सीतेलो आनि ते दुश्ट राक्षासालो शोध घेवचें अत्यंत आवश्यक आसा. पावसाळयांतु जे तरेन बीयेक चिगुर येवनुं काळांतरान निश्चित फल प्राप्त जाता ते तरेन तुगेले प्रयत्नाक लागून यश काळांतरान निश्चित प्राप्त जातालें. मेगेले आत्मविश्वासाक लगून हांवे तुका अश्वासन दिलेलेंचि आसा कीं हांवु वालीलो निश्चित नाश करचो आसां. हें मेगेले सत्य वचन म्हण्णुं समज कारण आयज पर्यंत मेगेले कडचान आसत्य वचन उलोवचांतु आयिलें ना. देकून जें हांवु तुका आश्वासन दिता कींव जें हांवु उलयता तें केवल सत्यचि आसा". रामान जें उत्तररूपान सांगले तें आनि विशेष करनुं ताणें वालीलो नाश करचें आश्वासन आयकून सुग्रीवाक आनि तागेले समस्त सहकारींक अत्यंत आनंद जालो. एकमेकांक मेळनुं एकमेकांले अभिनंदन करत एकमेकांले सुख दुःखाचे समाचार उलयत नंतरच कार्य यशस्वी करचे विशय विचार विनिमय ते करचाक लागले.

सुग्रीवान हो आनंद रामाक निररूपण करत म्हळळें "मेगेले वयर देवांले अनंत आनुग्रह निश्चित असताले कारण तुगेलो तसलो सर्वगुणसंपन्न आनि धर्मनिष्ठ मित्र माका प्राप्त जालिलो आसा. तुगेले तसले महामानवालि मैत्री अग्नीचे साक्षीन संपादन केलिल्यान मेगेले अप्तबांधवांनि आनि सहकारींनि मेगेलि प्रशंसा करचें योग्यवि आसा. तुगेले मदतीन माका यःकश्चित् मनुष्यांले मर्त्य लोक कित्याक देवाले स्वर्ग लोक सुद्धां प्राप्त जावचि शक्यता आसतालि. तुगेले तरेन इन्द्रियांवयर संयम दवरिले महा मानवांलो प्रेम आनि धैर्य अवर्णनीय आसता. जरी मेगेले विशय हांवु तुका जास्त कांयी सांगू शकचो ना तरियी काळांतरान हांवु सुद्धां तुगेलो मित्र जावचाक अनुरूप आसा हे तुका निश्चित मान्य आसतालें. एकमेकांले धन आनि संपत्ती एकमेकांपासून वेगळें म्हण्णुं मित्र समजनांचि. श्रीमंत किंवा दरिद्र सुखी किंवा दुःखी निर्दोषी किंवा सदोषी मित्र सर्वांलो अत्युत्तम आश्रयस्थान आसता. मैत्री खातिर स्वतःचे धन संपत्तीचो सुख समाधानाचो आनि देशाचो त्याग करचें सुद्धां योग्यचि आसता म्हण्णुं ज्ञानी मनुष्य मानताचि' 'रजतं वा सुवर्णं वा शुभान्याभरणानि च | अविभक्तानि साधूनामवगर्चन्ति साधवः || अअढ्यो वापि दरिद्रो वा दुःखितः सुखितोऽपि वा | निर्दोषश्च सदोषश्च वयस्यः परमा गतिः || धमत्यागः सुखत्यागो देशत्यागोऽपि वानध ऽ वयस्यार्थे प्रवर्तन्ते स्नें दृष्ट्वा यथाविधम् ||''. सुग्रीवाल वचन लक्ष्मणान "जे तूं उलयता तें योग्यचि आसा" म्हण्णुं मान्य केलें.

आपण्याले उलयिलें राम आनि लक्ष्मण दोग्गांकयी मान्य जल्यां हे पोळोवनुं सुगीवाक आपण्यालि असामान्य शक्तीचि जाणीव जालि दोळयांतु दोळो घालनुं वालीले बरोबर युद्ध करचो आत्मविश्वास जागे जालो आनि भीतीन घाबरत नासताना तो धर्यान युद्ध करचें खातिर सिद्ध जालो. वालीले विशय समचार विस्तारान रामाक सांगत तो म्हणालो "राजपदावयल्यान आनि शास्त्रनुसार विवाह बन्धनांतु आशिल्ले मेगेले स्त्री पासून मेगेले ज्येष्ठ बन्धु वालीन माका वंचित केलिल्यान हांवु भीतीन हे अरण्यांतु अस्थिर मनान भण भण फिरत आसा. आनथ जालिले मेगेले दिशेन कृपादृिश्टी घालनुं माका वालीले भयापासून मुक्त करचाक जाय". सुगीवाले शब्द आयकून रामान प्रत्युत्तर रूपान म्हळळें "उपकार केलिल्यान जें प्राप्त जाता तें मैत्रीचे फल

आसता आनि ताजे विपरीत अपकार करचें हे शत्रूलें लक्षण आसता - 'उपकारफलं मित्रमपकारोऽरिलक्षणम् |' . तुगेले स्त्रीक अपहरण केलिल्यान हेचि क्षण वालीक यमसदनाक धाडचाक हांवु उद्युक्त जालिलों आसा. इन्द्राले वज्रायुधा तरेन तीक्ष्ण सर्पाले तरेन सळसळचे आनि भांगरान झगझगचे बाण मेगेले लगीं आसाचि. एक पर्वत कोसळून पडिल्ले तरेन वाली युद्धांतु कोसळनुं पडतालो हें तू निश्चित पळयतालो".

रामाले हे निर्धारित वचन जेन्नां आयकले तेन्नां स्वतः एक महान्न सेनानी आशिल्ले सुग्रीवान साधु साधु म्हण्णुं तागेले वयर आशिल्ले नितांत श्रद्धेचि सहर्ष प्रतिक्रिया साक्षीरूपान दिलि. "हांवु दुःखांतु आशिल्लो सामान्य वानर आसून तूं सर्वांले दुःख हरण करचो महामानव जावनुं आसा. तुगेले हातांतु मगेले हात घेवनुं अग्नि साक्षीन तूं मित्र रूपान मेगेले प्राणापेक्षा जास्त प्रिय जावनुं आसा. देकून मित्र म्हण्णुं मेगेलें पूर्ण मनोगत स्पश्ट आनि काळजांतले सर्व दुःख उघड केलिलें आसा. हांवु सत्य उलयत आसा". हे तरेन आपण्यले मनांतले विचार विस्तारान सांग्ताना सुग्रीवाले दोळयांतल्यान अश्रु आयले पुण दुःखाक लागून शब्द मात्र तोंडांतल्यान भायर पडचें कठीण जाल्लें. अखोरीक रामाले समक्ष आपूण उपस्थित आसा हें ध्यानांतु दवरनुं सुग्रीवान आपण्याले अश्रुंवयर नियंत्रण दवरनुं आनि एक दीर्घ श्वास घेवनु सांगलें "मागशीं मेगेले पेक्षा शूर आशिल्ले मेहोले ज्येष्ठ बन्धु वालीन क्रूर शब्द वापरनुं माका राजपदा वयल्यान वंचित आनि प्राणापेक्षां जास्त प्रीति आशिल्ले मगेले पत्नीक मेगेले पासून दूर केलें. मेगेले सर्व आप्त बांधवांक बन्धिस्थ किंवा मेगेले सयत देशांतल्यान क्रूर पद्धतीन आनि बळजबरीन हद्दपार केलें. हनुमन्त आनि अनेक वानर सहकारी माका मदत करत मेगले बरोबर आसताचि. आतां तो मेगेलो नाश करचे खातिर मेगेलो शोध घेत आसा. ताणें माका शोधचाक धाडिल्ले सैनिकांक हांवे मृत्यू मुखांतु धाडले. तागेले भीतीन त्रस्त जालिले हांवे तुमकां अनपेक्षित पोळोवनुं पयलें तुमगेले सन्मुख येवचाक काळजीन घुटमळतालों. हो आसा मेगलो संक्षिप्त समाचार. अजून तुका जास्त कितें सांगूं ? वाली तागेले शौर्या विशय जगत्प्रसिद्ध आसा. मेगेले वयले संकट केवल तागेलो मृत्यु जालिल्यानचि दूर जावू शकता. किंबहुना मेगेलो प्राण आनि सुख तागलो नास जवचांतूचि अवलंबून आसा. देकून दुःखान मना वयर नियंत्रण नाशिल्ले हांवे तुका ते दुःखाचे निवरण जावचो मार्ग सुद्धां दाखयिल्लो आसा. हे राम दुःखांतु किंवा सुखांतु केवल मित्रचि आश्रयस्थान जावनुं आसता".

सुग्रीवान आर्त स्वरांतु उलयिले हे सब्द आयकून रामान ताका विचारलें "सांग माका तुगेले विशय वाली इतलो द्वेश करनुं आसा ? तुगेले आनि वालीलें शक्ति आनि सामर्थ्याचो अदमास आनि द्वेशाचें मूळ कारण समजून घेवनुं हांवु तुका तक्षण उपाय सुचयतां. पावसळयांतु उदकाचो प्रवाह तेजान वाढचे तरेन तुगेले प्रति वालीलि वगणूक पोळोवनुं म्गेलो क्रोध तागेल विशय वाढत आसा. देकून ते दुःखाचें कारण समूळ नश्ट करचाका हांवु तुरंत प्रयत्नसील जावचो आसा. देकून कसलोयी अनुमान करत नासातान माका स्पश्ट सविस्तर सांग. मगेले धनुष्यामतल्यान बाण सुटचो ानि वालीन मृत्युमखांतु पडिल्लों तूं निश्चित थोडेचि समय नंतर पळयतालो".

रामान हे तरेन आश्वासन दिले नंतर सुग्रीव आनंदान बेभान जावनुं सांगचाक लागलो "वालि मेगेले व्होड भावु सर्व सेनानींतु शक्तिमान आनि युद्धांतु शूर आनि अग्रगण्य आशिल्लो. मेगेले बापयलो तो अभिमानाचो पूत आसून हांवु कौतुकाक पात्र आसतालो. जेन्ना अमगेले बापयलो स्वर्गवास जालो तेन्नां परंपरेक लागून अनि सर्व संमतीन वालीलो राज्याभिषेक जालो. जेन्ना तो राज्या सांभळतालो तेन्नां तागेले सेवकाले रूपान हांवु ताका मदत करतालो. हे तरेन राज्य सांभाळताना एक रात्र जेनां सर्व वानर प्रजा निद्रावस्थेंतु आशि ल्लि तेन्नां दुम्दुभी राक्षसालो ज्येष्ठ बन्धु मय़ जो दुम्दुभी राक्षसालो ज्येष्ठ बन्धु आशिल्लो एक स्त्रीवयले मतभेदाक लागून किष्किन्ध राज्यावयर अकस्मात् आक्रमण करनुं वालीक युद्धाचें आव्हान केलें. मय राक्षसान केलिलि गर्जना आयकून निद्राभंग जाालिल्यान संतप्त जालिले वाली तागेले अन्तःपुरांतले परिवार आनि हांवे ताका शांत जावचाक सांगत आसल्यारियी ताणें मान्य करत नासताना राक्षसाले बरोबर युद्ध करचाक तक्षण भायर आयलो. संतापान तागेले मागशीं वालीन आयिलें पोळोवनु तो राक्षस भीवनुं थंयचान धांवलो. वाली आनि हांवे तगेलो पाठलाग करनुं ते राक्षसान एक गुहेंतु निपून बशिल्लें पळयलें. वालीन माका ते गुहेचे भायर राबचाक सांगून आपूण एकलोचि ते गुहेंतु ते राक्षसालो नाश करचाक प्रवेश केलो. ते काळांतु अनेकदां एकमेकांनि केलिलि व्होड गर्जना आयकुवचांत येतालि. हांवु गुहेचे भायर तागेलि वाट पळयत एक वर्ष पर्यंत बसलों पुण तो आयलो ना. कदाचित ते युद्धांतु वाली मृत्युमुखांतु पडिल्लो आसतालो म्हण्णुं समज करनुं हांवे ते गुहेचे तोंड एक पर्वता इतले व्होड फात्तरान बंद केलें आनि किष्किन्धेक परत आयलो. वालीन ते राक्षासालो पूर्ण तरेन हत्या केलिलि आसा हें आमकां खबर नाशिल्यान आनि राज्याक राजान आसचें अत्यंत आवश्यक म्हण्णुं राज्यांतले जाणत्यांनि माका तांगेलो राजा म्हण्णुं अभिषिक्त केलें.

पुण वाली मृत्युमुखांतु पडिल्लो नाशिल्लो. उलट तो राक्षास वालीले शौर्याक लागून मृत्युमुखांतु पडिल्लो. राक्षसालि हत्या करनुं वालीन गुहेक बंद केलिलो पर्वता इतलो व्होड फात्तर सहज दूर केलो आनि परत किष्किंधेक आयलो. किष्किंधेक आयल् नंतर माका राजसिंहासना वयर बशिल्लें पोळोवनुं तागेले आनुपस्थितींतु तागेले राज्यावय हांवे सत्ता प्रस्थापित केलिलि आसा म्हण्णुं चूकीचो समज करनुं घेवनुं तो संतप्त जालो. तागेलो संताप शांत करचाक हांवे परोपारीन प्रयत्न केले. तागेले विशय आशिल्ले आदरान नमस्कार करनुं सन्मानान स्वागत करत हांवे म्हळ्ळें "देवाले दयेन तूं शत्रूवयर विजय प्राप्त करनुं सुखरूप आयिलो आसा. मेगेले तसले अनाथांलो नाथ तूंचि आसा. गुहेंतल्यान येवचो कर्कश अवाज आयकून आनि रक्ताचे व्हांवचे प्रवाह पोळोवनुं मेगेलें मन पूर्ण भ्रमिष्ट जालें. देकून ते गुहेचें तोंड फातरान बंद करनुं थंयचान तक्षण हांवु परत किष्किंधेक आयलों. हांवे तुगलै शिवाय एकलोचि आयिलें पोळोवनुं राज्यांतले जणत्यांनि माका मेगेले इच्छा नासल्यारियी तांगेलो राजा म्हण्णुं अभिषिक्त केलें. देकुन हे अपराधाक तूंवे आमकां सर्वांक क्षमा करचाक जाय. किंबहुना केवल तूंचि आमगेलो राजा आनि हांवु तुगेलो सेवक जावनुं आसा. तुगेले अनुपस्थितींतु हें राज्य दुसरे राजांले पासून सुरक्षित दवरचाक केवल विश्वस्थ नात्यान सांभाळिलें आसून आतां तुगेलें राज्य

तूं मनांतु कसलोयी क्रोध दवर नासताना निश्चिंत मनान स्वीकार कर. नतमस्तक नमस्कार करत ही मेगलि नम्रतायेन केलिली प्रार्थना आसा".

"हांवु नम्रतायेन उलयत आसल्यारियी मेगेले खंयचेयी उत्तर आयकत नासताना वालीन अप शब्द वापरनु मेगेलो अपमान करनुं मेगलो धिःक्कार केलो. संतापान तो म्हणचाक लागलो 'जे तरेन ते मय राक्षसान माका निर्देतल्यान जागे करनुं युद्ध करचाक आव्हान केलें जे तरेन हांवु राजवड्यांतल्यान ते राक्षसाक नाश करचाक भायर पडिल्लो तेन्नां तूं सुद्धां मेगेले मागशी आयिल्लो जेन्नां आमि येवचें पोळोवनुं तो राक्षस स्वतः शक्तिशाली आसल्यारियी भीवनुं धांवनुं वचून एक गेहेंतु प्रवश केलो हें सर्व तूं जणताशिल्लो. तागेलो नाश करनुं परत येवचे क्षण पर्यंत तुका गुहेचे प्रवेश द्वारालागीं मेगेलि परत येवचि वाट पोळोवचाक सांगिल्लें. तूं मेगेले आज्ञेचे पालन करतालो म्हण्णुं हांवु निश्चिंत मनान ते गुहेंतु दूर दूर वचत उरलो. तो राक्षसाक शोधत शोधत आसताना एक वर्स सोंपलें. अखोरीक तो राक्षस तागले आप्त बांधवाले बरोबर आशिल्लें पळयलें. तो व्होडान गर्जन करत मेगे वयर प्रहार करताना हांवे तागेलि हत्या केलि आनि रक्ताचो प्रवह व्हांवचाक लागलो. गुहेचे द्वार बंद आशिल्यान माका गुहेंतल्यान भायर येवचि वाट दिसलि ना. हांवो तुगेले नांवान अपयलें पुण तुगेले कडच्यान प्रत्युत्त मेळिलें ना. माका दुःख जालें पुण हांवे तो फात्तर दूर करनुं भायर आयलो आनि किष्किन्धोक परतलो. परत येवनुं कितें पळायतां भावा वयलों प्रेम विसरनुं तूं माका फसोवनुं ते गहेंतु बन्धिस्थ करनुं राज्यावयर बसलो".

"हे तरेन मेगेले वयर आरोप करनुं माका न्हेशिल्ले वस्त्रांतु मेगेले पत्नी शिवाय राज्यांतल्यान बहिष्कृत केलें. तेन्नांचान तागेले भीतीन हांवु रानांतल्यान वनातल्यान देर्श प्रदेशांतल्यान जगभर भण भण भटकत आसा. अखेरीक ऋषीले शापाक लागून वालीन प्रवेश करचाक कठीण आशिल्ले हे ऋष्यमूक पर्वतावयर हांवु निवास करनुं आसा. वाली आनि मेगेले मदले वैमनस्क तुका विस्तारान सांगिल्लें आसा. निरपराधी आशिल्ले माका तुगेले शिवाय अन्य कोणिंयी आश्रय नाशिल्यान तुगेले कडच्यान संरक्षण प्राप्त जावचि अपेक्षा करत आसा". सुग्रीवालि ही कळकळीचि विनवणि आयकून रामान अविचारान अधर्म कर्म केलिले वालीक योग्य ती शिक्षा दिवचाक पूर्ण मदत करचें आश्वासन दिलें.

रामाले हे शब्द आयकून सुग्रीवाक आनंद तर निश्चित जालो पूण कदाचित रामाक वालीले शौर्याचो अंदाज नासतालो म्हण्णुं तागेले मनांतु सोकणी चुकचुकलि. तो रामाक म्हणालो "जेन्नां तूं संतप्त जाता तेन्नां तूं निश्चित युगाचे अंत समय सर्वानाश करचे सूर्यातरेन आसता. शिवाय तुगेले बाण सर्वांलो संहार करचाक सक्षम आसाचि. पुण वाली सुद्धां दर दिवस कसलोयी श्रम नासताना केन्नांयी थकत नासताना जगाचे चारी दिशेन प्रवास करत ऊंच ऊंच पर्वतावयर चडनूं अत्यंत कठीण शिखर सुद्धा सहज उडोवनुं परत हातांतु धरता. आपण्याले शक्तिप्रदर्शन करताना ताणें रानांतले ऊंच ऊंच वृक्ष लीलया भिरकावनुं दिलिलीं आसाचि. सांगचांतु येता कीं जेन्नां वर प्राप्तीन गर्विष्ट जालिले दुम्दुभि नांवाचे राक्षसान सागराक युद्ध

करचाक अव्हान केलें तेन्नां ते महासागरान आपुण तागेले बरोबर युद्ध करचाक असमर्थ आसा म्हण्णुं मान्य करनुं ताका कैलास निवासी शिवालो श्वशुर पर्वतराजा हिमवानाले लागी धाडलें. पुण ताणें सुद्धा आपूण धर्मनिष्ठ तपस्वी आशिल्लें कारण सांगलें आनि युद्ध करचाक योग्य प्रतिस्पर्धी हो अधिकार आशिल्ले इन्द्रपुत्र वालीले लार्गी दुम्दुभि राक्षसाक धाडनुं दिलिलें.

"आपण्याले बरोबर युद्ध करचाक योग्य अधिकारी प्रतिस्पर्धी केवल वाली आसा हें समजून संतप्त जालिलो तो दुम्दुभि राक्षस किष्किन्धेक गेलो आनि वालीक आव्हान केलें. पुण आपूण अन्तःपुरांतु आसताना हे तरेन अनपेक्षित येवनुं युद्ध करचाक दुम्दुभि राक्षसान अपमनाचे शब्द वापरनुं आव्हान दिलिलें वालीक रुचलें ना.

अत्यंत क्रोधान संतप्त जालिले वालीन दुम्दुभि राक्षसाक एक भयंकर युद्धांतु पूर्ण नाश केलें आनि ते राक्षसाले रक्तबंबाळ जालिलें शरीर दूर उडयलें. पुण तें शरीर मातंग ऋषीले आश्रमांतु अनपेक्षित येवनुं पडनुं ते आश्रमाचे वातावरण अशुद्ध जालें. आश्रम अपवित्र जावचाक वाली कारण जावनुं आसा म्हण्णुं आपण्याले तपःसमाथ्यान ते ऋषीन जाणलें आनि वाली आनि तागेले प्रजेक शाप दीवनुं मातंग पर्वताचे परिसरांतल्यान बहिष्कृत केलें. तेन्नांचान वाली हे ऋष्यमूक पर्व तावायर प्रवेश करना. देकून हांवु हे पर्वताचे सुरक्षित प्रदेशंतु निश्चिंत मनान जीवन करत आसा. पुण माका एकचि चिंता मनांतु त्रस दीत आसा कीं तू तसले समथ्यवान वालीले बरोबर प्रतिस्पर्धी जावूं शकतालोवे ?"

सुग्रीवाले मनांतलि भीती हे तरेन शब्दांतु व्यक्त जालिलें पोळोवनुं लक्ष्मणान ताका हासत विचारलें "रामान कितें केलिल्यान तुगेलें मन शांत जावनुं तागेले शौर्य आनि समर्थ्या विशय विश्वास बसतालो ऋ". सुग्रीवान वालीले जीवनांतले अनेक प्रसंगांचो उल्लेख करत सांगलें "वालीन मागशी एक प्रसंगांतु केवल एक बाणान सात सालवृक्षांचे तुकडे तुकडे करनुं पाडयिले. जर रामान तेचि तरेन एक बाणान सात सालवृक्षांचे तुकडे तुकडे केले तर माका विश्वास बसतालो कीं राम वालीलो प्रतिस्पर्धी जावचाक आनि तागेले मृत्यूक योग्य योद्धा आसा". तदनंतर तोंड काळजीन काळें आनि दोळे दुःखान तांबडे जालिले सुग्रीवान रामाक कळकळीन सांगलें "वाली अति शक्तिशाली आसून तागेले सामर्थ्याक आनि पुरषार्थाक लागून तो तीी लोकांतु प्रख्यात आसा. ताका युद्धांतु केन्नांयी अपयश आयिल्लें ना. तागेले कौशल्य पोळोवनुं देव सुद्धां प्रभावित जालिले आसाचि. हांवु तुमगेले शौर्य आनि समर्थ्या विशय संशयित ना आनि तुमगेले तसले मित्र मेळचें आमगेलें भाग्य म्हण्णुं मानता. पुण वालीलें सामर्थ्य हांवु जाणतां पुण तुगेले सामर्थ्या विशय पूर्ण अज्ञानी आसा. हांवु तुमगेलि परीक्षा घेना किंवा तुमकां भिसडायना. पुण वालीलि भूतकाळांतले यशोगाथा ध्यनांतु आशिल्यान हांवु काळजींतु आसा. तुमगेले आश्वासना वयर माका पूर्ण विश्वास आसा. जरण तुमगेले व्यक्तिमत्व आनि आचरण तुमगेले दैवी शक्तीचि साक्ष दिता".

सुग्रीवाले वचन आयकून राम मनांतले मनांतु हासलो आनि “जर तुगेले मनांतु आमगेले सामर्थ्या विशय अजून संदेह आसा तर तो संदेह हांवु हेचि क्षण निरसन करतां” म्हण्णुं सांगून थंय लार्गीचि अनेक वर्स पडिल्ले दुम्दुभी राक्षसाले मेलिले मडें पायान एक धा योजन दूर उडयलें. पुण तें पोळोवनुं सुग्रीवाले मनावयर कसलोयी प्रभाव पडलो ना. ताणें म्हळ्ळें “दुम्दुभी राक्षसाले मेलिले मडे जेन्नां वालीन दूर उडयिलें तेन्नां ते मृत शरीर मांस आनि रक्तान भरिल्ले आशिल्ले. पुण आतां दुम्दुभी राक्षसाले मेलिले मडें इतले वर्स नंतर वतांतु सुकून भुसभुशीत जालिलें आसा. देकून वालीले सामर्थ्या मुखार तुगले सामर्थ्याचि तुलना करचे शक्य ना. तुगेले आनि वालीले सामर्थ्याचि तुलना तेन्नांचि जाताालि जेन्नां एक बाणान ताणें सात साल वृक्ष कापून काडिल्ले तरेन तूं सुद्धां एक बाणान सात साल वृक्ष कापून काडतालो. तूं निश्चित सर्व मनुष्य जातींतु श्रेष्ठ मानव आसा जे तरेन सूर्य सर्व ग्रहांतु श्रेष्ठ हिमलय सर्व पर्वतांतु आनि सिंह सर्व जनावरांतु श्रेष्ठ आसा”.

सुग्रीवालें यथोचित वचन आयकून जस्त उलयत नासताना रामान आपण्यालो धनुष्य उचललो आनि धनुष्याचे दोरीन झंकार करत एक प्रभावी दिव्यास्त्र जोडलो आनि एक साल वृक्षा वयर सोडलो आनि ते अस्त्राचो प्रभाव इतलो घनिष्ट आशिल्लो कीं ते वृक्षाचे लार्गी आशिल्ले सात साल वृक्ष सुद्धा ते बाणाक लागून सहज कोसळून पडले आनि तें दिवास्त्र परत रामाले लार्गी आयलें. ही अघटित घटना पोळोवनुं आश्चर्य चकित जालिल्ले सुग्रीवान धा बोटं तोंडांतु घातलिं. आपण्याले कौतुकाचे साक्ष म्हण्णुं दोन्निं हात जोडनु रामाक नतमस्तक नमस्कर करत सुग्रीव म्हणालो “तूं निश्चित इन्द्रदेवां सयत सर्व देवांकं सुद्धा जिंकू शकता. इन्द आनि वरुण देवांले तरेन शक्तिशाली आनि सामर्थ्यवान मित्र सहायक म्हण्णुं मेळिल्यान हांवु स्वतःक अत्यंत भाग्यशाली मानताक्त आतां मेगेले मनांतलि चिंता आनि काळजांतलि भीति दूर जालिलि आसा. भावाले रूपान आशिल्ले मेगेले शत्रूलो नाश करनुं माका संरक्षण तूं दितालो हांतूत कसलोयी संशय ना”.

सुग्रीवाले मनांतल्यान सर्व कल्मश नाश जलिले पोळोवनुं रामाक समाधान जालो आनि ताणें सर्वांक उद्देशून सागलें “अजून समय वायट करत नासताना आमका आता तक्षण कार्य पूर्ण करचे दिशेन लक्ष्य दिवचाक जाय. देकून किकिन्धिचे दिशेन प्रवास तक्षा सुरु करयां. थंय वचून वालीक द्वंद्व युद्ध करचाक सुग्रीवान आव्हान करचाक जाय’. रामालो हो प्रस्ताव सर्वेक मान्य जालो आनि सुग्रीवाले नसनसांतु युद्ध करचाक चेतन्य स्फुरण जालें. जेन्ना किष्किन्धा नगराचे भायर येवनुं ताणें व्होड गर्जना केलि तेन्नां वालीन तो अवाज आयकून क्रोधाग्नीचि कीट दोळयांतल्यान उसल्त राजवाड्यांतल्यान भायर आयलो. तांगेले दोग्गांले मदें एक महान् संघर्ष जावचे स्पश्ट दिसतालें. पुण संघर्ष करताना ते दोन्नी भाव अश्विन जुळे भावांले तरेन रूपान आनि शरीरान एकमेकाले तरेन दिसत आशिल्यान आनि रामान पयलें वालीक पळय नाशिल्यान् वाली खंय आसा आनि सुग्रीव खंय आसा म्हण्णू ताका कळळें ना. रामाक वालीले दिशेन बाण सोडचें अशक्य जालें. जेन्नां सुग्रीवाक वालीले हातांतल्यान तागेले प्रहार सहान करचें असह्य जालें तेन्नां युद्ध करचें सोडनुं जीव मुष्ठींतु धरनुं पुनः ऋष्यमूक पर्वतावयर आश्रय

घेवचाक परतलो. सुग्रीवाले मागशीं राम लक्ष्मन हनुमंत पर्वतावयर पावले. आपण्याले शक्तिचे प्रहाराान घायाळ जालिले सुग्रीवा ऋष्यमूक पर्वतावयर गेलिलें पोळोवनुं वालीन तागेलो पाठलाग करत नासताना "आता तूं वांचलो" म्हणात परत आपण्याले राजवाड्यांतु गेलो.

राम लक्ष्मन हनुमंताक पोळोवनुं अपमानित आनि निराश जालिले सुग्रीवान रामाक असमाधान आनि हतास जालिले स्वरांतु म्हळळें "पयलें सामर्थ्यवान आशिल्यान युद्ध कर म्हण्णु माका सांगून नंतर शत्रूले कडचान मार खावचाक सोडनुं तूंवे हें कसले केलें ऋ जर तूंवे वालीली हत्या करचि नाशिल्ली तर माका पयलेंचि सांगिल्लें आसल्यार हांवु ऋष्यमूक पर्वताचें सरक्षित स्थळ सोडनुं युद्ध करचाक येवचोचि नाशिल्लो". सुग्रीवान हे तरेन दुःखाान आनि पश्चात्तापाचे शब्द उलोवचें पोळोवनुं रामान ताका समाधान करत सांगलें "सुग्रीब मनांतल्या संताप पूर्ण तरेन सोड आनि हांवे बाण कित्याका वालीवयर सोडलो ना हें समजून घे. तूं आनि वाली रूपान् शरीराचे आकारान् घालिले कपड्यान आनि आचरणेन समसमान दिसताले. देकून तूं खंय आसा आनि वाली खंय आसा हेंचि माका समजलें ना. तुगेले सुरक्षतेचि काळजी आशिल्यान बाण सोडचें पयलें जाणूनबुजून पुनर्विचर करचोंचि श्रेयस्कर म्हण्णुं हांवे निर्णय घेतलो. जर नेम समजत नासताना सहज बाण सोडिल्लो आसल्यार कदाचित चुकून तूंचि मृत्यु मुखांतु पडचि शक्यता आशिल्लि. संरक्षणाचे आश्वासन दिलिले मनुष्यालीचि जर हातांतल्यान हत्या जालि तर ताजेपेक्षा जास्त महान् अपराध दुसरो आसचो ना. अमका तू अत्यंत प्रिय आसून तूंचि आमकां हे अरण्यांतु आश्रय दिलिलो असा हे अमि चिसरले नांचि. देकून निस्चिंत मनान परत एकदा वालीक युद्ध करचाक आव्हान दी कारण आतां वालीले मरण निश्चित आसा".

नंतर रामान सुग्रीवाले गळयांतु फुलांचो हार घालचक लक्ष्मणाक सांगलें जाका लागून रामाक वालीलो नेम धरनुं यमसदनाक धाडचाक सहज शक्य जातालें. तदनंतर धर्मनिष्ठ रामान आपण्यालो धनुष्य आनि सर्व शस्त्रस्त्र घेतलिं आनि शीघ्र सुग्रीव लक्ष्मण हनुमंत नल नील सयत किष्कन्धेक गेले. मागिर ते प्रदशांतले घनिष्ट अरण्यांतले वृक्षांचे सहाय्यान स्वतः निपून बसून वालीन येवचि वाट पळयत बसले. रामान सुाग्रीवाक सांगलें "लक्ष्मणान तुगेले गळयांतु घातिल्ले फुलांचे हारान हांवु तुका ओळखतालों. तदनंतर वालीक नेम धरनुं मेगले तीक्ष्ण बाण सोडनु वालीक यमसदनाक धाडचें सहज शक्य जातालें. जर वालीक मृत्यूले मुखांतु धाडचाक हांवु यशस्वी जालो ना तर वालीन जीवंत आसचाक माका जवाबदार धर. वाली निश्चित नाश जातालो तूं निश्चित मनान युद्ध कर. अनेक संकटांतल्यान वचत आसल्यारियी हांवे असत्य वचन केन्नांयी उच्चारिलें ना. हांवे दिलिले आश्वासन हांवुं पूर्ण करतालो हांतूत कासलोयी संदेह तूं मनांतु दवर नाका. विलंब करत नासताना वालीक आव्हान कर. आपण्याक कोणेंयी आयज पर्यंत अयशस्वी करचाक शकले नांचि म्हण्णुं गर्वान तो स्वतःचे यशाचि अपेक्षा करत आसा. जे स्वतःचे सामर्थ्याचे अहंकारान आनि शौर्याचे घमेंडीन प्रभावित आसताचि ते स्वभावतः स्त्रीले सन्मुख प्रतिकार किंवा विरोध जावचो सहसा सहन करनांचि".

रामाले वीरवृत्ति जागोवचें वचन आयकून भयंकर वादळान अवाज केलिले तरेन सुग्रीवान गर्जन करत वालीक युद्ध करचाक आव्हान केलें. काळीज तुटून काडचो अवाज आयकून किष्किन्धेंतु हाहाःकार निर्माण जालो. तो भयंकर ललकार आयकून वाली आपण्याले राजवाडयांतल्यान भायर आयलो.

000000

अध्याय 2

सुग्रीवन परत येवनुं आपण्याक द्वंद्व युद्धाक आव्हान दिलिलें पोळोवनुं वाली अत्यंत संतप्त जालो. तागेले तोंड लालबुंद जालें आनि दोळयांतल्यान अग्नीचे कीट भायर पडचाक लागले. तें पोळोवनुं तारा तागेले पत्नीन ताका शांत करत सांगलें "राजन् तुगेलो क्रोध पूर्ण तरेन त्याग कर. तुका सुग्रीवाले वरोबर युद्ध करचें आसा. अनेक शत्रू नासल्यारियी तूं शत्रूंक नास करचाक असमर्थ नासल्यारियी हे तरेन क्रोध येवनुं मन भ्रमिश्ट करनुं घेवनुं युद्धाक वच्चें श्रेयस्कर न्हंय. तुका द्वंद्वयुद्ध करचाक ललकारनुं अपयश मेळिल्यान सुग्रीवान हालींचि पलायन केलिलें आसा. देकून कसलेंयी कारण नासताना परत येवनुं व्होड अवाजान ललकारचें पोळोवनुं कसलेंयी कारण दिसचांतु येना. कोणाले तरी मदत घेतले शिवय तो हांगा आयिलो ना. तो स्वतः चाणाक्ष आनि बुद्धिमान आसा. कदाचित् राजकुमर अंगदान गुप्तचरांले कडवान जाणून घेतिल्ले तरेन ताका इच्छा पूर्ण जावचाक अयोध्येचे दोन वीर राजपुत्रांलि मदत मेळिली आसताालि म्हण्णुं मेगेले मनांतु संशय उत्पन्न जालिलो आसा. मदत करचे राजपुत्रलें नांव राम आसुन तो दीन जनांलो पालनकर्ता म्हण्णुं आयकुवचांतु आयल्यां. वेव्हारि आनि अध्यात्मिक ज्ञानान समृद्ध आशिल्ले तो राम तागेले बापयले वचन पूर्ण करचे खातिर हे अरण्यांतु आयिलो आसा. तागेले वयर विजय प्राप्त करचे कठीण आसा. तुगेले सामर्थ्यांतु कसलियी उणीव किंवा असमर्थता नासल्यारियी हांवे जें सांगत आसा तें तूंवे ध्यानांतु दवरचे श्रयस्कर आसतालें. सुग्रीवाले बरोबर शत्रूत्व घेवनाका कारण रामाले बरोबरचि मैत्रि जास्त लाभ दिवचि तसलि आसा. देकून तुगेले ल्हान भावाले प्रति प्रेम दाखय".

"ऋष्यमूक पर्वतावयर आसूं किंवा हांगा किष्किन्धेंतु आसू तो तुगेलो भावूचि आसा. तागेले तसलो भावु हे जगांतु अन्य केणींयी माका द्रिश्टीक पडनांचि. देकून दान मान दीवनुं ताका अपलोसो करनुं घे. सदा सर्वदा तागेले विशय शत्रु भावना दवर नाका. सुग्रीव तुगेलो परमप्रिय भावु आसून बन्धुभावना दवरले शिवाय तुका अन्य मार्ग उपलब्ध नांचि. जर तूं माका जें प्रिय किंवा हिताचें आसा ते तुका करचें आसा तर मेगेले साधुवचन स्वीकार कर. मेगेले वयर प्रसन्न जावनुं मनांताले सर्व क्रोध त्याग कर. किंबहुन इन्द्रदेवाले तरेन शूर वीर अशिल्ले कोसल राजकुमाराले बरोबर वैर धरचें अहितकारी असून तुका श्रेय दिवचे तसलें ना". हे तरेन तारेन सांगिल्ले अनेक उत्तर वालीले हिताचे द्रिश्टीन सांगिल्ले आसल्यारियी ताका तीं मान्य जालिं नांचि. देकून वालीन तिगेले शब्दांचि अवहेलना करत म्हळें "जेन्ना विशेष रीतीन तो सुग्रीव

माका अपमान करत वागता तेन्नां हांवे कित्याक तागेले उद्धट वागणूक सहन करचें ऋद्द युद्धांतु अपयश किंवा युद्धांतल्यान पाठ फिरयले नाशिल्ले शूरान केन्न्नांयी वैरीले घमेंडीचे वगणूक सहन करचें न्हंय.सुगीवालं घमेंड किंवा ताणे व्होड अवाजान युद्ध करचाक दिलिलें अव्हान माका सहन करचें शक्य ना. शिवाय रामाले कडचान मेगेल विषय कसलेयी अपराध घडतालो हे विशय चिंता करचि अनावश्यक आसा. कारण धर्मनिष्ठ आनि श्रेय कर्म करचांतु नितांत श्रद्धा दवरचो राम पाप कशें करतालो ऋद्द चल मेगेले मगशी येत नासताना अन्य स्त्रीयांसयत अंतःपुरांतु परत वच. हांवु वचून सुग्रीवाले बरोबर निशित युद्ध करचो आसा. देकून मनांतलो सर्व संभ्रम सोडनुं दी हांवु तागेलो अहंकार नाश करचो आसा प्राण न्हंय. ताका युद्ध करचें आसा आनि हांवु ताका युद्ध करचो समाधान दितां. वृक्षाचे आनि मेगले मुष्टीचे मार खावनुं तो पर्वता वयर परत पलयन करचो आसा.ते दुश्ट बुद्धीच सुग्रीवालि घमेंड मका सहन जायना. मेगेले विशय आशिल्लो तुगेलो मोग तूंवे दाखयलो आसा हांवु प्रसन्ना जालिलों आसा. आतां तू अंतःपुरांतु परत वच.,भावाले मनांतलो अहंकार नष्ट करनुं हांवु शीघ परत येता".

अपण्यान उलयिले हिताचे शब्द वालीन ध्यानांतु घतिल्ले नाशिल्लें पोळोवनु धर्म आनि कर्म पूर्ण तरेन ज्ञाननिष्ठ आशिल्लि तारा किंचित अस्वस्थ जालि. आनि कार्यांतु यश मेळूं म्हण्णु वालीले मस्तका वयर अक्षता संभोवती प्रदक्षिणा नमस्कर आनि मनांतले मनांतु प्रार्थना करनुं कसलेयीं जास्त उलय नासताना ती निःशब्द अंतःपरांतु गेलि. तीणें अंतःपुरांतु गेलिले नंतर वालीन चारी दिशेन सुग्रीवालो शोध घेत आसताना ताका वाट पोळोवचें पडलें ना. कारण सुग्रीव सुद्धां ताणें येवचो समय आतुरतायेन पळयत आशिल्लो. सग्रीवक पळयलें कीं वालीन तागेले आंगावर धांवनुं 'घे मेगेले मुष्ठीचे शक्तिचो प्रहार आनि हातांतु जीव घेवनुं आयिले वाटेन परत वच' म्हण्णुं सांगत आपण्याले सामर्थ्याचो दृष्टांत दिलो. पुण वालीलि ही सूचना सुग्रीवाक मान्य जालि ना. देकून तो सुद्धां कमिं सामर्थ्यवान नाशिल्ल्यान "तूं सुद्धा तुगेले जीव घेवचो मगेले शक्तीचो प्रभाव तूं सुद्धा स्वीकर कर" म्हण्णुं प्रत्युत्तर रूपान वालीले वयर सर्व शक्ति वापरनुं मुष्ठीचो प्रहार केलो. हे तरेन ते दोग्गांले मदें घोर युद्ध सुरु जालें आनि दोग्गंयी शक्ति अमि सामर्थ्यान परिपूर्ण आनि समृद्ध आशिल्यान तांगेलो संघर्ष शीघ्र सोंपचे चिन्ह दिसतनाशिल्ले. वालीले शक्ति सामर्थ्या मुखार सुग्रीवालि शक्ति अपूर्ण पडत आसून तो सर्व दिशेण मदत शोधत आसा आनि युद्धाचो समय जास्त काळ लांबल्यार सुग्रीवाले जीवाक धोका आसतालो म्हण्णुं रामाले लक्ष्यांतु आयलें. देकून ताणें तक्षण आपण्याले धनुष्याक बाण जोडनुं वालीवयर सोडचक सिद्ध जालो. धनुष्याचो झंकार आयकून रानांतले पशु पक्षी भीतीन चारी दिशेन भरकटले. आन्नि जेन्नां रामालो तो बाण तागेले धनष्यांतल्यान सुटलो तेन्नां आकाशांतल्यान इन्द्रधनुष्याचि ज्योति झगमगत वच्चे तरेन किंवा वीज पडिल्ले तरेन तो वालीले छाति चिरनुं पडलो. जे तरेन कीं भूकंप आयले नंतर जमीन हालता पर्वत जमीने वयर कोसळताचि ते तरेन वाली धर्तरेवयर बेशुद्ध निश्चल निस्तेज स्थितींतु अनेक ताप सहन करत कोसळलो.

वाली धर्तरेवयर कोसळिलें पोळोवनु राम आनि लाक्ष्मण सावकाश तागेले कडेन गेले. ताणीं येवचें पोळोवनुं वालीन दोळे उघडले. पराजय स्वीकरचें पडल्यारियी रामाले बाणाक लागून तागेलें

मरण अयिल्यान तागेले खातिर स्वर्गांतलें अत्यंत श्रेष्ठ आनि अत्युत्तम स्थान प्राप्त जाजें म्हण्णुं तागेले दोळयांतल्यान अश्रु व्हांवचाक लागले. पुण तरियी स्वतःक अवचित् प्राप्त जालिले पुणाचे अभिमानान तो रामाक आदरान आनि शांत मनान कठोर आसल्यारियी अर्थपूर्ण शब्द आयकयलें "हे राम् तूं राजकुमार आनि महामानव आशिल्यान सर्वांक प्रिय आनि पूज्य आसा. पुण तुका जी व्यक्ति युद्धांतु प्रतिस्पर्धी म्हण्णुं उभी राविल्लि ना जी व्यक्ति स्वतःचे संघर्षांतु संलग्न आसा ते व्यक्तीले मरणाक तूं कारण जावका हें तुगेलें कसले महान् किंवा श्रेय प्राप्त केरनुं दिवचें कार्य आसा ऋ तूं कुलीन आसा सुसंकृत आसा सत्वगुण संपन्न तेजस्वी चरित्रवान् करुणाकर आनि प्रजाजनांले हित करचांतु नित्य संलग्न आसता. तूं अन्यजनांले दुःख जाणता समयोचित कर्म उत्साहान करचांतु निष्णात आसा आनि अचरणेंतु धृढ निश्चयी म्हण्णु सर्व लोकांतु तुगेलि ख्याति पसरिलि आसा. इन्द्रियांवयर नियंत्रण मनावयर संयम् क्षमाशील धर्मनिष्ठ सत्यवचनी पराक्रमी साधु जनांले कौतुक आनि दुश्ट जनांक शिक्षा दिवचो तूं राजाराम म्हण्णुं प्रसिद्ध आसा. देकून मेगेले पत्नि तारेन जरी अमान्य केलें तरियी तुगेले गूणांचो आदर अनि सन्मान करनुं हांवे सुग्रीवाले बरोबर संघर्ष करचाक सिद्ध जालों. मेगेले मनांतु कल्पना किंवा विचार सुद्धां आयलो ना कीं जेन्नां हांवु सुग्रीवाल बरोबर संघर्ष करत आसतालों तेन्नां तूं मेगेले वयर निपून् माका समजत नासताना मेगेले वयर बाणान प्रहार करतालो ॐ माका आतां पूर्ण विश्वास बशिल्लो आसा कीं तूं तगेले कीर्तीक न्याय दिलो ना कारण तुगेलि वागणूक तुका शोभलि ना. तुगेलि वागणूक धर्माचे नांवाचे सकयल अधर्माचे आचरण करचो स्वतःचो अत्मसन्मान आनि मर्यादेचे विपरीत श्रेय नाश करचो एक तृणमात्र मानवालि वागणूक जावनुं आसा. हांवु जाण नाशिल्ले कीं तूं धर्माचे वशांतु अधर्माचे पांघरूणान झांकिलो तुगेले तसलो जळचो उजो निपून आासा. जेन्नां हांवे तुगेले राज्याचो किंवा सत्तेचो अनादर किंवा अपराध केलिलो ना तेन्नां तूंवे कित्याक कसलेयी चूक नाशिल्ले केवल कन्द फल मूल खावनुं अरण्यांतु जीवन करचे तुगेलो प्रतिकार केलिले नाशिल्ले सामान्य निष्पाप वानराक मृत्युदण्ड कित्याक दिलो ?

"तूं राजपुत्र आसून दिसचांतु प्रेमळ सन्यासीले वेशांतु धर्मनिष्ठ विश्वास दवरचाक सत्पात्र वेदज्ञान प्रारंगत आसून सर्व संशयांचे निरसन करचो सर्व भूत जातींवयर करुणा करचे तुगेले हातांतल्यान असलें असंस्कृत कर्म घडलें हे आश्चर्य आसा. रघुले क्षत्रिय कुळांतु जन्म घेतिलो तूं धर्मनिष्ठ म्हण्णु आयकुवचांतु आशिल्लें. शांतस्वभाव दान क्षमा धर्म आनि सत्य कठीण प्रसंगांतु धैर्यधारण करचें आनि अपराधींक दंड दिवचें हे राजाले गुण जावनुं आसाचि. अरण्यांतु जीवन करनुं कन्द फल मूल खावचे आमिं आनि राजवाड्यांतु बसून तयार केलिलें स्वदिश्ट जेवण जेवाचो राजपुत्र तूं आसा. राजांक धन संपत्ती जमीन आनि राज्याचो हव्यास आसता. देकून हे अरण्यांतु तूं येवचे कारण कसलें आसा ऋ राजान मनाक आयिले तरेन जीवन जगचें न्हंय. पुण ताजे विपरीत तूं कामासक्त क्षुद्र मनाचो राज आसून विचार करत नासताना कार्य करत आसता. धर्माचो आदर नासताना धन संपत्ती संग्रह करचि तुगेलि इच्छा प्रबल जालिली आसा. इन्द्रियांन प्रभवित जावनुं तूं मनाक आयिले तरेन वागत आसा. हांवे तुगेले प्रति

कसलोयी आपराध केलिलो ना़ तरियी तूंव माका बाण मारनू जीव घेवचें कर्म केलिलें आसा. ज्ञानी मनुष्याले समुदायेंतु तूं किते उलोवूं शकतालो ?

राजहत्या़ ब्रह्महत्या़ गोहत्या़ प्राणिहत्या करचो़ नास्तिक् भावाले पत्निले बरोबर विवाह संबंध दवरचो निश्चित नरकाक वता. असत्य उलोवचो़ कंजूस़ मित्रलि हत्या करचो़ गुरु पत्नीले बरोबर अनैतिक संबंध दवरचो मनुष्य पापी लोकांतु प्रवेश करता. केसान भरिल्लें मेगेले चर्म आंगावयर पांघरून घेनांचि मेगलि अस्ति कोणिंयी वापरनांचि आनि नेगेलें मांस खावचाक योग्य आनि अनुचित् म्हण्णुं मान्य करनांचि. तरियी मेगेले तसले जीवाक अमानुष रीतीन हत्या करचांतु आयिल्ले आसा. मेगेले पत्नि तारेन माका योग्य तो अभिप्राय दिलिलो़ पुण हांवे तो तिरस्कारान स्वीकारलो ना आनि देकून मृत्यु मुखांतु पडिल्लों आसा. तुगेले तसलो फसवचो़ क्षद्र अधर्मान वागचे पूताक दशरथ तसले राजान जन्म दिलिलो आसू शकना. जो राम चारित्र्हीन आनि धर्मभष्ट आसून सर्व नियमांचो उल्लंघन करत आसा ते रामान मेगेलि हत्या केलिलि आसा. साधु पुरुषांनि अशुभ आनि दुश्ट कर्म म्हण्णुं मानिलें कर्म करनुं तूं सज्जनांले संगतींतु कशीं आसू शकतालो ?

“किंबहुना जें शौर्य़ जो विक्रम तूंवे मेगेले दिशेन दाखयलो तें शौर्य़ तो विक्रम तूंवे अपराध करचे मेगेले दिशेन दाखयिलें दीसून येना. जर तूंवे मेगेले दोळयांतु दोळे घालनुं युद्ध केलिलें आशिल्लें तर आता पर्यंत तू यमसदनाचे द्वार खटखटायत आसतालो. पुण मगेले द्रिश्टीपासून अदृश्य राबून तूं मेगेले मृत्यूक कारण जालिलो आसा़ जे तरेन गाढ निदिलो मनुष्य सर्पदंश जावनुं मृत्यु मुखांतु पडता. जर तूंवे माका सांगिल्लें आसल्यार रावणाक जीवंत तुगेले मूखार हाडत आशिल्लों. विष्णून महासागरांतल्यान चोरिल्ले वेद हाडिल्ले तरेन समुद्राचे पेलतडेन किंवा पाताळांतु आसल्यारियी सीतेक एक क्षणांतु हाडत आशिल्लों. हांवु जाणतां कीं ते कारणाक लागूनचि मेगलि हत्या करचांतु आयिलि आसा. कदाचित् हांवे स्वर्गाक वच्चें आनि सुग्रीवान राज्यावयर बसचें नियतीक मान्य आसल्यारियी हें निश्चित आसा़ कीं अधर्माक लागून मेगेलि हत्या राणांगणावयर तुगेले हातांतल्यान जालिलि आसा. मनुष्याले मरण जरी अनपेक्षित आसता आनि तागेले नियंत्र्णेंतु असना तरियी मेगेले मृत्यूक तूं कित्याक निमित्त जालो़ हें तूंवे स्पश्ट करचें आवश्यक आसा”. काळजाक लागिल्ले बाणाचे वेदनेन तळमळत आसल्यारियी हे तरेन रामाक प्रश्नो विचारनु वाली रामाले दिशेन पळयत तागेले उत्तराचि प्रतीक्ष करत उरलो.

मरणाचे द्वारांतु आशिल्ले वालीन कळकळीन उलयत आशिाल्ले शव्द राम काळजीपूर्वक आनि लक्ष्य दीवनुं आयकत आशिल्लो. आनि पावसाळयांतु पावूस पडले नंतर निस्तेज जालिले मेघा तरेन निस्तेज जालिले वालीक रामानधर्मनिष्ठ आनि सर्व गुणांनि संपन्न असलें शब्दांचो उपयोग करनुं सवकाश समाधानान समजायलें “धर्म़ अर्थ आनि काम हे पुरुषार्थांचो योग्य समज नासताना असले कठोर शब्दप्रयोग स्वतःचे अज्ञानान तूं कित्याक करत आसा ऋ ज्ञानान परिपूर्ण आशिाल्ले म्हाल्गडयांले आनि आचार्यांलें उपदेशाचे मदत मेळिल्ले नासल्यारियी एक चेरडातरेन तूं मगेले प्रति आक्षेप घेत आसा. हे सर्व जगत् मनूलो पुत्र ईक्ष्वाकूले आसून केवल

तागेले वशांतु जन्माक आयिल्यांकचि अपराध केलिल्यांक दण्ड दिवचो अधिकार आसता. वर्तमान काळांतु ते कुळांतु जन्माक आयिलो धर्म अर्थ काम हे पुरुषार्थ ज्ञान आशिल्लो धमात्मा राजा भरत जगाचें संरक्षण आनि अपराधींक शिक्षा दिता. आमिं तागेले राज्याचे नागरिक जावनुं आशिल्यान आमगेलें दायित्व धर्मनिठ कर्म करचें आसता. जो पर्यंत भरत हे धर्तरेवायर राज्य करत आसा तो पार्यंत अधामिक कर्म करचाक कोण धैर्य करतालो ऋ धर्माचो आदर्श दोळयामुखार दवरनुं धर्म नियम सुरक्षित सांभाळचे दाायित्व आमिं स्वीकरिलें आसा.

"जो पर्यंत तुगेलो प्रश्नो आसा तूंवे धर्म नियमांचे पालन केलिलें ना आनि तोचि तुगेलो अपराध आसा. किंबहुना इन्द्रियान आसक्त जावनुं धर्म नियमांचे विपरीत मार्गावयर भटकत अधर्माचे कर्म करचे व्यक्तींतु तू अग्रंगण्य आसा. ज्येष्ठ बन्धु बापय आनि अचार्यांक पिता समान मानचे आसता. तेचि तरेन ल्हान बन्धु पूत आनि विद्यार्थींक पुत्र समान मानचें अपेक्षित आसता. सर्व आचरणेक केवल धर्म प्रमाण आसता. पुण धर्म गूढ आशिल्यान सर्वांक तो समजचांतु येना. मनुष्याले काळजांतु आशिल्ले अअत्म्याक मात्र जें शुभ अशुभाच0 ज्ञान आसता. अनियंत्रि वागणूकीचे आनि असयंमित मनुस्थतीचे वानरांले बरोबर वाद विवाद करचें म्हळयार जन्मतः आयकुवचांतु येनाशिल्ले मनुष्याले बरोबर संभाषण करचे तशें जालें. देकून चंचल मनाचे तुका धर्माचो यथार्थ तो कशें समजतालो ऋ जो पर्यंत मेगेलो प्रश्नो आसा तो हांवु तुका समजायतां. राग आयलो म्हण्णुं तूंवे अविचारान माका दोशीं म्हण्णुं मानचें उचित न्हंय. तूंवे स्वतःचे भावाले पत्नी बरोबर शरीर संबंध दवरनुं सनातन धर्म नियमांचे उल्लंघन केलिलें आसा हेंचि तुका हे तरेन बाण मारनुं मृत्युमुखांतु घालचें कारण आसा. किंबहुना धूवे तरेन आशिले तिगेले विषय तूंवे पाप केलिलें असा. देकून धर्माचे नियमांचे विपरीत कर्म केलिल्यान तुका ही शिक्षा दिलिलि आसा. अन्यथा हे तरेन शिक्षा दिलिले शिवाय तुगेले तसले समाजकंटकांक नियंत्रणेंतु दवरचें शक्य जावचें ना.असले घोर कर्म केलिल्यान मृत्युदण्डचि योग्य आसा.

भरत हो देशाचो राजा आसून आमि तागेले आज्ञेचें पालन करचे प्रजा जावनुं आसाचि. देकून धर्माचे उल्लंघन केलिले तुका शिक्षा दिलिले शिवाय आमि कशें आसताले ऋ मेगेलि अनि सुग्रीवालि मैत्रि मेगेले आनि लक्ष्मणाले बरोबर अशिल्ले मैत्री तरेन अबाधित आसा. किंबहुना तागेलि पत्नि आनि तागेलें राज्य ताका परत मेळोवनू दिवचेंचि मेगेलो हेतु आसा आनि ताणें मेगेले पत्नि सीतेलो शोध घेवचें हें अपेक्षित आसा. हे तरेन सर्वाले समक्ष हांवे प्रतिज्ञा घेतिल्लि आसा. देकून ती प्रतिज्ञा पूर्ण केले शिवाय मेगेले तसलो चरित्र्यवान मनुष्य दुसरो कोोण आसतालो ऋ देकून तुका दिलिलि शिक्षा धर्माक आनि मित्रक दिलिले अश्वासनाक अनुसरून आसा म्हण्णुं तूंवे समजून घेवचाक जाय. मनून आपण्याले स्मृतींतु म्हळयां "राजभिर्धुतदण्डाश्च कृत्वा पापानि मानवाः | निमलाः स्वर्गमायान्ति सन्तः सुकृतिनो यथा || शासनाद् वापि मोक्षाद्र् वा स्तेनः पापाद् प्रमुच्यते | राजा त्वशासन्पापस्य तदवाप्नोति किल्बिषम् ||" - जे जन पाप कर्म केलिल्यान राजाले कडचान शिक्षा प्राप्त करनुं घेताचि तांगेले पाप क्षलन जावनुं स्वर्गलोकाक पावताचि जे तरेन साधु जन पुण्यकर्म करनुं स्वर्गलोक प्राप्त करताचि. एक चोर सुद्धां शासन

जालिल्यान किंवा मुक्त जालिल्यान स्वतंत्र जाता. जर राजा पाप केलिल्यांक योग्य शासन करना तो पापाचे दोश प्राप्त करता.

"पूर्वकाळांतु मन्धात्र राजान हेचि तरेन न्याय दिलिलो जो अनेक अन्य राजांनि मान्य करनुं ताणीं सुद्धां पाप करचे जनांक शिक्षा दिलिली आसा. देकून मनांतलें सर्व दुःख मनस्ताप सोडनुं समजून घे की जे आमिं केलें तें स्वच्छेन केलिलें नासताना केवल धर्म आनि परंपरेक अनुसरूनचि केलिलें आसा. शिवाय आमिं पळयताचि की जन सामान्यतः उघड उघड किंवा निपून पशुपक्षींक स्वतःचे वश करत आसताचि मांस खावचे पशु पक्षी अनपेक्षित अन्य जीवां पायर झडप घालत आसता आनि ताका लागून तांका कसलोयी दोश दिवचांतु येना. देकून तू स्वतः मेगेले बरोबर संघर्ष करत आशिल्लो किंवा ना हें महत्वाचें न्हंय पुण मेगेले बाणान तूं मृत्यु मखांतु पडिल्लो आसा हें महत्वाचें आसा. धर्मनिष्ठ आसून जीवंत आसचो किंवा धर्मनिष्ठ आसून न्याय दिवनुं पुण्य प्राप्त करचो अधिकार निःसंशय राजांक आसता. देकन कोणिंयी क्रोधान किंवा दुश्ट विचारान धर्माचे विपरीत कर्म करचें किंवा शब्द उच्चारचे न्हंय. किंबहुना देवचि राजाले रूपान जगांतु वावुरत आसताचि. धर्म नियमांचे पूर्ण ज्ञान नासताना केवल क्रोध आयिल्यात परंपरोक लागून हांवे परंपरेका लागून केलिले कर्मांचि अवहेलना करचें आनुचित आसा".

रामान धर्मयुक्त शब्दांचो सविस्तर उपयोग केलिलें पोळोवनुं वालीले मनांतु रामाले विशय कसलोयी अक्षेप उरलो ना. आ समाधानान आपण्याले दोन्नी हात जोडनुं नतमस्तक नमस्कर करत वालीन रामाक सांगलें "जें तूंवे सांगल्यां तें सर्व सत्यचि आसा. तांतूत कसलोयि संदेह ना. निकृष्ट आशिल्ले व्यक्तीन उत्कृष्ट मनुष्याले बरोबर तुलना करचि न्हंय. देकून मेगेले तोंडांतल्यान जे अनुचित शब्दप्रयोग व्यक्त जाले ताका लागून तूंवे मेगेले वागणूकींतु दोश शोधचो न्हंय. यथोचित रीतीन तूं पुरुषार्थ जाणत आसून प्रजाजनांलो हितचिंतक आसा. शिवाय तुगेलें मन स्वच्छ आनि निर्मल आसून वागणुकींतु धृढ निश्चय आसा. धर्म नियमांचो विसर पडिल्ले मेगेले तसले जनांक सत्मार्गाचि दिशा समाधानकारक शब्दांनि समजावचे तुगेलें कर्तव्यचि आसा". मरणाचे मेटालागीं येवनू पाविल्यान श्वासेच्छवास कष्टान घेत रामाक मुखारसरनुं वाली म्हणालो "हांवु जितलि चिंता मेगेलो पुत्र अंगदाविशय करत आसा तितलि चिंता मेगेले स्वतः खातिर मगेले पत्नि तारे खातिर किंवा मेगेले आप्तबान्धावां खातिर सुद्धां हांवु शोक करना. मेगेले अनुपस्थितीक लागून अंगद अनाथ जावनुं दुःखाचे सागरांतु बुडतालो. तो शूर आसल्यारियी अनुभवी नाशिल्यान अजून जाणतो जालिलो ना. देकून मेगेले एकचि पूत जावनुं आशिल्ले तागेले संरक्षणाचि जवाबदारी तूं घेतालो म्हण्णुं हांवु अपेक्षा करतां. सुग्रीव आनि तागेले मदलो संबंध घट्ट जावनुं ताका जें योग्य आनि जें अयोग्य हे ज्ञान प्राप्त करनुं दी. सुग्रीव आनि अंगदालो प्रति तीचि भावना आसू जी भावना तुगेले काळजांतु भरत लक्ष्मणाले विशय आसा. हांवु दोशी आसा म्हण्णुं मेगेलि पत्नि तारा सुद्धां दोशी आसा म्हण्णुं तिगेले विशय सुग्रीवान अन्याय करचो न्हंय. हें ध्यानांतु दवरू. तुगेले इच्छेक आनि अनुग्रहाक लागूनचि राज्याचो व्यवहार चलत आशिल्यान ते तरेन वागणूक स्वीकारनुं न केवल इहलोकांतले

ऐहिक सुख तर परलोकांतले स्वर्ग सुद्धां प्राप्त जावू शकता. तारेन आक्षेप घेतिल्लो आसल्यरियी सुग्रीवाले बरोबर युद्ध करचाक भायर पडिल्यान तुगेले करकमल मेगेले मृत्यूचे काण जाले़ हें मेगेलं भाग्यचि म्हण्णुं हांवु समजतां".

हे तरेन उलोवनुं वानर राजा वाली शांत जालो. प्रत्युत्तर रूपान रामान वालीक आश्वासन दीत म्हळळें "तूं जें उलयत आसा तांतूत कसलोयी संदेह धरचो न्हंय. तुगेले वयले प्रेमाक लागून आनि धर्म नियमांक अनुरूप कर्म करत आशिल्यान तूंवे मनांतु चिंता करचि न्हंय. कारण म्हणचांतु येता़ "दण्ड्ये यः पातयेद् दण्डं दण्ड्यो यश्चापि दण्ड्यते | कार्यकारणसिद्धार्थावुभौ तौ नावसीदतः || तद् भवान् दण्डसंयोगदस्माद् विगतकल्मषः | गतः स्वां प्रकृतिं धर्म्यां दण्डदिश्टनि वर्त्मना ||" – जो मनुष्य योग्य मनुष्याक योग्य तो दण्ड दिता अनि जो मनुष्य योग्य दण्ड स्वीकारता़ ते दोग्गंयी केन्नायी दुःखी जायनांचि. कारण ते दण्डाक लागून दण्ड दितालो आनि दण्ड स्वीकारतालो देग्गांकयी योग्य समाधान प्राप्त जालिलो आसता़. देकून तूं सुद्धां धर्मानुसार शिक्षा प्राप्त करनुं सर्व पापांतल्यान मुक्त जालिल्यान तुगेलें मूळ शुद्धस्वरूप परत प्राप्त जालिलें आसा.देकून तुगेले काळजांतल्यान सर्व शाक़ मोह़ भय सोडनुं दी. कारण जें दैवाक लागून घडत आसता तें कोणांकयी भोगले शिवाय गत्यन्तर ना. जे तरेन अंगदाक तूं आश्रयस्थान आशिल्लि़ो ते तरेन आमिं आनि सुग्रीव निश्चित आश्रयस्थान आसताले. हांतूत कसलोयी संदेह आसचो न्हंय".

रामान दिलिले आश्वासनान वालीक सथ्माधन जालो आनि ताणें रामाक सांगलें "मेगेले हातांतल्यान जो कांयी अपराध घडिल्लो आसा किंवा तुगेले बाणाचे प्रहारान संतप्त जावनुं जे कांयु शब्द उच्चारचांतु आयले़ ते सर्वां खाातिर हांवु तुगेलि क्षमा मागता" आनि शरीर जर्जर जालिल्यान जास्त कांयी उलय नासताना तो बेशुद्ध़ पडलो. तो समाचार आयकून थंय तारा अपण्याले पुत्र अंगदाक घेवनुं धांवत आयलि. रामाले हातांतु धनुष्य पोळोबनुं तिगेले बरोबर आयिले सर्व वानर भीतीन चारी दिशेन धांवचाक लागले जें पोळोवनुं तारा अस्वस्थ आनि संतप्त जावनुं म्हणालि "सुग्रीवाले राज्याचे अभिलाषेक आनि रामाले मुखांतर मृत्युमुखांतु पडिल्लें तुमेगेले स्वामी वालीक सोडनुं तुमिं भीवन कित्याक हांगा थंय धांवत आसाचि ऋ" धमकावनु सोडचे तारले हे शब्द आयकुवनुं काळजांतले भतीन व्याकूळ जालिले ते वानर परत आयले आनि म्हणाले़ "रामाले वीजेतरेन चमकचे वाणान वाली मरणोन्मुख जालिल्यान वानरसैन्य भीतीन संतप्त जालिलें अस्सा. अनाथ जालिले अंगदाक घेवनुं शीघ्र आनि सुरक्षित स्थळ किष्किन्धेक वचून थंय राज्यावयर वर्तमान परिस्थितींतु तुरंत अभिषिक्त करचें तागेले सेवेक तत्पर आशिल्ले वानर समाजाचें जास्त श्रेयस्कर आसातालें. तूंवे अजून हांगा आसचे आमकां रुचलें ना़ कारण तुमगेले आनुपस्थितींतु राज्याच नियंत्रण शत्रूजन अनायास आनि सहज हातांतु घेताले. किष्किन्धेचि प्रजा आपण्याले वयर कपट आनि फसवणूक जालिलि आसा म्हण्णुं घाबरल्याचि".

वानरांनि भीतीन उलोवचे शव्द आयकून तारा म्हणालि "जेन्नां आमगेले स्वामी वाली हांगा मृत्युमुखांतु पडिल्लो आसा तेन्नां ते राज्य आमकां कितें कामाचें ऋ हांवु मृत्युमुखांतु आशिल्लें

मेगेले स्वमीले पायसकयल बसून आसतालि" हे तरेन सांगून वाघाले बरोबर सिंहातरेन झगडनुं अंत क्षणाक रामाले बाणाक लागून मरणोन्मुखांतु पडिल्ले वालीले लागीं बसलि तेन्ना थंय हातांतु धनुष्य धारण केलिले राम लक्ष्मण आनि सुग्रीव सुद्धां द्रिश्टीक पडले. तांगेले दिशेन पळय नासताना तीणें सरळ आपण्याले पतीले शिर आपण्याले मांडीवयर घेवनुं काळीज तुटून काडचे स्वरांतु रडत बसलि. थोडेचि क्षण नंतर दुःखान मन अस्थिर जालिलो अंगद जेन्नां आयलो तेन्नां तें सर्व पोळोवनुं सुग्रीव सुद्धां विशदांतु पडलो.

तारा वालीक उद्देशून उलयत आशिल्लि "हे वानरश्रेष्ठ ॐ कित्याक तूं अजून जमीनेवयर निदिल्लो आसा ॠ तुगेले तसले शूर योद्धाक जमीनेवयर न्हंय तर पलंगावयर निदचें आसता. हांवु समकाता कीं तुका जन्म दिलिले धर्तरि जास्त प्रिय आसा आनि शरीरांतल्यान जीव गेले नंतर तिगेले कूशींतु निदचे तुका आवडता. धर्म नियमांक अनुसरून संघर्ष केलिले तुका किष्किन्धेचान सरळ स्वर्गाक वच्चो मार्ग उघड जालिलो आासा. पुण सोडनुं गेलिले नंतर आमि मा> निराश निरानंद असले दुःखाचे सागरांतु बुडिल्ले आसताले. सुग्रीवाले पत्नीक तूंवे अपहरण करनुं आनि ताका देशांतराक धाडलें. देकून ते अपराधाचे परतफल म्हण्णुं तुका ही स्थिती प्राप्त जालिलि आसा. तुगेले कल्याण जावनुं तुका सुख प्राप्त जावूं म्हण्णुं हांवे तुका सल्लो दिलिलो पुण तो तूवें स्वीकारलो ना. कोणालेयी नियंत्र्णेंतु नाशिल्लो शूर वीर योद्धा तूं आयज सुग्रीवाले नियंत्र्णेंतु आयिल्लो आसा. जेन्नां एक वेगळे प्रतिस्पर्धी बरोबर तूं संघर्ष करत आसताना अनपेक्षित आनि अकस्मात् बाण मारनुं मृत्युमूखांतु घालनुं रामान स्वतः कसलेंयी महान् कार्य केलिले आसा म्हण्णुं मानचे न्हंय. सुखांतु जीवन करचे माका आतां विधवेलें जीवन जगचें पडतालें. अजून कुमार आवस्थेंतु आशिल्ले निष्पाप अंगदाक क्रोधान संतप्त जालिले सुग्रीवाले कडचान अजुन कितलें दुःख भोगचें पडताालें ॠ अंगद तूं बापयले मुख पोळोवनुं घे कारण तें परत दिसचें ना".

मागिर मत्यू बतोबर अखेरचो संघर्ष करचे वालीक उद्देशून तीणें म्हळलें. "ऊठ आनि केन्नांयी परतून येवचे नाशिल्ले प्रवासा वयर वच्चाक तयार जालिलो तूं पूतालो मोग करनुं ताका आशीर्वाद आनि अखेरचो आदेश दी. वास्तविक तुगेलि हत्या करनुं रामान सर्वांले काळजांतु भीतीचे वातावरण निर्माण केलिलें आसा. किंबहुना सग्रीवाक शब्द दिलिल्यानचि हें कार्य ताणें केलिलें आसा. सुग्रीव तुका तुगलि पत्नि रूमा निश्चित मेळतालि आनि आतां तुगेलो भाव मश्त्युमुखांतु पडिल्यान तिगेले सहवासांतु तूं निश्चित अविरत सुख भोगतालो. हे शूर वाली तूं दुःख करचे मेगेले कडेन कित्याक उलयना ॠ" तिगेले हें रडचें आनि तीणें केलिलो अक्रोश पोळोवनुं समस्त वानर समुदाय तिगेले लागीं आयले. तांका पोळोवनु तीणें वालीक प्रश्नो विचरलो "हे सर्वांक अनि अंगदाक सोडनुं तूं एकलोचि हे लांब प्रवासा वयर कशें वतालो ॠ तुगेले तरेन लक्षणवंत आशिल्ले तुगेले पुताक हे तरेन त्याग करचे योग्य न्हंय शिवाय जर मेगेले हातांतल्यान कसलोयी अपराध घडिल्लो आसा तर तूं माका क्षमा कर. हांवु तुका पाय पडनुं माथे टेकून वंदन करतां". हे तरेन अन्य स्त्रीयाले सहवासांतु रडत दुःखान तीणें खावचें पिवचें सुद्धां सर्व सोडलें.

सर्व वातावरण दुःखान संतप्त जालिलें पोळोवनुं ज्ञानान परिपूर्ण आनि शिश्टाचारांतु निष्णात म्हण्णुं नांव कमयिलो हनुमंत मुखार आयलो आनि तारेक समाधानाचे शब्दान समजायत म्हणालो "दर एक जीव आर्पआपण्याले गुर्णस्वभावाक अनुरूप कर्म करनुं मरणोत्तर शुर्भअशुभ फल प्राप्त करता. हें समजून सुद्धां दीन जावनुं कसलो हो शोक तू करत आसा ऋ जेन्नां हें शरीर केवल एक उदकावयलो फुगो जसो आसता तेन्नां तूं कोणाले विषय शोक करत आसा ?' 'गुणदोशकृतं जन्तुः स्वकर्म फलहेतुकम् | अव्यग्रस्तदवाप्नोति सय शुभाशुभम् || सोच्या शोचसि कं शोच्यं दीनं दीनानुकम्पसे | कस्च कास्यानु शोच्योस्ति देहेऽस्मिन् बुद्बुदोपमे ||'. आतां कुमारावस्थेंतु आशिल्ले अंगदाले दिशेन द्रिश्टी घालनुं वालीले अन्त्यसंसाकर करचे विशय विचार करचाक जाय. तूं जाणता कीं जन्म मरण हे जीवांले जीवनाम्तु शाश्वत सत्य घटना आसा. देकून ज्ञानीजन हे संसारांतु जे शुभ कार्य आसताा तेंचि करत आसताचि. जे वालीले वयर सहस्रान सहस्र वानर आपण्याले प्रगतीखातिर अवलंबून आशिल्ले तो वाली आपण्याक प्राप्त आशिाल्ले जीवनकाळाचो अंत क्षणाक येवनुं पाविल्लो आसा. न्यायनिष्ठ दान धर्माच आचरण करचांतु समदृश्टिी दवरचो वाली निश्चित स्वर्ग लोकक गेलिलो आसा. तूंवे चिंता करचि न्हंय. आतां सर्व वानरांलो रक्षक अंगद आसा. देकून दुःख करत बसत नासताना तागेलो सांभाळ कर. अंगदाक राज्य सांभाळचाक स्फूर्ति उत्साह आनि आवकाश प्राप्त करनुं दी. धर्म आनि परंपरेचे अनुसार एक पुतान जें सर्व करचे आसता तें सर्व दिवंगत राजाक यथोचित मान दीवनुं आतां करचाक जाय. हीवि काळाचि मागणि आसता. वालीलो अंत्यसंसार याग्य तरेन करचें उत्तरदायित्व अंगदाले आसून तें पूर्ण करनुं ताका राज्यावयर बसोवचाक जाय. अंगदाक सिंहासनावयर बशिल्लें पोळोवनुं तुगेले काळीज सुद्धा शांत जातालें".नुमंतालो शब्द आयकून तारा म्हणालि "अंगदा तसले पुत्र जगांतु सहस्रान सहस्र जन्माक येवूं. पुण हांवु मात्र मेगेले पतीले मृत शरीरा बराबेर आसचांतूचि सुख भोगतां. राज्यावयर किंवा अंगदावयर मेगेलो अधिकार ना. वालीले अनुपस्थितींतु सुग्रीव ताका योग्य सल्ले दीवनुं राज्य सांभाळतालो. माका मेगेले पतीले बरोवर वच्चे शिवाय अन्य कसलेंयी विषयांतु रस ना".

आजूबाजून जें घडत आसा तें पळयत आयकत आपण्याले जीवनाचो अंत क्षण आतां आयला म्हण्णुं समजून वालीन अखेरचो श्वास घेत विजय प्राप्त केलिले सुग्रीवाक लागीं आपयलें आनि शांत स्वरांतु निवेदन केलें "तुका देशांतल्यान भायर घालियान किंवा तुगेले पत्नीक अपहरण केलिल्यान हांवु तुगेलो दोशी आसा म्हण्णुं समज नाका. ताजे उलट मेगेले मनांतले बुद्धीवयरा मोहाचें पांघरूण पडिल्लें आसतालें आनि मेगेले हातांतल्यान अपराध घडलो म्हण्णुं समजून घे. माका दिसताा आमका दोगांकयी एकमेकांले सहावासातु सुख आनुभवचो योग आयिल्लोचि ना. देकून भाव भावांतु जें प्रेम आसचे अपेक्षित आसता तें आमकां प्राप्त जावाचो योग आयलो ना. आतां हे राज्य तूं सांभाळ आनि माका निश्चिंत मनान यमसदनाक वच्चाक अवकाश दी. अतां हांवु आता मेगेलो जीव राज्य श्रेय आनि निष्कलंकित कीर्ति सोडनुं वचत आसा. अखेरचे क्षणाचि मेगेले ही वीनंति कठीण आसल्यारियी ती तूं मान्य कर.

“पळय़ जीवाक सर्व सुख अनुभवचो अधिकार आसल्यारियि़ बाल्यावस्थेंतु आसल्यारियि बालिष स्वभाव नाशिल्लो़ दुःखार्च अश्रु गळयत हांगा बशिल्ले अंगदाक पळय. ताका स्वतःचो पुत्र समान मोग दीवनुं तागेलो पिता़ दाता आनि रक्षक जावनुं ऊऱ जे कारणाक लागून जीवनांतु ताका कसलेयी उणीव भासचि ना. तारेलो हो पूत तुगेले समान शूर आनि तेजस्वी आसून राक्षसांले विरुद्द युद्धांतु तुगेल समक्ष पयलें उभो आसून मेगेले कीर्तीक अनुरूप कार्यशील आसतालो. मेगेलि पत्नि तारा ज्ञानी अनि व्यवहारांतु कुशल आसा. देकून जें ती सांगता तें स्वकारचांतु श्रेय आसता. कारण तिगेले उत्रंचे विपरीत संसारांतु घडिल्ले द्रिश्टीक पडिल्लें ना़. रामान जें कार्य तुगेले खातिर नियोजित केलिलें आसा तै तूवें पूर्ण करचाक जाय. जर तें तूवें पूर्ण केलें ना तर तू पापाचो धनी जातालो. तुका राज्य परत मेळोवनुं दिवचें उरों तो तुगेले मृत्यूक कारण जातालो. जेन्ना मेगेलो प्राण शरीरांतल्यान सुटतालो तेन्ना मेगेलो सुवर्णाचो हार तूं स्वीकार कऱ तो तुका सदा सर्वदा यश प्राप्त करनुं मनांतु शुभ संकल्प येवचांतु मदत करतालो”.

आपण्याले शब्द आयकून अश्रु गळयत अजून दुःखांतु बुडिल्ले सुगीवाक निदर्शन करनुं वालीन आपण्याले पुत्र अंगदाक म्हळळें “देर्शकाल़ प्रिर्यअप्रिय़ सुर्खदुःखाचे योग्य समज घेवनुं तूं सुग्रीवाले आज्ञेचे पालन करत ऊर. जे तरेन तूं बाल्यावस्थेंति अमगेले लालन पालनाक लागून वागत आशिल्लो ते तरेन आतां सुग्रीवाले प्रति वागणूक दाखोव नाका. जे तागेले मित्र नांचि जे तागेले शत्रू आसाचि तांगेले बरोबर मैत्रिकर नाका. सुग्रीवाले प्रति आज्ञाधरक आनि शिस्तबद्ध आसून सुग्रीवाले सकयल स्थान निर्माण कर. कसलेयी विषय अति अकर्षण किंवा अति तिरस्कार दाखोवचो न्हंय़ कारण दोन्निंयी भाव अति दूषित आनि हानिकारक आसताचि”. हे तरेन अंतिम अदेश दीवनुं वालीन आपण्यालो अखेरचो श्वास घेवनुं प्राण त्याग केलो. सर्व वानर अक्रोश करत म्हणचाक लागले़ “किष्किन्धा अनाथ जालि.तिगेले प्राणसमान आशिल्ले तांगेलो स्वामी आयज संसार सोडनुं स्वर्गाक गेलिलो आसा. राज्याचे सर्व ऐश्वर्य आनि तेज आतां मावळलें. नश्ट जालिलें तें आतां कोण परत हाडतालो ?” वालीन प्राण त्याग केलिलें पोळोवनु तारा तागेले मृत शरीराक आलिंगन दीत बेशुद्ध पडलि.

हे तरेन तारेन अक्रोश करचें पोळोवनुं सुगत्रीवाक अत्यंत दुःख जालें अनि ते विचित्र अनि बिकट परिस्थितीक आपूण स्वतः मूल कारण आसा म्हण्णुं ध्यानांतु घेवनुं एक गोंधळिले मनस्थितींतु रामाले लार्गी आयलो अनि म्हणालो़ “हे आर्यपुत्र जरि माका राज्य परत प्राप्त करनुं दिवचे खातिर तूंवे अश्वासन दिलिले तरेन वालीलि हत्या एक बाणान केलि तरियी तागेले मृत्यूक आनि तारेले दुःखाक हांवु स्वतः जवाबदार आसा म्हण्णुं मेगेलें मन विषाद आनुभवत आसा. किंबहुना किष्किन्धेचो राजा मृत्युमुखांतु पडिल्यान राणी तारा आनि समस्त वानर प्रजा दुःखांतु आशिल्याऩ अंगदालें भवितव्य सुद्धां अस्पश्ट जालिलें आसा. माका राज्य परत प्राप्त जालिलो आनंद ना. राज्य गेलिले अपमानाक आनि मनांतले क्रोधाक लागून जरि हांवे वालीले मृत्यूचि अपेक्षा केलिली तरियी आतां माका मेगेले ज्येष्ठ बन्धु वालीलो मृत्यूक़ तारा आनि समस्त वानर प्रजेलें दुःख पोळोवनुं सर्व विषयांचो माका कीळस आयिल्लो आसा.

"माका आतां राज्यावयर बसाचि आभिलाषा उरलि ना. पयलें वालीलो मृत्यु माका मान्य आशिल्लो पुण आतां तागेलो मृत्यु वास्तवांतु परिवर्तन जालिलें पोळोवनुं हांवु आतां पश्चात्तापाचे भगभगचे अग्नींतु अशक्य आनि असहाय्य जालिल जीवन जगत आसा. माका स्पश्ट दिसता कीं वालीक मृत्यु मुखांतु घालनुं राज्य करच पेक्षा ऋष्यमूक पर्वतावयर मुक्त जीवन जगचें जास्त सुख आनि समाधान दिवचें आशिल्लें. 'चल़ हांवु तुगेले मृत्यूक कारण जावचो ना'' वालीन उच्चरिले हे शब्द ते महान् वानरश्रेष्ठाकचि शोभताचि आनि वालीलो जीव घेवनुं राज्य प्राप्त करचाक केलिली मेगेलो लोभ मेगेले तसले सामान्य वानराकचि शोभता. राज्याचो लोभ आनि काम वासनेन प्रवृत्त जावनुं भावाले मृत्यूक कारण जालिलो स्वंयचो जीव राज्य प्राप्त करनुं सुख अनुभवू शकतालो ऋ मेगेले मृत्यूचो विचार वालीन केन्नांयी ध्यानीं मनीं सुद्धां केलिलो ना पुण मेगेले बुद्धि वयर पांघरूण पडिल्यान हांवें मात्र तागेले प्रति अक्षम्य अपराध केलिलो आसा. तागेले हातांतल्यान मार खावनुं त्रस्त जालिले माका ताणे 'चल़ परत अपराध करनाका' म्हण्णुं जीवानिशि सोडिल्लें. जेन्नां ताणें भ्रावा वयलो मोग़ धर्माक अनुसरून आचरणेंतु हाडचे संस्कार आनि मनांतले उच्च विचार प्रदर्शित—केलें तेन्ना हांवे वानराले स्वभावानुसार केवल क्रोध आनि कामवासनांचे प्रदर्शन केलें.

" इन्द्रान विवरूपाले मृत्त्यूक लागून पापाचें दायित्व स्वीकरिलें तरेन मेगेले ज्येष्ठ बन्धूले मृत्यूचे कारण जावनुं हांवे महान् पापाचें दायित्व स्वीकरिलें आसा. पुण इन्द्राले पापाचे दायित्व धर्तरी़ जल़ वऩ वनस्पती आनि स्त्रीयांनि वांटून घेतल्यारियी मेगेले तसले अभगी वानरांले पाप कोण घेतालो ऋ आधर्माचरण करनुं स्वतःचे कुळाचो नाश जावचाक कारण जालिले माका आतां राज्याचो राजा आसूं राज्याचो युवराजपदावयर आसचां अधिकार किंवा बुद्धीवयर असामान्य दुःखाचें आवरण पडिल्यान सारासार विचार करचें सामर्थ्य उरलें ना. काळजांतल्यान साधु भाव नाशा जालिलो अनुभव माका जायत आसा. संसारांतु आज्ञाधारक पुत्रक जन्म दिवचें शक्य आसता पुण अंगदाले तरेन पुत्रक जन्म दिवचे सहासा साध्य जायना. अंगदाक सांभाळचाक अंगदालि आवय कदाचित् जीवंत आसू शकतालि पुण बापयलि छत्रछाया नाशिल्लो अंगद बापयले अनुपस्थितींतु जीवंत आसचो ना़ असे माका दिसता. आनि जर अंगद जीवंत आसचो ना तर अंगदालि आवय जीवंत आसचि ना. देकून अग्नींतु प्रवेश करनुं प्राण त्याग करचेंचि माका श्रेयस्कर आसताले म्हण्णुं हांवु मान्य करतां. मेगेलो मृत्यु जाले नंतर सुद्धां मेगेले अनुपस्थितींतु वानर वीर तुगेलो कायांतु कसलेंयी विघ्नं येवचाक दीत नासताना निश्चित सीतेलो शोध घेवचाक तुका़ रामा मदत करताले. देकून कुळाचो नाश जावचाक कारण जालिले माका प्राण त्याग करचाक आनुमति दी. मेगेले तसले पापीक आता जीवंत आसचो अधिकार उरलो ना".

हे तरेन आपण्याले दुःखाक वाट करनुं दीवचे सुग्रीवाक पोळोवनुं सर्व विश्व रक्षक आनि सर्व जीवांले विशय क्षमाशील आशिल्लिे रामान चारी दिसेन द्रिश्टी घातलि आनि थंय वालीले शरीराक आलिंगन दीत अश्रु गळयत बशिल्लि तरा ताका दिसलि. जेन्नां म्हालगड्यांनि तिका वालीले मृत शरीराचे पासून दूर व्हरचाक प्रयत्न केलो तेन्नां वालीले शरीराक आजून चिकटून

आसचाक प्रयत्न करचे तीणें अंगदाले कडचान पयलें सविस्तर आयकलिले आनि आतां हातांतु धनुष्य बाण घेवनुं उभे आशिल्ले रामाक पळयलें. दोळयांतल्यान अश्रूचि धार व्हांवचे आनि दुःखान सवतःचे शुद्धीवयर नियंत्रण नाशिल्ले तीणें रामाक उद्देशून सांगलें "तूं अप्रमेय अप्राप्त इन्द्रियांवयर संयम आशिल्लो धर्मनिष्ठ धनुर्धारी शूर अक्षय कीर्ती ज्ञानसंपन्न संसारांतले सर्व सुख त्याग करनुं सुद्धां सर्वतोपरि समाधानी क्षमाशील आशिल्ले तूंवे मेगेले पतीक मृत्युमुखांतु घालिले तेचि बाणानचि आतां माका यमसदानाक धाडनुं दी. तूंवे मेगेले प्राण हरण केलिल्यान हांवु वालीले सहवासांतु आसचाक इच्छा करतां कारण मेगेले शिवाय वालीक स्वर्गांतु अप्सरेले सहावासांतु सुद्धां जीवन जगचो रस आसचो ना. किंबहुना मेगेले सहवासा शिवाय वाली केवल दुःख अनुभवतालो जे तरेन सीतेले सहवासा शिवाय तूं स्वतः दुःख भोगत आसा. यौवनावस्थेंतु पत्नी शिवय जीवन जीवचें दुःख तूं जाणता देकून मेगेलें दूःख तू निश्चित समजतालो. जर स्त्रीहत्येचें पापाचें दायित्व जर तुका घेवचें ना तर वालीले अर्ध अवयव म्हण्णूं माननुं मेगेलि हत्या तूं कर जे कारणाक लागून तू स्त्रीहत्येच पापासून तूं मुक्त आसतालो. पत्नि ही पतीलि अधांगी जावनुं आशिल्य्यान शास्त्र आनि विधि विधानानुसर केलिले सर्व यज्ञांतु पत्नीक तितलोचि अधिकार आसता जितलो आधिकार पतीक आसता. देकून स्त्रीक दिलिले दानाचे पेक्षा जास्त श्रेष्ठ दान अन्य खंयचेयी आसचें ना म्हण्णुं ज्ञानी जन सांगत आसतााचि. देकून जर मेगेले पतीलो सहवासाचि सुसंधी माका तूंवें प्राप्त करनुं दिलि तर तें दान अप्रतिम आसून तुका कसलेंयी पाप स्पर्श करचें ना. ताजें विपरीत मेगेले तसले दुःखी आनि अनाथ स्त्रीक जीवंत दवरनुं तुका कसलेंयी पुण्य किंवा श्रेय मेळचें ना".

दुःखान असहाय आनि परिस्थितीन पीडा भोगचे तारेन उलयिले शब्द आयकून रामान तिका सांगलें "अविचारांक वाट करनुं दीवनुं मनांतु संभ्रम निर्माण करनुं घेव नाका. जेन्ना विदाथान विश्वाचें निर्मिति केलि तेन्नां सुख दुःखाचि सुद्धां निर्मिति केलिली आासा. देकून संसारांतले प्रत्येकालें जीव परमात्माले नियंत्र्णेंतु आशिल्यान परमात्मान घालनुं दिलिले यर्मनियमांचे उल्लंघन किंवा अतिक्रमण कोणिंयी करनांचि - 'लोको हि सर्वे विहितो विधात्र || तं चैव स्त्वे सुखदुःख संयोगं लोकोऽब्रवीत्तेन कृतं विधात्र | त्रयोऽपि लोका विहितं विधानं नातिकमन्ते वशगा हि तस्य ||'. तू सुख तेचि तरेन भविष्य काळांतु सुख अनुभवतालि जे तरेन पयलें तू सुख अनुभत आसतालि. शिवाय तुगेले पुत्र अंगद युवराज पदावयर बसून तुका समाधान दीवनुं सेवा करतालो. विधातान तेचि तरेन तुगेले भविष्य निश्चित केलिलें आसा. शिवाय शूर वीर योद्धालि पत्नि केन्नांयी हाताश जावनुं जीवन करना". रामाले हे सांत्वन करचे शब्द अयकून तारा शांत जालि.

वालीले मृत्यून मन समसमान त्रस्त आनि दुःखी जालिले तारा अंगद आनि सुग्रीवाक भविष्यकाळांतु भवितव्याचो विचार सकारात्मक द्रिश्टीन करचे खातिर रामान समाधानाचे शब उलयत म्हललें "शोक आनि पश्चात्ताप करत मृत शरीर जास्त काळ दवरचांतु येना प्रत्येकाक नंतरचे कार्य केले शिवाय गत्यंतर ना. देकून आतां समाजाचे रीत रिवाज आनि कुळाचे परंपरेक अनुसरून जें योग्य आसता ते करचे आवश्यक आसा. सर्व घटनेंचे कारण नियति

आसता. कालानुसर करचे सर्व कर्म नियति निश्चित करता. संसारांतु कोणिंयी स्वतः स्वतंत्र रीतीन कर्म कर नांचि किंवा संसारांतु अन्य कोणींयी कर्म करनू घेवचे तसले नांचि. संसारांतु आर्पआपण्याले गुण स्वभावानुसार प्रत्येक जीव चलत आसता. काल सोंपले कीं जीवाक खंयचेयी कार्य करचे शक्य ना. काळ सर्वां पेक्षां श्रेष्ठ आसून आपण्याले यम नियमांचे अतिक्रमण किंवा उल्लंघन स्वतः करना किंवा अन्य कोणांकयी अतिक्रमण किंवा उल्लंघन करचाक संधी अवकाश दीना. स्वभावानुसार सर्व कार्य काळ करोवनुं घेता आनि स्वभावाचे विपरीत कसलेंयी कार्य करोवनुं घेना' 'न कालादुत्तरं किंचित् कर्म शक्यमुपासितुम् || नियतिः कारणं लोके नियतिः कर्म साधनम् | नियतिः सर्वभूतानां नियोगेष्विह कारणम् || न कर्ता कस्यचित् कश्चिन्नियोगे नापि चेश्वरः | स्वभावे वर्तते लोकस्तस्य कालः परायणम् || न कालः कालमत्येति न कालः परिहीयते | स्वभावं च समासाद्य न कश्चिदतिवर्तते ||'.

"काळाक भाव ना भावना ना हेतु ना किंवा पराक्रम ना जातीचो संबंध ना. देकून काळाक वश करचे शक्य ना. काळाक लागून सर्व घडत आसता हें सारासार विचार करनुं समजून घेवचाक जाय. काळाक लागून धर्मअर्थकाम क्रमबद्ध आनि क्रियाशील जावचक जोडिल्ले आसताचि' 'न कालस्यस्ति बन्धुत्वं न हेतुर्न पराक्रमः | न मित्रज्ञातिसम्बधः कारणं न आत्मनो वशः || किं तु कालपरिणामो द्रश्टव्यः साधु पश्यता | धर्माश्चार्थश्च कामश्च कालक्रमसमाहिताः ||'. केलिले कर्मांचे अनुरूप आनि काळाक अनुसरून वाली मृत्युमुखांतु पडिल्लो आसा. ताागेलो प्राण सुरक्षित दवरिल्यान न्हंय तर ताणें काळाक अनुसरून आनि समयाक योग्य कर्म केलिल्यान आनि दान दिलिल्यान ताका स्वर्गसुख प्राप्त जालिलें आसा. हे तरेन स्वर्गलोकाक वाली गेलो कारण नियति सदा श्रेठ आसता. देकून दुःखावयर नियंत्रण दवरनुं काळाक लागून जें करचें आसता ते करचाक जाय".

जें सांगचाक तें रामान सांगलें. नंतर लक्ष्मण सुग्रीवाक म्हणालो "तूवें आतां तारा आनि अंगदा समेत शीघ्र प्रेतसंस्काराक सुरवात करचाक जाय. धीर सोडनाका कारण हें उत्तरदायित्व पूर्ण करचाक किष्किन्धा तुगेले वयर अवलंबून आसा". हे तरेन सांगून सुमित्रनंदन लक्ष्मण आपण्यालो ज्येष्ठ बन्धु रामाले समीप मौन राबलो. रामाले आदेशानुसार वालीलें मृत शरीर एक सुशोभित पालखींतु दवरनुं प्रेरसंस्कार पूर्ण करचाक व्हरचांतु आयलें. नंतर रामाले समक्ष वालीले चितेक अग्नि दीवनु प्रेतसंस्कार शास्त्र नियम विधिविधानानुसर आनि परंपरेनुसार पूर्ण केले.

00000

अध्याय 3

वालीले शरीराचे अन्त्य संस्कार पूर्ण करनुं सुग्रीवान तारा. अंगद आनि समस्त प्रजा समेत किष्किन्धा राजधानींतु प्रवेश केलो. ताजे नंतर वायुपुत्र हनुमानान रामाले समक्ष वचून दोन्नी हात जोडनुं नमस्कार करनुं म्हळळें "तुगेले मदतीक आनि प्रसादाक लागून सुग्रीवाले पदरांतु प्राप्त करचाक कठीण आसलें हें राज्य परत प्राप्त जालिलें आसा. आतां सुग्रीव तागेले सर्गेसोयरे आर्प्तबान्धव आनि समस्त वानर प्रजेक घेवनुं राज्यांतु प्रवेश करचाक तुगेलि अनुमति मागत आसा. किष्किन्धा नगरांतु प्रवेश केले नंतर तुका योग्य तो सन्मान दीवनुं आनि आदर सत्कार करनुं समस्त वानर जातीलें ऋण आनि आभर प्रदर्शन करचि इच्छा सुग्रीवालि मनांतु आसा. देकून किष्किन्धा नगरांतु प्रवेश करचाक हांवु तुका आनि लक्ष्मणाक आमंत्रण दीत आसा".

हनुमंताले हे विनय आनि प्रेमान व्यक्त केलिले आभार वचन आयकून समाधान पाविले रामान म्हळळें "जनांलि वस्ति आशिल्लि खंयचेयी नगर किंवा गांवांतु माका चौदा वर्साच वनवासाचे काळांतु प्रवेश करचे मेगेले बापायले आज्ञेक लागून शक्य ना. किष्किन्धा नगरांतु प्रवेश केले नंतर सुग्रीवाक शीघ्र आनि विधिवत् राज्यावयर अभिषिक्त जावचें आवश्यक शास्रा". मागिर सुग्रीवाक उद्देशून रामान धर्माचे शब्द सांगले "तुगेले ज्येष्ठ बन्धूलो ज्येष्ठ पुत्र जावनुं आसचो अंगद सर्व द्रिश्टीन युवराजपदा वयर अभिषिक्त जावचाक सर्व तरेन योग्य आसा. देकून धर्माचे यम नियमांचे ज्ञान आश्शिल्लो तूं राज्याचे युवराजपदावयर अंगदाक अभिषिक्त करतालो म्हण्णुं हांवु मानतां . अतां पावसाळयाचे चार म्हैन्याचो काळ सुरु जातालो. हे चार म्हैन्यांतु सीतेलो शोध घेवचें शक्य जावचें ना. देकून तुमीं सर्वांनि किष्किन्धा नगरांतु प्रवेश केलो हें योग्य आसून हांवु आनि ल्क्ष्मण पावसळयाचे हे चार म्हैन्याचो काळ हे पर्वतावयरचे एक गुहेंतु निवास करनु आसताले. जेन्नां कार्तिक मास येतालो तेन्नां रावणालो नाश करचो प्रयत्न परत सुरु करचो हो मेगेले मनांतलो विचार आनि काळजांतलि उत्कट उच्छा जावनुं आसा. देकून हे चार म्हैन्याचे काळांतु सुग्रीवाक राज्यावयर अभिषिक्त जावनुं वानर प्रजेले सहवासांतु समाधानान जीवन जगचें श्रेयस्कर आसतालें".

रामालि आज्ञा हे तरेन स्वीकारनुं सुग्रीवान आपण्याले आर्प्तबान्धव सगे सोयरे आनि समस्त वानर समाजाक घेवनुं आपण्याले राजधानी किष्किन्धा नगरांतु प्रवेश केलो. राज्यावयर अभिषिक्त जाले नंतर वालीले पुत्र अंगदाक रामाना सांगिल्ले तरेन युवराजपदावयर विधिवत् धर्माचे यर्मनियम आनि विर्धिविधानानुसार अभिषिक्त केले. ताजे नंतर राम आनि लक्ष्मण समाधानान पर्वतावयले एक प्रशस्त गुहेंतु पावासाळो सोंपून कार्तिक मास येवचे क्षणाचि प्रतीक्षा करत निवास करचक गेले. निसर्गाचे कुशींतु जीवन जगतानां लक्ष्मणाक निसर्गाचे सौन्दर्याचें वर्णन करताना सीतेलें स्मरण सतत मनांतु येवनुं राम निसर्गाचो सुखद आनंद अनुभव घेत नासताना विरहान तळमळत आसतालो. रामाले छायेचे रूपान सतत असाचो सीतेले विषय रामाले काळजांतु आशिल्लें प्रेम जाणचो लक्ष्मण रामाले दुःख पोळावनुं अस्वस्थ जायत

आसतालो. ताणें रामाक सांत्वन करत म्हळ्ळें "हे राम. तूंवे दुःखान हे तरेन सतत तळमळत आसचें योग्य न्हंय. सतत विरहांतु आशिल्ले मनुष्याले मनोधैर्य पूर्ण तरेन नश्ट जायत आसता म्हण्णुं तू जाणता. देवांवयर विश्वास धर्म यम नियमां वयर निष्ठा आचरण करचांतु सदा दक्ष आसचो तूं स्वतःचें कर्तव्य करताना आलस्य दाखयना. देकून जर आता दुःखाान तूं निस्तेज जालिलो आासा म्हण्णुं शत्रूंक जर समजलें तर तांगेले वयर विजय पावचें आनि विशेष करनुं राक्षसांक नाश करचें अशक्य जातालें. देकून तूंवे सर्व दुःखााचो त्याग करनुं संसारांरतु संघर्ष करचाक धृढ निश्चय करचाक जाय. किंबहुना जेन्नां तूं विशाल पसरलेलि पृथिवी सखोल आसचो सागर ऊंच अकाशाचे दिशेन पावचे पर्वत आनि वन वनस्पतींचो नाश करचाक सशक्त आसा तेन्नां यःकश्चित् तणतरेन क्षद्र आशिल्ले दुश्ट रावणाक नाश करचें तुका कसलें कठीण काम आसतालें ऋ पावसाळो सोंपून शरद ऋतूचें आगमन जातालें तेन्नां तूं निश्चित रावणालो तूं नाश करतालो. तो पर्यंत जे तरेन गोबरान आवरण जालिलि यज्ञांतलि अग्नि आहुति समर्पित करनुं जागी करताचि ते तरेन मेगेलें कार्य केवल सुप्तावस्थेंतु आशिाल्ले तुगेलें तेज परत जागें करचें आसतालें".

काळजीक लागून आपण्याले विषय आसिल्ले लक्ष्मणालें प्रेम राम जाणतालो. देकून ताणों लक्ष्मणाक सांगलें "प्रेमान परिपूर्ण आनि मेगेले हिताचो आनि योग्य तोचि सल्लो निश्चित तूंवे माका दिलिलो आसा. आतां कार्यांतु विघ्न हाडचो हो शोक त्याग आनि उत्साह जागें करनुं पावसाळो सोंपून शरद् ऋतु येवचो आनि सुग्रीवाले मदतेचि प्रतीक्षा करत मेगेले शक्ति सामर्थ्य ान हांवु परत संघर्ष करचाक कटिबद्ध जालिलों आसा. किंबहुना केलिलो उपकार परत केलिल्यानचि वीरपुरुषाक श्रेय प्राप्त जाता. आनि जर केलिले उपकाराचो लाभ प्राप्त करनुं घेवनुं तो उपकार मनुष्यु परत फेड करना तेन्नां उपकार केलिले ते मनुष्य अति दुःख अनुभवता -
'उपकारेण वीरस्तु प्रत्किारेण युज्यते | अकृतज्ञोऽप्रतिकृतो हन्ति सत्त्ववतां मनः ||".

रामाले हे शब्द आयकून लक्ष्मणान म्हळ्ळें "व्हय वानरांलो राजा सुग्रीव निश्चित जाणत आसून तो तुगेले आदेशाचीचि वाट पळयत आसतालो. देकून ऋतुकालाचे नियमााचे बन्धन ध्यानांतु दवरनुं पावूस सोंपचे क्षणाचि प्रतीक्षा आमिं करचाक जाय. ते अवकाशांतु शरद् ऋतूचि प्रतीक्षा करत तूंवे मनांतु अशिल्लें सर्व दुःख आनि संताप त्याग करनुं शत्रूले विनाशाचो संकल्प पूर्ण करचाक प्रतिबद्ध जावनुं आसचाक जाय". लक्ष्मणान सांगिल्ल ज्ञानाचे शब्द लक्ष्यांतु घेवनुं राम म्हणालो "पावसाळो सोंपचे अवकाशांतु राज्य प्राप्त जालिल्यान सुग्रीव आपण्याले आप्त बान्धवासयत राज्य आनि संसाराचें सुख अनुभवत आसतालो पुण पळय हांवु मात्र मेगेले पत्नी आनि राज्य नासताना बान्ध तुटिले नदीन नाश जालिले धर्तरे तरेन जीवनांतले सुखाचे क्षण नाश जावचें पळयत आसा. हे लक्ष्मण मेगेलो शत्रु रावण एक विशाल प्रशस्त सागरा तरेन जीवन जगत आसचें पोळोवनुं मेगेलें दुःख माका आतां असह्य जालिलें आसा. हांवु जाणतां कीं पावसाक लागून प्रवास काठीण जालिलो आसता. देकून सुग्रीवाले वयर हांवे जास्त आग्रह केलिलो ना.

“अनेक कालानंतर आपण्याले आप्त बन्धवांलो सहवास मेळिल्यान सुग्रीवाक हावु कांयी सांगू शाकलो ना, जरी माका सुख दिवचें क्षण दिवसान दिवस लांब लांब वचत आसाचि. पावसाचे दिवस सोंपले की सुग्रीवान स्वतः आपण्याले कर्तव्याचि जवाबदारी ध्यानांतु दवरचाक जाय. ते क्षणाचि वाट हांवु पळयत आसा. किंबहुना एक शूर मनुष्याक आपण्याले वयर दवरिले दायित्वाचि जाण सतत आसचाक जाय. कारण जर तो आपण्याले वयर आशिल्लें उत्तरदायित्व विसरता तर तो उपकार केलिले मनुष्याक अत्यंत दुःख दिता, हेंचि संसारांतले सत्य आसा”. रामाले हे शब्द आयकून लक्ष्मण ताका सामाधान दीत म्हणालो “सुग्रीव निश्चित अपण्याले कर्तव्य पूर्ण करतालो. आमि पवसाळो बन्द जावाचे क्षणाचि प्रतीक्षा करयां”.

जेन्नां राम आनि लक्ष्मण हे तरेन संवाद करत आशिल्ले तेन्नां किष्किन्धा नगरींतु शास्त्रांचे ज्ञानान समृद्ध जें करचाक जाय ते करचांतु अनि जें करचें न्हंय ते केन्नांयी ना करचांतु दक्ष आसचो, प्रत्येक क्षणाक योग्य तेंचि करचो, जें सत्य आसा, हिताचें आनि उचित आसा, प्रेमान आनि आदरान विश्वास दवरचाक योग्य आसता तसले शब्द वापरनुं सुग्रीवाक सांगचाक मनांतु निश्चय करनुं हनुमंत तागेले समक्ष गेलो आनि हात जोडनु सांगचाक लागलो, “तुका राज्य आनि श्री प्राप्त जालिल्यान तुगेले प्रजा जनांक सुद्धां सुख आनि समाधानांतु वृद्धी जालिलि आसा. आतां तुंवे तुगेले मित्रांक दिलिले वचन पूर्ण करचें मात्र उणें आसा. जे राजाक राज्य, कीर्ति, कोशाघरांतलें ऐश्वर्य, सहकारींले शौर्य, आप्तबान्धवांलो सहवास प्राप्त जालिलो आसता ते राजालें अस्तित्वाचो विकास निस्चित आसता. देकून मित्रांले कडचान प्राप्त जालिलि मदत तुका अपण्याले कर्तव्याचि स्मरण करनुं माका दिवचें आसा. कारण केलिले उपकाराचें स्मरण काळांतरान ध्यानांतु दवरत नासाताना आनि आपण्याले सर्व व्यक्तिगत कार्य बाजून दवरनु जो धर्माचे विपरीत व्यवहार करता तागेलें भवितव्य अनर्थान भरिलें आसता, हेंचि सत्य आसा. आनि केलिले उपकाराचें स्मरण ध्यानांतु दवरनु जो आपण्याले सर्व व्यक्तिगत कार्य बाजून दवरनुं धर्मानुसार व्यवहार करता तागेलें भवितव्य सार्थक आसता, हें तितलेंचि सत्य आसा. आतां रामालि पत्नि सीतेलो शोध घेवचें कार्य योग्य कालाक लागून पूर्ण करचाक जाय. समय सोंपिल्लो आसा आनि कार्य संपुश्टांतु हाडाचो काल आयला, तरियी एक शब्दान सुद्धां राम तुका केन्नांयी स्मरण करनुं सांगचो ना.

“धर्मनिष्ठ आनि सर्वगुण संपन्न राम तुगले वंशाचे अस्तित्व आनि अभिवृद्धी खातिर जवाबदार आसून तोचि नित्य निरंतर भविष्य काळांतु तुगेले कुळाचो हितचिंतक आसतालो. जे तरेन तुगेले कार्य ताणें पूर्ण केलें ते तरेन तागेलें काम तुगेले स्वतःचे काम म्हण्णुं माननुं पूर्ण करचें तुगेलें दायित्व आसा. देकून तुगेले वानर वीरांक एकत्रि कर. जर कार्य योग्य काळ आनि समयानानुसार हातांतु घेतलें तर वेळ, काळ, समय किंवा क्षण व्यर्थ सोंपलो म्हण्णुं काळजी करचें आवश्यक ना. जर कार्य काळाचे किंवा परिस्थितीचे दबावाक लागून केलें तर वेळ, काळ, समय किंवा क्षण व्यर्थ नश्ट जाताले. किंबहुना जरि ताणें तुगेले खंयचेयी कार्य पूर्ण केलें ना तरियी तूंवे तागेलें कार्य पूर्ण करचाक जाय. कारण जे महापुरुषालो कारणाक लागून तुगेलें राज्य आनि तुगेले आप्त बान्धव तुका प्राप्त जालिले आसाचि तें तूंवे केन्नांयी विसरचें न्हंय.

जर शूर वीर वानरांलो राजानचि आपण्याले कर्तव्य पूर्ण करचाक सुरवात करत नासताना आळसी जावनुं समय वायट करत पयलें पावूल उचललें ना तर तें चूकीचे आसतालें. सर्व देव दानवांलो नाश करचाक स्वतः सक्षम जरी तो आसा तरियी तो तुगेलि मदत घेवनुं तुगेल वयर कृपा करत आसा हें जाणचाक जाय. देकून तूंवे तुगेलें कर्तव्य करचातु कसलेयी उपेक्षा करचि न्हंय. तुगेले एक शब्दाक लागून ताणे कसलोयी संशय मनांतु हाडत नासताना वालीलो जीव घेतलो. देकून सीतेलो शोध पृथिवी आनि स्वर्गाचे सर्व दिसेन वचून घेवचें हें आमगेलें दायित्व आसा. देव़ दानव़ यक्ष किंवा राक्षस ताका भिसडावूं शक नांचि. देकून तूंवे ताका मदतीचो हात दिवचे खतिर तक्षण तुगेले वानर वीरांक सीतेलो शोध घेवचाक आदेश दी".

हनुमंतालो सल्लो सुग्रीवान मान्य केलो आनि सेनापती नीलाक वानर सैन्य ससज्ज दवरचाक आदेश दीवनुं तो अपण्याल अंतपुरांतु परतलो. कामवसनेन आसक्त जालिले व्यक्तीलें मन सारासार विचर करनां कारण विषयवासनेचे अंधःकारान तागेले बुद्धि वय पांघुरण घालिलें आसता. स्वतःचे दुःखान मन त्रस्त जावनुं जेन्नां एक मित्र तळमळत असता तेनां दुसरे मित्रन हात मुखार करनुं ताका मदत करचि अपेक्षा आसता. पुण जेन्ना आपण्याक मित्रन केलिलि मदत किंवा मित्रक आपण्यान दिलिलें आश्वासन तो दुसरो मित्र विसरता तेन्नां तागेलें मन अस्वस्थ आसता. सीतेले विषय रामाले मनांतु काळजीन जालिलो संभ्रम पोळोवनुं लक्ष्मणान रामाक संबोधन करनुं म्हळ्ळें "उच्च कुळांतु जन्माक आयिले तुगेले तसले शूर वीर क्षत्रियाक हे तरेन निस्तेज जावनुं सुस्कार सोडत बसचें शोभना. किंबहुना मना वयर नियंत्रण दवरनुं तूंवे जें करचाचाक जाय ते विशय विचार करचें हांतूत तुगेलें श्रेय आसा".

लक्ष्मणाले शब्द आयज्कून थोडे जास्त असमाधान व्यक्त करत रामान म्हळ्ळें "लक्ष्मण़ जें तूं सांगता तांतूत असत्य कांयी ना. पुण सीतेक शोधचांतु मदत करचे आश्वासन दिलिले सुग्रीवाले कडचान अनुकूल आसलि वागणूक़ किंवा संकेत किंवा चिन्ह द्रिश्टीक पडनांचि. माका दिसता कीं सीतेले अनुपस्थितीन विरह करचो़ राज्या पासून वंचित जालिलो़ रावणाले पासून दुखावलेलो़ मन वेदनेन तळमळचो़ मदतीचि याचना करचो हांवु अनाथ म्हण्णुं समजून अपण्याले इच्छा पूर्ण जालिल्यान मेगेले विषय तिरस्कार आनि अनास्था दाखयत सुग्रीव स्वतः कामासक्त जावनुं इन्द्रयांचो उपभोग घेत आसा .देकून तूं किष्किन्धा नगरींतु तुरंत प्रवेश करनुं योग्य समाचार प्राप्त करनुं सुग्रीवाक मेगेले क्रोधाचि कल्पना करनुं दी.

"जो व्यक्ति इन्द्रयांन प्रभावित आनि काम वासनचे अंधःकाराक लागून आपण्यान दिलिलो शब्द़ आश्वासऩ आनि कर्तव्य विसरता ते व्यक्तीले शवाचो स्पर्श भूकेन तडफडचो हिंस्र पशु सुद्धां करना. आपण्यालें कार्य पूर्ण जालिले समाधानाक लागून सुग्रीव आपण्यान दिलिलें वचन आनि आश्वासन विसरला. कामवसनेक लागून काळ समय विसरिले सुग्रीवाक पावसाळो सौपिल्लो आनि आमि दुःखांतु आशिल्ले लक्ष्यांतु आयिले नासतालें. आतां पावसाळो सोंपत आयिल्लो आसून ताणें दिलिले आश्वासन पूर्ण करचो समय आयिल्लो आसा हें तागेले ध्यानांतु हाडनुं दी. अन्यथा सूर्या तरेन प्रभावी आनि वीजे तरेन झळकुवचे मेगेले धनुष्याचे शक्तीचो अनुभव ताका

घेवचें आसा कीं कांय म्हण्णुं सुग्रीवाक विचार. हे लक्ष्मण किकिष्न्धेक तूं शीघ्र वच आनि मेगेलो क्रोध आनि मनांतलि अस्वस्थता ताका समजावनुं दी. सांग ताका कीं जे मार्गावयल्यान वालीन प्रवास केलिलो आसा तो मार्ग पूण तरेन बन्द जालिलो ना. पयलें केवल वालीलो नाश जालिलो आतां समस्त परिवारासयत तुगेलो नाश जावाचाक माका अवकाश दीव नाका.जेन्नां करचे कार्य पूर्ण करताना समय निश्चित हातांतल्यान सूटत आसता तेन्नां जें करचें आसता तें करचाक जाय. देकून एक क्षण सुद्धां वायट करत नासताना शीघ्र कार्य करचाक सन्नद्ध जावचाक ताका सांग. अंतिम सुखाखातिर समय वायट करत नासताना दिलिले वचन पालन करचें तांतूतचि श्रेय आसता. अन्यथा तागेले ज्येष्ठ बंधुले मुख दर्शन घेवचे ताका पडतालें".

रामाले मुखावयर धृढ निश्चयाचि चिन्ह पोळोवनुं लक्ष्मण म्हणालो "सुग्रीव जातीन वानर आनि गुण स्वभावान असंस्कृत आशिल्यान तागेले कडचान सुसंकृत वागणुक किंवा धर्म अधर्मा चें ज्ञानाचि अपेक्षा करचें उचित जावचें ना. दिलिले वचनांचे पालन करचि निष्ठा तागेले स्वभावांतु आसचो संभव कमिं आसता. अज्ञानाक लागून तागेलें मन विषयासक्तींतु बुडिलें आसा हें सुद्धां तितलेंचि सत्य आसा. दिलिले वचन आपण्याक पूर्ण करचें आसता हें तागेलें लक्ष्यांतु सुद्धां आयिलें नासतालें. देकून अधर्माक लागून मृत्युमुखांतु पडिले वालीक जी शिक्षा दिवचांतु आयलि ती शिक्षा ताका दिवचि हें योग्य आसचें ना. किंबहुना सुग्रीवाले विषय निष्चित माका स्वतः संताप आयिलो आसून तागेलो नाश तेंचि क्षण करनुं तागेले राज्यावयर वालीलो पुत्र अंगदाक अभिशिक्त करचि प्रबल इच्छा मेगेले मनांतु जालिलि आसा".

जे तरेन राम संवेदनशील आसा म्हण्णुं लक्ष्मण जाणतालो ते तरेन लक्ष्मणालो शीघ्रकोप राम जाणतालो. हे तरेन एकमेकांलो स्वभाव जाणचे रघुकुलाचे श्रेष्ठ वंशज एकमेकंक अनुरूप आनि एकमेकांक पूरक जावनुं आसताले. लक्ष्मण आपण्याले अस्वस्थ स्वभवाक लागून संतापला हें जाणून राम आपण्याले शांत स्वभावाक लागून म्हणालो "हांवु जाणता कीं सामान्यतः तूं अविचरान कसलेंयी कार्य करचो ना. तरियी तूंवे ध्यानांतु दवरचाक जाय कीं जो मनुष्य सारासार विचार करनुं आपण्यालो क्रोधावयर नियंत्रण दवरनुं मनावयर प्रभुत्व प्राप्त करता तोचि शूर वीर आनि उत्तम पुरुष म्हण्णुं जनांले सन्मानाक पात्र जाता. देकून तूंवे मनांतु कसलोयी विपरीत किंवा दुसरो खंयचोयी असाधु विचार मनांतु हाडचो न्हंय. आमगेली पयलेंचि मैत्री ध्यानांतु घेवनुं रागचे सर्व शब्द पूर्ण तरेन त्याग आनि सामोपचाराचे शब्दांचो उपयोग करनुं सुग्रीवाले प्रति पयले तरेन प्रीतीचो मार्ग स्वीकारचाक जाय. आतां काळ समय सोंपत आसा आनि आमगेले कार्याचि सुरवात अजून जावचि आसा".

रामान उलयिले धर्म आनि ज्ञानाचे वचन आयकून लक्ष्मण किष्किन्धा नगरीचे दिशेन भायर सरलो. रामालें हित हेंचि आपण्यालें सुख म्हण्णुं मानचो लक्ष्मण सुग्रीवाले राजधानींतु सरळ गेलो. लक्ष्मणाले तोंडावयर संतापाचे चिन्ह पोळोवनुं गांवांतले वानर भयान हातांतु मेळिले आयुध शस्त्र घेवनुं लक्ष्मणाक नियंत्रणेंतु हाडचाक सिद्ध जाले. वानांरालि ही अनपेक्षित वागणूक पोळोवनु लक्ष्मणाले क्रोधाचि सीमा तुटलि आनि तागेले व्होंट थरथरचाक आनि लालबुन्द दोळयांतल्यान

कालाग्नी भायर पडत तो मृत्यु तरेन दिसचाक लागलो. तागेले भयंकर आनि भीषण रूप पोळोवनु वानर भीतीन चारी दिशेन स्वैरभैर धांवचाक लागले. अंतःपुरांतु अपण्याले स्त्रीयांले सहवासांतु इन्द्रियांचो उपभोग घेत आशिल्ले सुग्रीवाक सेवकांनि लक्ष्मणान आयिलो समाचार तुरंत दिलो. पुण कामवासनेचे दुंधीन अंध जालिले सुगीवाक आपणाले राज्यांतु आयिल्ले अतिथीलो सत्कार करचें किंवा एक समय मित्र रूपान मदत दिलिले लक्ष्मणाक आपण्याले राजदरबारांतु स्वागत करचें लक्ष्यांतु सुद्धां आयलें ना.

सुग्रीवालि ही अनपेक्षित वागणूक पोळोवनुं कालाग्नी तरेन तोंडांतल्यान उज्याचे भगभग्चे ज्वाला आशिल्ले आनि पंचमुखाचे सर्पातरेन फूत्कार दीत लक्ष्मण संतापलो. लक्ष्मणालें हें तेजस्वी आनि तेचि तरेन भयंकर रूप पोळोवनुं वालीपुत्र युवराज अंगद भयमिश्रित दुःखान काळजीन संभ्रमांतु पडलो. द्रिश्टीक पडिल्ले अंगदाक ल्क्ष्मणान संतापान सांगलें "तक्षण वचून सुग्रीवाक सांग. रामाले दुःख पोळोवचाक असमर्थ जावनुं संतप्त जालिलो लक्ष्मण किष्किन्धा राजधानींतु आयिलो आसा. राजा जं सांगता तें येवनुं माका सांग".

लक्ष्मणान उलयिले शब्द आयकून भय आनि दुःखान भ्रमिश्ट जालिले अंगदान तक्षण वचून रुमा आनि तारा हांगेले समक्ष सुग्रीवाक लक्ष्मण संतप्त जावनुं आयिल्ले सांगलें. तेन्नां जातीन वानर, तांतूत मद्यांतु मदमस्त आनि कामवासनेन उन्मत्त जावनुं अशिल्ले सुग्रीवाले मनावयर कसलेंयी नियंत्रण किंवा बुद्धीवयर किंचित् सुद्धां शुद्धि नाशिल्लि. देकून आापण्यले हातांतल्यान कसलेयि तरी चूक जालिलि आसा किंवा जायत आसा हें सुद्धां तागेले लक्ष्यांतु आयलें ना. पुण लक्ष्मणालो संताप पोळोवनुं भयान भयंकर सम्भ्रमांतु पडिले वानर वीरांनि मात्र स्वैरभैर जावनुं निर्माण केलिले कोलहालानं सुग्रीव जागो जालो आनि धडपडत उठचाक प्रयत्न करचाक लागलो. अंगदाले बरोबर सन्मानीय ज्ञानान समृद्ध आशिल्ले सलाहकार प्लक्ष आनि प्रभाव सुद्धां आयिलें पोळोवनुं तो गडबडलो. प्लक्ष आनि प्रभावानि सांगलें "स्वेच्छेन मनुष्याले रूप धारण केलिले आसल्यरियी दैवी गुणांनि समृद्ध आसून तुका राज्य, ऐश्वर्य, धन, संपत्ती, सुख प्राप्त करनुं दिलिलें राम आनि लक्ष्मण भावांतलो एक शूर वीर लक्ष्मण तुगेले द्वार खटखटायत उभो आसा. तागेलो भयंकर संताप पोळोवनु वानर वीर सुद्धां भयान सम्भ्रमांतु पडिल्ले आसाचि. रामालो संदेश घेवनुं लक्ष्मण आयिलो आसा. तो संदेश घेवनुं युवराज अंगद तुगेले समक्ष उभो आसा. तुगेलि प्रतिक्रिया आनि प्रत्युत्तराचि अपेक्षा करत लक्ष्मण तुगेले द्वाराभायर आयिलो आसा. उठ आनि नतमस्तक जावनुं ताका आदर सत्कार दीवनुं तागेलो सन्मानान स्वगत कर. शीघ्र हें कार्य कर राजन् जे कारणाक लागून तागेलो क्रोध शांत जातालो. रामलो प्रति भक्तीन आनि मैत्रीन धर्मनियमनुसार रामाले आज्ञेचे पालन कर. शीघ्र तागेले सन्मुख वचून दिलिले आश्वासन पूर्ण कर".

अंगदाले बरोबर आयिले सलहकारांले वचन आयकून सग्रीव हांतलावयल्यान तक्षण उठलो आनि स्वतःचि निष्कळजीचे परिणाम लक्ष्यांतु येवनुं सांगचाक लागलो "हांवे रामाले प्रति कसलेंयि चूकीचे वचन उलयिलें ना किंवा कसलेयि चूकीचें कर्म अथवा दुर्व्यवहार केलिलो ना.

देकून माका कळना लक्ष्मण कियाक कोधित जालिलो आसा ऋ तरियी कोणें तरी मेगेले विशय चूकीचो समाचर लक्ष्मणाक दिलिलो आसतालो. देकून लक्ष्मणाले मनांतु कसले विचार आसाचि हें सावकाश अनि काळजी पूर्वक समजून घेवचाक जाय. हांवे तांगेले विशय कसलोयी अनुचित विचार केलिलो ना. तरियी मित्रले मनांतु कारणशिवाय जर संशय आसा तर ते विशय ध्यान दिवचें अत्यावश्यक आसा. मैत्रि जमोवचि सरळ आसता पुण मैत्रि अखेरपर्यंत टिकोवनुं दवरचें कठीण आसता. मनाचे चंचलतेक लागून मैत्रींतु खंड पडता हें सत्य आसा 'सर्वथा सुकरं मित्रं दुष्करं प्रतिपालनम् ऽ अेनत्यत्वात् तु चित्तानां प्रीतिरल्पेऽपि भिद्यते ऽऽ'. देकून माका भय आसा की माका रामान केलिले उपकाराचि परत फेड मेगेले हातांतल्यान अपकारांतु परिवर्तन तर जावचि ना ?"

सग्रीवाले हे तरेन काडिल्ले उद्गार आयकून वानरश्रेष्ठ हनुमन्तान म्हळळें "प्रेमान केलिलो एक विशिष्ट उपकार तुगेले तसले वानर जातींतु जन्माक आयिले राजान विसर न्हंय. किंबहुना मनांतल्यान सर्व भय विसर्जन करनुं इन्द्राले समान शक्तिशाली वालीलो मृत्यु तुगेले खातिर रामान संपुश्टांतु हाडिलो आसा. समय काळाचो भान नाशिल्यान कितलो समय सोंपला हे विशय तुका समज ना. पावसाळो सोंपून शरत् ऋतूचे आगमन केन्नांचि जालिलें आासा. पुण तुका विसर पडिल्यान वेळ काल क्षण आयल्यारियी निष्काळजीन तूंवे रामाक दिलिलें अश्वासन लक्ष्यांतु दवरलें ना. देकून लक्ष्मण हांगा आयिलो आसा. आनि सीतेले अनुपस्थितीक लागून रामाक जालिलें दुःख जर लक्ष्मणाले कड्चान आयकुवचे पडता तर तें आयकुवनुं घेवचे पडतालें. रामाक दिलिलें वचन पूर्ण करचांतु समय अनावश्यक सोंपत अशिल्यान लक्ष्मणाले मनांतलो कोध शांत करचें शिवाय दुसरो कसलोयी मार्ग मेगेले द्रिश्टींतु येना. राजान मन्त्र्यालि नियुक्ति योग्य सल्लो प्राप्त जावचे खातिरचि केलिली आसता. देकून मनांतु कसलेंयी भय नासताना सारासार विचार करनुं सल्लो हांवु दीत आसा. विश्वांतले सर्व देवदानव गन्धर्वयक्ष आनि राक्षसांले वयर आपण्याले धनुष्याचे सामर्थ्यान राम विजय प्राप्त करूं शकता. पूजा सतत करनुं घेवचाक आनि पयले केलिले उपकाराक लागून जी व्यक्ती अधिकारी असता ते व्यक्तीलो अनादर करचें योग्य न्हंय. देकून तुगेले आर्प्तबान्धव सर्गेसोयर्यांक घेवनुं तूं रामाक दिलिले अश्वासन पूर्ण करचाक कटिबद्ध जावनुं आसचाक जाय. सर्व शक्तिमान राम आनि लक्ष्मणालि आज्ञा मनांतल्यान सुद्धां तिरस्कार करचें उचित जावचें ना".

अंगदान शीघ्र परत वचून लक्ष्मणालें आदरान स्वागत केलें. सुग्रीवान दिलिले आमंत्रण स्वीकारनुं लक्ष्मणान किष्किन्धा नगरींतु प्रवेश केलो. नगराचे द्वाराचे दोन्नी बाजून अजानुबाहु आनि असामान्य शक्तीचे सैनिकांनि लक्ष्मणाक वाकून नमस्कार केलो. कोधान लालबुंद जालिलें लक्ष्मणाले तोंड पोळोवनुं जनसामान्य भीतीन मागशीं मागशीं पाय काडत असताले. लक्ष्मणालें लक्ष्य एक प्रशस्त आनि भांगर रुप्पें रत्न वज्र वैढूर्याचे वैभवान श्रृंगारलेले सुगंधित द्रव्यान शोभचे गुहेचे दिशेन आकर्शित जालें. कसलोयी प्रतिबन्ध नासताना लक्ष्मणान ते गुहेंतु प्रवेश केलो. एक असनावयर बशिल्लो सुग्रीव ताका दिसलो. लक्ष्मणान सावकाश सावकाश पवूल घालत येवचें पोळोवनुं सुग्रीवांले तोंड सुकें पडलें. ताणें लागीचि बशिल्ले तारेक म्हळळें "लक्ष्मणाक

इतलो संताप येवनुं हांगा येवचें कारण कांयी माका अजून समजलें ना. मान्य आसा़ कारण नासताना तो हे तरेन क्रोधान येवचो ना. ताका हे तरेन संतापान हांगा अकस्मात येवचे कारण तूं जाणत आसल्यार माका सांग. जाणत नासल्यार ते समजून घे. जेन्नां तुगेले बरोबर संवाद केले नंतर तागेले संताप शांत जातालो तेन्नां हांवु तागेले समक्ष येतां".

स्वतः मद्य सेवन केलिल्यान चलचें कठीण जाल्यारियी सुग्रीवान सांगिल्ले तरेन तारा लक्ष्मणाले सन्मुख गेलि.तीणे आयिल्ले पोळोवनुं स्त्री दाक्षिण्यान लक्ष्माणान आपण्यालो संताप निंत्र्णेंतु दवरलो. लक्ष्माणान शांत जालिलें पोळोवनुं तारेन धैयान लक्ष्मणाक विचारलें "हे लक्ष्मण़ तुगेले मनांतु इतलो क्रोध आसचाक कारण कसले ऋ कोणें तुगेलि आज्ञा पालन केलिलि ना ऋ अग्नीचे भयंकर भगभगचे ज्वालेंतु रान जेन्नां जळत आसता तेन्नां खांयचो मूर्ख सुकिल्ले झाडाचो आश्रय घेता ?"

एक स्त्रीन उलायिले ते शब्द आयकून मन शांत जालिले लक्ष्मणान तिका सांगलें "धर्माचें आचरण आनि अर्थ संपादन करनुं जी सारासार विचार करचि शक्ति तुगेले पतीक प्राप्त जालिलि यी सर्व पन्द्रियां वयर नियंत्र्ण दवर नाशिल्यान विषयासक्त जावनुं नश्ट जार्लिलि आसा. सदा सर्वदा पतीलें श्रेय सदा वृद्धी जावचे खाातिर इच्छा करचे तूंवे ताका धर्म अर्थाचो योग्य उपभोग घेवचाक कित्याक सल्लो दिल्लो ना ऋ तो राज्याचे हित किंवा आमकां दिलिले आश्वासनाचि चिंता करत नासताना इन्द्रियांचो उपभोग तागेले दरबाराांतले जनांले सहवासांतु घेत आसा. जीवनांतु पुण्य धर्माचें आचरण करत नासताना किंवा संसारांतु धन व्यवसाय करत नासताना केवल मद्यप्राशन करनुं प्राप्त जावचे ना. उलट केलिले उपकाराचे परिवर्तन प्रत्युपकारांतु जावचे मद्यप्राशन केलिल्यान विसरचांतु येत आशिल्ल्यान धर्माचे आचरणेन प्राप्त जालिले पुण्य आनि मैत्री दोन्निंयी नाश जाताचि. किंबहुना मैत्रीचें आशिल्लें स्मरण सत्र्यधर्माचरण आनि मैत्रीचि वृद्धी जावचाक उपयोजक आसता. दोन्निंयी जर त्याग केलें तर मैत्री आनि धर्माचें अस्तित्व आसचें ना- 'न हि धर्मार्थसिद्ध्यर्थं पानमेव प्रशस्यते | पानादर्थश्च कामश्च धर्मश्च परिहीयतप || धर्म लोपो महांस्तावत् कृते ह्यप्रतिकुर्वतः | अर्थलोपश्च मित्रस्य नाशे गुणवतो महान् || मित्रं ह्यर्थगुणश्रेष्ठं सत्यधर्मपरायणम् | तद्द्वयं तु परित्यक्तं न तु धर्मे व्यवस्थितम् ||'. तुगेले पतीले वागणूकींतु धर्म किंवा मैत्री हे दोन्निंयी दिसून येनांचि. देकून धर्माचरणेचें ज्ञान आशिल्ले तूंवे ताका ताणों दिलिले आश्वासनाचें स्मरण करनुं दीवनुं तागेलें कर्तव्य आनि आमगेलें उद्देश पूर्ण जावचाक मदत करका".

शांत आनि मधुर स्वरांतु सांगिल्ले शब्दांचो यथायोग्य प्रभाव पडिल्यान तारा लक्ष्मणाक उद्देशून म्हणालि़ "मनांतलो असमाधान किंवा क्रोध व्यक्त करचो हो काळ समय न्हंय. सुग्रीवाले हातांतल्यान चूक घडल्यारियी तो क्षमा करचें आवश्यक आसा. कारण तुमगेलो उद्देश पूर्ण करचाक तोचि समर्थ आसा. किंबहुना सामर्थ्यान सशक्त आनि गुणांनि श्रेष्ठ आशिल्ले तुमगेले तसले महान् व्यक्तींनि आपण्याले पेक्षा अशक्त आशिल्ले व्यक्तीवयर संताप तो कसलो दाखोवचो ऋ स्वतःचे मनावयर नियंत्र्ण आनि सत्वगुणांचो आदर्श आनि प्रतीक जावनुं आशिल्लो तुगेलो

तसलो महानुभाव अन्य जनांवयर क्रोध कशें करूं शकतालो ऋ हांवु जाणता कीं राम असमाधानान चिंतित आसा आनि सुग्रीवान कर्तव्याचें पालन करचांतु जालिले काळ समयाचें कारण सुद्धां हांवु जाणता. तुमि सुग्रीवाक दिलिली मदत आग्नि आमगेले कडचान जालिलि उपेक्षा सुद्धां हांवु जाणता. पुण आतां तागेले मनावयर प्रबल विषय वासना आसून ती विषयवासना खंयचे व्यक्तीवयर केन्द्रित जालिलि आसा हें सुद्धां हांवु जाणता. तूं आतां क्रोधित आसा देकून कामवासनेचि शक्ती आनि प्रभावाचि कल्पना तुका ना. कामवासनेन प्रभावित जालिले व्यक्तीक अपण्यले कर्तुत्वाचें धार्मिक मूल्यांचे किंवा काळ समयाचे भान आसना. देकून मेगेले सहवांसांतु कामोभोग घेत आशिल्ले माका आनि भावातरेन अशिल्ले सुग्रीवाक तूंवे क्षमा करचाक जाय. कारण मनांवयर आनि इन्द्रियांवयर संयम दवरिले महान् ऋषी सुद्धां काळ समयाचो दखल घेत नासताना अनपेक्षित कामवासनेन प्रभावित जालिले आमकां आयकुवचांतु जेन्नां येता तेन्ना यःकश्चित् वानर जातीचे सुग्रीवाले दोश शोधचांतु कसले कर्तव्य आसतालें?"

अजून मद्याचे धुंदीन प्रभावित आशिल्ले तारेन हे तरेन अर्थपूर्ण वचन वापरनुं लक्ष्मणाक सांगलें "कामवसनेक बलि पडत आसल्यारियी तुमगेले कार्य सर्व तरेन पूर्ण करचाक सुग्रीव कटिबद्ध आसा. देकून पयलें पासून अनेक प्रदेशांतल्यान वानर वीराकं एकत्रि करचे प्रयत्न तार्णे पूर्ण केलिले आसाचि. देकून स्वतःचे चारित्र्य रक्षण करनुं स्त्रीयांले विशाय दाक्षिण्य दाखोवचे तुका हे वानर स्त्रीयांले वयर नदर धालिल्यान कसलेयि पापकर्म घडलें ना. उलट स्त्रीयांले रक्षण तूंवे करचाक जाय हीचि तांगेलि अपेक्षा आसा. देकून तूंवे निःसंकोच अंतःपुरांतु प्रवेश करयेत".

सुग्रीवालि पत्नि तारेन सांगिल्ले तरेन क्रोधान संतप्त अजून आशिल्ले लक्ष्मणान अंतःपुरांतु प्रवेश केलो. थंय ताका मद्यान दुंध जावनुं स्त्रीयांले सहावासांतु सुखाचो अनुभव घेवचो सुग्रीव द्रिश्टीक पडलो. क्रोधान संतप्त आशिल्ले लक्ष्मणान अंतःपुरांतु प्रवेश केलिलें पोळोवनुं सुगीवाले काळीज भितीन थरथरलें. सटकन् आपण्याले असनावयल्यान उतरनुं आपण्याले सर्व स्त्रीयांले सयत लक्ष्मणाक दोन्नि हातान नमस्कार करत तागेले सन्मुख तो निशब्द उभो राबलो.तेन्नां सतापान लालबुंद जालिले लक्ष्मणान ताका उद्देशून म्हळळें "सत्य अनि उत्तम गुणांन संपन्न अशिल्ले वंशाचो जो राजा स्वतःचे इन्द्रियांवयर संयम दवरनुं सत्य वचन नित्य निरंतर उलयता आसता तो जगांतु अलौकिक महानता प्राप्त करता. ताजे विपरीत मित्रन केलिले उपकाराचे प्रतिफल आपण्याले अधर्माचें आचरणान दिलिले आश्वासन असत्य रूपांतु पविर्तन करता ते राजाले पेक्षा अन्य दुसरो कोण जास्त असंवेदेनीय आसूं शकता ऋ जो राजा अधर्माचें आचरण करनुं असत्य प्रतिज्ञा करता तो राजा गोहत्या किंवा सहस्र अश्वांचि हत्या केलिले पापाचो वारस जाता. व्यक्तीन दिलिलें वचन पालन केलिले ना तर तो स्वतः आपण्यालो आत्म्याचे आनि स्वजनांले हत्या केलिले तरेन पापाचो वारस जाता. जी व्यक्ति पयलें केलिलो उपकार प्रत्युपकारांतु परिवर्तन करना ती व्यक्ति सर्व जीवांतु अति कृतघ्न म्हण्णुं घेता. गोहत्या मद्यइान चोरी केलिल्यांक आनि व्रत पालन केलिले नाशिल्यांक सुद्धां शास्त्रांतु पापक्षलनाचे उपाय

सांगिल्ले आसाचि. पुण केलिले उपकाराचें परिवर्तन प्रत्युपकारांतु केलिले नाशिल्यांक पापक्षलनाचे कसलेयी उपाय सांगिल्ले नांचि.

"तूं वागणूकींतु अशिष्ट कृतघ्न असत्यवचनी चंचल मनाचो वानर आसून रामाक पयलें दिलिलें वचन प्रत्युपकारांतु परिवर्तन करनासताना सुस्त बशिल्लो आसा. वास्तवांतु रामाक लागून तुगेलि मनोकमना पूर्ण जालिल्यान ताणें केलिले उपकाराचें परिवर्तन सीतेलो शोध घेवचो हें तुगेलें दायित्व जावनुं आशिल्लें. पुण ताजे विपरीत तूं विषयासक्त जावनुं स्वतः स्वीकारिले दायित्व पूर्ण करत नासताना विशारी सर्पाले तोडांतले बेब्बोसो रामाले क्रोधाक लागून भीवनुं आसा. स्वतः पापान ग्रस्त आशिल्ले तरियी रामाले अनुग्रहाक लागून तूंवे राज्यावयलें प्रभुत्व प्राप्त केलिलें आसा. पुण रामाले तीक्ष्ण बाणाक केन्नां तूं शिकर जातालो हें तुका समजचें ना. ध्यानांतु आसूं रामान वालीक मृत्युमुखांतु धाडिल्लो मार्ग बंद जालिलो ना. देकून स्वकिारिलें कार्य पूर्ण कर वालीन स्वीकारिले मार्गान चल नाका. रामाले तीक्ष्ण बाणांचे स्मरण कर.निष्काळजीन आपण्याले कर्तव्याचो विसर पडचाक दीव नाका. दिल्स्लि वचन मनःपूर्वक पालन कर".

लक्ष्मण स्वतः दशरथपुत्र आसल्यारियी खंयचेयी स्त्रीक आपण्यले पतीक निष्ठूर जावनुं कोणिंयी उलयिले शब्द मान्य जावचे नांचि. तारा ते म्हणीक अपवाद नाशिल्लि. देकून प्रतुत्तररूपान तीणें लक्ष्मणाक निष्ठून सांगलें "हे लक्ष्मण वानर राजा सुग्रीवाक उद्देशून हे तरेन कठोर शब्द वापरचें तुका तरी विशेषतः उचित आसचें ना. राजा सुग्रीव कृतघ्न ना मनान दुश्ट किंवा कपटी असत्य वचनी किंवा वागणूकीन फसवचो ना. शिवाय रामान दाखयिले आसामान्य शौर्य अथवा आपण्यान दिलिलें वचन तो विसरलो ना. रामाले सामर्थ्याक लागूनचि ताका राज्य परत प ाप्त जालिलें आसा हें तो स्पश्ट जाणता. पूर्व काळांतु जेन्नां महातपस्वी विश्वामित्र कामोपभोग अनुभवनुं आपण्यालें लक्ष्य विसरिल्लो तेन्नां अनेक वर्स मनाचें स्वास्थ मेळिल्लें नाशिल्ले सुग्रीवान अपण्यालें कर्तव्य विसरलो तर तांतू आश्चर्य कित्याक जावचें ?"

"सुग्रीवाक रामान क्षमा करचाक जाय कारण जें घडले तें केवल तागेले शरीराचे गुण धर्म आनि स्वभावाक लागून घडलें. देकून सत्य स्थिति समजुन घेतले शिवाय संतापान निर्णय घेवचें योग्य आसचें ना. तुगेले तसले धर्मनिष्ठ मनुष्यान विचार केले शिवाय क्रोध करचो न्हंय. देकून हांवु सुग्रीवाले वतीन तुगेलो संताप विसजन करचक वीनन्ति करतां. रामाले खातिर सुग्रीव अपण्यालि पत्नि रुमा आनि माका अपण्याले राज्य संपत्ती आनि वैभव सुद्धां त्याग करतालो हें मेगेलें निश्चित मत आसा.दुश्ट राक्षस रावणालो वध करनुं रालामि भेट परत सीतेले बरोबर सुग्रीव करनुं दितालो. सांगचांतु येता कीं लंकेंतु सहस्र आनि लक्षान लक्ष असुर वीर सन्नद्ध जावनुं आसाचि. अनेक रूप आकार घेवचांतु सक्षम अशिल्ले ते राक्षसांले वयर विजय प्राप्त केले शिवाय रावणलो नाश जावचें कठीण आसा. तांगेलो नाश करचें खातिर सुग्रीवालि मदत घतले शिवाय कोणांकयी साध्य जावचे ना म्हण्णुं वाली सुद्धां म्हणतालो. रावणालि शक्ति ताका कशिशं प्राप्त जालि हे हांवु जाणना. पुण जे हांवु तुका सांगता ते हांवे

वालीले कडचानचि आयकलिले आसा. आतां सहस्रान सहस्र वानर वीर रावणाले बरोबर संघर्ष करचाक सिद्ध आसाचि . पुण तुगेलो संताप आनि शौर्य जाणत आसल्यारियी आमगेलें काळीज काळजीन थरथरत आसा".

सग्रीवालि बाजू तारेन हे तरेन धैर्यान आनि कुशल चातुर्यान मांडिल्लें पोळावनुं लक्ष्मणालें काळीज भरनुं आयलें. लक्ष्मणाले तोंडावयर आयिलो बदल पोळोवनुं सुग्रीवाले मनांतु धैर्याचे किरणं दिसचाक लागलिं. अहंकाराचे सर्व विचार मनांतल्यान विसर्जन करनुं तो लक्ष्मणाक शरण वचून म्हणालो "मेगेलें सर्व वैभव़ कीर्ति आनि मेगेलें राज्य जें मेगेले हातांतल्यान निसटून गेलिलें तें रामाले कृपेक लागून माका परत प्राप्त जालिलें आसा. हे तरेन प्राप्त जालिलो उपकार थोडे प्रमाणान सुद्धां हे दैवी पुरुषाक कोण परत फेड करूं शकतालो ऋ माका केवल एक मदतनीस म्हण्णुं स्वीकारनुं राम सीतेलो शोध घेवनुं रावणालो वध निश्चित करतालो. जे कोणाक एक बाणान अनेक वृक्ष तोडचाक आनि महान् पर्वत चूर करचाक असामान्य शक्ति आसा तसले रामाक कोणांलेयी मदत कित्याक जाय ऋ हांवु रामाले मागशीं पावलावयर पावूल घालत ताणें व्हेलिले थंय वचत आसतालों. देकून जे मेगेले हातास्तल्यान चूक किंवा अपराध घडिल्ले आसाचि ते सर्व तुमिं मेगेले वयरचे मोगाक लागून क्षमा करचाक जाय़ कारण संसारांतु चूक कोण करना ?".

सुग्रीवाले कळकळीन उलयिले हे शब्द आयकून लक्ष्मणाक समाधान जावनुं तो म्हणालो "हे सुग्रीवा़ तुगेलो तसलो मित्र मेळिल्यान आमकां कसले दुःख आसतालें ऋ संसारांतु चूक कोण करना ऋ तुगेले मदतीन रामाक सीतलो शोध घेवचांतु आनि रावणालो वध करचांतु यश निश्चित मेळतालें. कारण तूं रामाले तरेन शक्तिवान आसून तुका रामालि मदत करचाक देवांनीचि धाडिल्ले आसा़ हांतूत दोन मत आसचि नांचि. देकून जर रामाले मन त्रस्त जालिल्यान जर मेगेले तोंडांतल्यान कठोर शब्द भायर पडले तर माका तूंवे क्षमा करचाक जाय".

लक्ष्मणाक समाधान जालिलो पोळोवनुं सुग्रीवान तक्षण हनुमंताक सर्व वानर वीरांक एकत्रि करचाक आज्ञा दिलि. सर्व दिशेन सीतेलो शोध घेवचाक रामाक मदत करचाक वानर आयले. ते सर्वांक घेवनुं लक्ष्मण सुग्रीवाले बरोबर रामान आशिल्ले थंय आयलो. रामाक पोळोवनुं सुग्रीव नतमस्तक आनि हात जोडनुं पाय पडलो. सुग्रीवान आयिलें पोळोवनुं आनंद आनि समाधान जालिले रामान आपण्याक शरण वचून पाय पडिल्ले सुग्रीवाक दोन्नीं हातान सांभाळनुं उठायलें अनि छातीक घट्ट धरनुं स्वागत केलें. नंतर सुग्रीवाक उद्देशून ताणें सांगलें "राजा तोचि आसता जो आपण्याले धर्म़ अर्थ आनि काम लक्ष्यांतु घेवनुं योग्य काल समय ध्यानांतु दवरनुं आपण्याले कर्तव्य कर्म साधता. आनि जो राजा धर्म अर्थ आनि काम लक्ष्यांतु घेत नासताना़ काल समय ध्यानांतु घेत नासताना इन्द्रियांचो उपभोग घेता तो आपण्याले अवनतीचो काल आयले कीं जागो जाता़ तो झाडावयर बसून निदिल्लो मनुष्य सकयल पडिल्ले नंतर जागे जालिले तरेन तो विनाशाक पात्र जाता. जो राजा आपण्यालो धर्म़ अर्थ आनि काम जाणून इन्द्रियांचो

उपभोग घेता तो सतत दक्ष आसून अनंत काल पर्यंत राज्यसुख आनुभवता. देकून वानरानि ज्ञानी जनांले मदतीन आपण्याले कर्तव्य समजून घेवचाक जाय".

रामाले हे ज्ञानाचें वचन आयकून सुग्रीवान आश्वासन दीत म्हळें "मेगेलं पूर्ण तरेन नाश जालिलें ऐश्वर्य कीर्ति आनि राज्य माका परत तुगेले मदतीनचि प्राप्त जालिलें आसा. प्राप्त जालिले उपकाराचें परिवर्तन जो प्रत्त्युपकारान परिवर्तन करना तो आपण्याले जातीक कलंक आसता. हे प्रदेशाचे दिशेन दिशा जाणचे सर्व वानर वीर आर्पआपण्याल`सैन्यासयत हांगा एकत्त्रि जालिले आसाचि. रावणाले वध करनुं सीतेक घेवनुं ते निश्चित परत येताले म्हण्णुं माका विश्वास आसा". सुग्रीवान विश्वासान उलयिले हे शब्दान रामाक समाधान जालो.

ते नंतर राम अनि लक्ष्मण वानर वीरांले मदतीन मुखावयले पावूल घालचे विशय विचार करत आसताना तांका सूर्य धूळीन झांकून सर्व वातावरण थरारून हालयत आयिलो भयंकर वादळ जाणवलो. ते वादळाचे वातावरणांतल्यान कोणिंयी अन्य शक्ति न्हंय तर वानर साध्वी तारा हिगेलो पिता शतबली नांवाचो महान शक्तिशाली वीर सशेण आनि हनुमंतालो बापूय केसरी सुद्धा आयिलें द्रिश्टीक पडले. ते आनि अनेक अन्य सहस्रान सहस्र वानर वीरांनि सुज्ज जालिलें सैन्याचे नेतृत्व सांभाळत सुग्रीव रामाले सन्मुख हात जोडनुं उभो राबून म्हळें "हे पृथिवी वयले समस्त वानरवीर तुगेले सान्निध्य आयिले आसून रावणाले बरोबर संघर्ष करनुं सीतेक मुक्त करचे खातिर तुगेले आज्ञेचि प्रतीक्षा करत आसाचि. देकून तूंवे शीघ्र आदेश दिवचे अत्यंत आवश्यक आसा".

सुग्रीवान कळकळीन केलिलि ही प्राथना आयकून रामालें काळीज सुख समाधानान सुखावलें. ताणे सुग्रीवाले दोन्नी हात आपण्याले हातांतु घेवनुं म्हळें "हे सर्व वानर वीरांलें स्वागत हांवु मनःपूर्वक करत आसा. पुण युद्धाक वच्चें पयलें सीता रावणाले राज्यांतु अजून जीवंत आसा कीं ना हें जाणून घेवचें उचित आसतालें. सीतेन आशिल्ले स्थळ आनि रावणान वास्तव्य केलिले पदेशाचो समाचार प्राप्त जाल्ले नंतर जें करचाक जाय तें करचांतु श्रेय आसतालें. ुमेगेले सर्वालो समाधानपूर्वक वार्तालाप आनि उचित निर्णय घेतले नंतर मुखावयलें पावूल उचलचाक जाय. हांवु किंवा लक्ष्मण हे तरेन निर्णय घेवचांतु सशक्त आसचे नांचि. देकून तूंवेंचि ही जवाबदारी सांभाळनुं योग्य ता`निर्णय घेवचें आवश्यक आसा. तूं मेगेलो प्रतिरूप जावनुं आसून सर्व रीतीन जाणतो आनि निर्णय घेवचाक सशक्त आसा. हांतूत दोन मत नांचि. जो योग्य काळ समय आसा तें तूं जाणता अनि जो निर्णय तूं घेतालो तो निर्णय आमगेले हिताचोचि आसताालो हांतूत संशाय ना".

तेन्नां वानर वीरांतलो एक धूर्त वानर श्रेष्ठ जो विनत नांवान ओळखुवचांत ुयेतालो तो सर्व वानर वीरांक उद्देशून म्हणालो "तुमि सर्व आर्पआपण्याले वेर्ळकाळ आनि देश प्रदेश परिचीत आसून समयोचित ज्ञानाचो पूर्ण तरेन आसून करचें कार्य आपण्यालें कर्तव्य म्हण्णुं करचांतु कुशल आसाचि. तुमकां भारतवर्षाचे उत्तर दिशेपासून दक्षिण दिशेचि पश्चिम दिशेपासून पूर्व

दिसेचि सर्व स्थळ नदी प्रवाह पर्वत खंदकांचो परिचय आसा. देकून तुमिं प्रत्येक देशाचे प्रत्येक दिशेन वचून सीतेलो शोध घेवचक जाय. केवल पृथिवी वयलो प्रदेश न्हंय तर तीन लोकांतले अकाश पाताळांतले सर्व प्रदेशाचो शोध घेवेयां".

हे तरेन वेग वेगळे वानरवीरांक सीतेलो शोध घेवचो कार्यक्रम दीवनुं सुग्रीवान आपण्यालें द्रिश्टी अखेरीक हनुमंताले दिशेन घातलि. कारण कसलेंयी अडथळे नासतानां स्वतःचे बुद्धि आनि कौशल्य शक्ति आनि सामर्थ्यावयर अवलंबून अपण्याले कार्य पूर्ण तरेन यशस्वी करचि क्षमता केवल वायुपुत्र हनुमंतकाचि आशिल्लि. हनुमंताले वयर दाखयिलो विश्वास लक्ष्यांतु घेवनुं रामाक अत्यंत आनंद जावनुं ताणें आपण्यालि हातांतलि आंगठी काडनुं ती सीतेक ओळख म्हण्णुं दाखोवचाक दिलि. सुग्रीवालो तुगेले वयर आशिल्लो विश्वास आनि तागेले शक्ति सामर्थ्यावयर सवंलो आशिल्लो अभिमान ध्यानंतु घेतिल्यान हनुमंतालो उत्साह द्विगुणित जालो. रामान दिलिली आंगठीक शिरसा वंदन करनुं रामाक नतमस्तक जावनुं पाल पडलो आनि सीतेलो शोध घेवचाक आपण्याले सैनिक घेवनुं भायर सरलो.

00000

अध्याय 4

श्रीरामान आपण्याले वयर दवरिलो विश्वास पोळोवनुं वायुपुत्र हनुमानालें मन भारावनुं गेलें. तक्षण आपण्ले वानरसैन्य सरसावनुं तो सीतेलो शोध घेवचाक सिद्ध जालो. ताका श्रीरामान सांगिल्लें, ही मुद्रिका ओळोखून सीता तुगेले विशय निश्चिंत जातालि आनि आपण्यालो क्षेम समाचार समजतालि - "अनेन त्वाम् हरिश्रेष्ठ चिह्नेन जनकाअत्मजा | मत् सकाशात् अनुप्राप्तम् अनुद्विग्ना अनुपश्यति ||". श्रीरामाक तागेलो उत्साह समाधान जालो.

श्रीराम समाधानी जालिलें पोळोवनुं सुग्रीव कृतार्थ जालो. तो जाणतालो आनि देकून ताणें ,पयलेंचि हनुमंताक सांगिल्लें कीं धर्तरिंतु, आकाशांतु, अंतरिक्षांतु किंवा सागरांतु तुगेले विरुद्ध आसताले अशें कोणींयी नांचि. विश्वांतले सर्व देश प्रदेश खंय असुर, गन्धर्व, नाग आनि मानव व ास्तव्य करनुं आसाचि, ते सर्व तूं जाणता. तुगेले चलन चालन शक्तीन आनि तेज़ान तूं तुगेले पिता वायुसमान ओजस्वी आसा. तुगेले समान हे संसारांतु दुसरे कोणींयी द्रिश्टीक पडनांचि. देकून सीतेलो शोध खंयचे तरेन घेवचो, हें तूवेंचि समजचें अपेक्षित आसा. कारण तूंचि बलवान्, पराक्रमी, नीतिवान् देश काल पोळोवनुं कर्म करचो पण्डित आसा - "न भूमौ न अंतरिक्षे वा न अंबरे न अमर आलये | न अप्सु वा गति संगम् ते पश्यामि हरि पुम्गव || . . . गतिः वेगः च तेजः च लाघवम् च महाकपे | पितुः ते सदृशम् वीर मारुतस्य महा ओजसः || तेजसा वा अपि ते भूतम् न समम् भुवि विद्यते | तत् यथा लभ्यते सीता तत् त्वम् एव अनुचिंतय | त्वयि एव हनुमन् अस्ति बलम् बुद्धिः पराक्रमः | देश काल अनुवृत्तिः च नयः च नय पण्डित ||".

सुग्रीवालि अनुमति आनि श्रीरामालि आज्ञा शिरसावंद्य म्हण्णुं मान्य करनुं चमकलो - "स तत् गृह्य हरिश्रेष्ठः स्थाप्य मूर्ध्नि कृतांजलिः | वन्दित्वा चरणौ चैव प्रस्थितः प्लवगर्षभः ||". वानर सैन्यनिकांनि दिवस रात्र एक करनुं भारतवर्षाचे चारी दिशेन राना वनांतु, पर्वत आनि खंदकांतु, अनुकूल आनि प्रतिकूल परिस्थितींतु शोधलें. पुण सीतेलो शोध अपूर्णचि उरलो - "गहनेषु च देशेषु दुर्गेषु विषमेषु च | सत्त्वानि अतिप्रमाणानि विचितानि हतानि च | ये चैव गहना देशा विचिताः ते पुनः पुनः ||". सीतेलो शोध मेळ्ळो ना

म्हण्णुं वानर सैनिक दुःखी आनि हताश जाल्ले, "अन्वेषमाणाः ते सर्वे वानराः सर्वतो दिशम् | न सीताम् ददृशुर् वीरा मैथिलीम् जनक आत्मजाम् ||".

तदनन्तर हनुमंतालो शोध सुग्रीवान सांगिल्लें दक्षिण दिशेन स्थिरावलो. अनेक अरण्यांतु प्रवेश करत एक असले घोर प्रदेशांतु येताचि खंय तांका एक काळविक्राळ रूपाचो राक्षस द्रिश्टीक पडता. तोचि रावण आसतालो म्हण्णुं समजून तागेलो जीव घेता. शोध घेराना येवचे संकटांतल्यान वचत आसताना अंगद आनि तागेले वानर सैनिकांतु निराशा पोळोवचांतु येता. हे तरेन चिंतित आसताना थंय तांका जटायूलो भाव संपाति येता. हे तरेन असहाय जावनुं बशिल्ले वानर सैन्य पोळोवनुं ते पक्षीक अनायास भोजन मेळिल्यान आनंद जावनुं तो म्हणता किं हे संसारांतु योग्यकी अयोग्य विधिनियमाक लागून कितें घडतालें हें सांगचें कठीण आसा. अपेक्षित नाशिल्लें भोजन मेगेले मुखारि आयल्यां. आतां एक वानरों नंतर दुसरे वानराक ख़ावू शकतालो - "विधिः किल नरम् लोके विधानेन अनुवर्तते | यथा अयम् विहितो भक्ष्यः चिरात् मह्यम् उपागतः || परंपराणाम् भक्षिष्ये वानराणाम् मृतम् मृतम् | उवाच एतत् वचः पक्षी तान् निरीक्ष्य प्लवंगमान् ||".

ते पक्षीले मनांतले विचार पोळोवनुं अंगद हनुमंतालो म्हणालो, पळय ते पक्षीले विचार जशें कांय साक्षात् यम मुखार आयिलो आसा. नशीब आमकां अनुकूल ना. श्रीरासालें कार्य करत करत वानराक अनपेक्षित संकट येत आसा. श्रीरामालें कार्य तर जाल्लें ना सुग्रीव राजालि आज्ञा सुद्धां पालन करचाक जाल्लें ना. सीतेखातिर जटायून केलिलें कार्य आनि ताका आयिलें मरण तूं जाणता. पशुपक्षीलो जन्म घेतिल्लो आसल्यारियी श्रीरामालें खातिर प्राण अर्पण केलिल्यान आमिं सुद्धां तेचि तरेन प्राण दिवचेंचि श्रेयस्कर आसा. जटायून श्रीरामाले खातिर जीव समर्पित केलो आनि आमिं सुद्धां सीतेलें दर्शन जालिलें नासल्यारियी श्रीरामाले खातिर प्राण त्याग करचें योग्य आसतालें - "पश्य सीता - गृध्रा - अपदेशेन साक्षात् वैवस्वतो यमः | इमम् देशम् अनुप्राप्तो वानराणाम् विपत्तये || रामस्य न कृतम् कार्यम् न कृतम् राज शाशनम् | इयम् अज्ञाता विपत्तिः सहसा आगता || वैदेह्याः प्रिय कामेन कृतम् कर्म जटायुषा | गृध्र राजेन यत् तत्र श्रुतम् वः तत् अशेषतः || तथा सर्वाणि भूतानि तिर्यक् योनि गतानि अपि | प्रियम् कुर्वन्ति रामस्य त्यक्त्वा प्राणान् यथा वयम् || प्रियम् कृत्वा हि रामस्य धर्मज्ञेन जटायुषा | राघव अर्थे परिश्रान्ता वयम् संत्यक्त जीविताः || कांताराणि प्रपन्नाः स्म न च पश्याम मैथिलीम् | . . . स सुखी गृध्र राजः तु रावणेन हतो रणे | मुक्तः च सुग्रीव भयात् गतः च परमाम् गतिम् ||".

आपण्यालो भाव जटायू विशय अंगदान उलयलें उत्रं आयकून संपातीक आश्चर्य आनि दुःख जालें. स्वतः पेक्षा जास्त प्रिय आशिल्ले आपण्याले भावाले मृत्युविशय उलयलें शब्द आयकून तो संभ्रमांतु पडलो आनि म्हणालो मेगेले भावाले मृत्यु कशिशं जालो, कोणांले हातांतल्यान जालो, मेगेले भावाले परम मित्र आनि रामालि पिता, दशरथालो मृत्यु कशें जालो, हें माका आयकुवचें आसा. पुण अंगद आनि वानर सैनिकांक थोड़े क्षण पयलें तांका भक्षण करचाक तयार जालिले संपातीले शब्दांवयर विश्वास बसलों ना. तरियी तांका खावचेंचि आसल्यार तो खात्तलोचि, आनि मरण तर निश्चित आसा, हे विचारानुरूप संपातीक अंगद म्हणालो, हांवु वानरश्रेष्ठ ऋक्षराजाक सुग्रीव आनि वसि नांवाचे दोन पुत्र आसून हांवु वसूलो पुत्र जावनुं आसा. इक्ष्वाकु कुलोत्पन्न राजा दशरथालो प्रथम पुत्र श्रीराम आसून आपण्यालो भावु आनि पत्नि सीते सयत आपण्याले बापयले आज्ञेनुसार दण्डकारण्यांतु निवासित आसतालो. श्रीरामालि पत्नि सीतेलें अपहरण लंकाधिपति रावणान कपट करनुं व्हेलिलें आसा. जटायू राजा दशरथालो मित्र आसून रावणान सीतेक अपहरण करचें पोळोवनुं रावणाक परावृत्त करचो प्रयत्न केलो. परंतु अयशस्वी जालो आनि जालिले

संघर्शांतु रावणान तागेलि हत्या केलि. आमिं राजा सुग्रीवाले आज्ञेनुसार आनि रामाले इच्छे प्रमाणेन सीतेलो शोध घेत आसाचि, पुण यश मात्र अजू प्राप्त जालिलें ना.

मयासुराले मायाभाशेन सीतेलो शोध आमकां भ्रमांतु घालत आसा. आमगेलें अपयश पोळोवनुं राजा सुग्रीव, श्रीराम आनि लक्ष्मण निश्चय आमगेले वयर कोप करताले, हे भयान आमिं चिंतित आसाचि. वानरांलि ही स्थिति पोळोवनुं संपातीलें मन सुद्धां चिंताग्रस्त जालें. भावाले मरणाचो सूड घेवचो आसल्यारियी आतां माका मदत करचें शक्य ना. तेन्नां अंगदान म्हळळें जर आमिं जटायू विशय जें सांगलें ताज्जे वयर तुगेलो विश्वास आसल्यारि जी मदत तूं करू शकता ती कर. ते दुष्ट रावणालो वास्तव्य जर तुका ख़बर आसा तर तें कितलेंयी दूर आसल्यारियी सांग.

तेन्नां संपातीन सांगचाक सुरवात केलि. व्हय, हांवु जाणता वरुणलोकांतले अतल, विचलित, सुतलल, पाताल, विष्णून पादांकित केलिले पृथिवी, आकाश आनि अंतरिक्ष, देव असुरांनि संघर्ष करनुं अमृत संपादन केलिलो प्रदेश. देकून शरीर वृद्धावस्थेंतु जर्जरित जालिलें आसल्यारियी श्रीरामाले हे कार्यांतु मदत करचें हेंचि मेगेलें प्रप्रथम कार्य जावनुं आसतालें - "जानामि वारुणान् लोकान् विष्णोः त्रैविक्रमान् अपि | देव असुर विमर्दाम् च हि अमृतस्य च मंथनम् || रामस्य यत् इदम् कार्यम् कर्तव्यम् प्रथमम् मया | जरया च हतम् तेजः प्राणाः च शिथिला मम ||". एक सुंदर तरुण सर्व आभरणान सुशोभित स्त्रीक क्रूर रावणान अपहरण करतानां हांवे पळयल्यां, तीणें राम, राम, म्हणत अक्रोश करचें आयकल्यां, स्वत:क सोडोवनुं घेत आसताना आपण्याले आभरण दूर उड़यताना पळयल्यां - "तरुणी रूप संपन्ना सर्व आभरण भूषिता | ह्रियमाणा मया दृष्टा रावणेन दुरात्मना || क्रोशन्ती राम राम इति लक्ष्मण इति च भामिनी | भूषणानि अपविध्यन्ती गात्राणि च विधुन्वती ||". व्हय, ती निश्चित सीतापुर आसतालि. ते राक्षसालो देश प्रदेश हांवु जाणता, लक्ष्य दीवनुं आयक. तो विश्रवसालो पुत्र, कुबेरालो बंधु, लंकोचों राजा, नाव रावण जावनुं आसा "ताम् तु सीताम् अहम् मन्ये रामस्य परिकीर्तनात् | श्रूयताम् मे कथयतो निलयम् तस्य रक्षसः || पुत्रो विश्रवसः साक्षात् भ्राता वैश्रवणस्य च | अध्यास्ते नगरीम् लंकाम् रावणो नाम राक्षसः ||".

लंकाद्वीप समुद्राचे मदें आसून लंकापुरि स्वत: विश्वकर्मान निर्माण केलिलि आसा. अनेक सुंदर महल आसून भांगराचे द्वारावती शोभताचि. प्राकार सुधृढ आसून सूर्याले प्रकाशांतु झगमगत आसता - "इतो द्वीपे समुद्रस्य संपूर्णे शत योजने | तस्मिन् लंका पुरी रम्या निर्मिता विश्वकर्मणा || जांबूनदमयैः द्वारैः चित्रैः कांचन वेदिकैः | प्रासादैः हेम वर्णैः च महद्भिः सुसमाकृता || प्राकारेण अर्क वर्णेन महता च समन्विता |". थंय तुमकां मेळतालि जन्मपुत्री सीता राक्षसिंणींनि रक्षित रावणाले राजमहलांतु - "तस्याम् वसति वैदेही दीना कौशेय वासिनी || रावण अन्तःपुरे रुद्धा राक्षसीभिः सुरक्षिता | जनकस्य आत्मजाम् राज्ञः तस्याम् द्रक्ष्यथ मैथिलीम् ||". दक्षिण दिशेन केल्यार महासागर दिसतालो, तो जर पार करू शकताले तर थंय आसतालि लंकापुरि. जर तुमिं हें कार्य पूर्ण करनुं रावणाक मृत्युमुखांतु घालताले तर मेगेलो व्यक्तिगत सूँड़ सुद्धां पूर्ण जातालो. देकून सागर पार कशें करचें, हो विचार करा. माका निश्चित विश्वास आसा तुमिं यशस्वी जाताले.

ooo0o

अध्याय 5

संपातीन दिलिले माहितीन वानरसैन्यांतु उत्साह वाढलों. ते ताका विचारचाक सांगलें, कोण तो दुष्ट जो सीतेक अपहरण करचाक धैर्यवान जालो ? ताका ख़बर नावें, श्रीरामाले शौर्य, लक्ष्मणाले पराक्रम ? वानरांलि प्रतिक्रिया पोळोवनुं संपातीक आनंद जालो. ताणें सुरवातीकचि सर्व जीवांचि स्भाव वर्णन करत म्हळ्ळें, वास्तविक सर्व जीव आप-आपण्याले स्वभावाक अनुरूप कर्म करत आसताचि. गन्धर्व विषयासक्त, नाग शीघ्रकोपी, हरिण भित्रें आनि गिदाड सदा भुकेलो आसता. एक दिवस हांवु भूकेन तडफडत आशिल्लो तेन्नां मेगेले पुतान माका दीत सांगलें कीं ताणें एक इंगाळ्यातरेन काळे रंगाचे राक्षसान सूर्याले किरणांतरेन सुप्रभा स्त्रीक घेवनुं वच्चें पळयलें. तांका खावचे खातिर हांवे झड़प तर घातलि. पुण ते राक्षसान माका झुडकारनुं वाट दिवचाक सांगलें. माका दूर करनुं तो शीघ्र गेलो जशें कांय आकाशाक तो व्यापून काडचो आसा. तेन्नां थोड़े ऋषी म्हणाले

नशीब सीता अजून जीवंत आसा. ते ऋषिंलि माका सांगलें कीं रामा, लक्ष्मणा म्हण्णुं आक्रोश करचि ती सीता, श्रीरामालि पत्नि, जनक राजालि धूव, जो तिका जबरदस्तीन व्हरत आसा तो राक्षसालो राजा रावण आसा - "तत्र कश्चित् मया दृष्टः सूर्य उदय सम प्रभाम् | स्त्रियम् आदाय गच्छन् वै भिन्न अंजन चय उपमः || सो अहम् अभ्यवहार अर्थम् तौ दृष्ट्वा कृत निश्चयः | तेन साम्ना विनीतेन पन्थानम् अनुयाचितः || स यातः तेजसा व्योम संक्षिपन् इव वेगतः | . . . दिष्ट्या जीवति सीत इति हि अब्रुवन् माम् महर्षयः | एवम् उक्तः ततो अहम् तैः सिद्धैः परम शोभनैः | स च मे रावणो राजा रक्षसाम् प्रतिवेदितः || पश्यन् दाशरथेः भार्याम् रामस्य जनक आत्मजाम् | भ्रष्ट आभरण कौशेयाम् शोक वेग पराजिताम् || राम लक्ष्मणयोः नाम क्रोशन्तीम् मुक्त मूर्धजाम् |".

जें हांवु जाणता तें सर्व हांवे सांगिल्लें आसा. जर ती माहिती तुमकां मदत जातालि तर श्रीरामाले कार्यांतु हांवे सुद्धां यथाशक्ति योगदान निःसंशय दिलिलो आसा, म्हण्णुं माका समाधान जातालो. माका खात्रि आसा कीं तुमगेले कार्यक्षमता, बुद्धी आनि धूर्त विचार तुमकां निश्चित यश प्राप्त करनुं दिसतालें. आतां समय वायट करनाकाचि, तुमिं धृडव्रत आसून मुखावयलें कार्यकाल सुरवात करा - "यत् तु शक्यम् मया कर्तुम् वाक् बुद्धि गुण वर्तिना || श्रूयताम् तत्र वक्ष्यामि भवताम् पौरुष आश्रयम् | वाक् मतिभ्याम् हि सार्वेषाम् करिष्यामि प्रियम् हि वः ।| यत् हि दाशरथेः कार्यम् मम तत् न अत्र संशयः । तत् भवन्तो मति श्रेष्ठा बलवन्तो मनस्विनः ||। प्रहिताः कपि राजेन देवैः अपि दुरासदाः |तत् अलम् काल संगेन क्रियताम् बुद्धि निश्चयः | न हि कर्मसु सज्जन्ते बुद्धिमन्तो भवत् विधाः ||".

संपातीले वचन आयकून मागशीं मुखार पळयत नासताना तें वानर सैन्य उत्साहान सीतेलें दर्शन घेवचाक दक्षिणदिशेन भायर सरले. पुण जे क्षण ते अथांग समुद्राचे चटाकर आयले तेन्नां आकाशातरेन पसरिलो तो सागर पोळोवनुं दचकले. अंगदान तांगेलि स्फूर्ति वाढोवचांत खातिर तांका सांगलें, चेरडूंवातकेन भीवनाकाचा. जो भियाँ तागेले तेज नष्ट जाता आंनि पुरुषार्थ सांगचाक अशक्य जाता - "संपातेः वचनम् श्रुत्वा हरयो रावण क्षयम् | हृष्टाः सागरम् आजग्मुः सीता दर्शन कान्क्षिणः || . . . आकाशम् इव दुष्पारम् सागरम् प्रेक्ष्य वानराः | विषेदुः सहिता सर्वे कथम् कार्यम् इति ब्रुवन् || न विषादे मनः कार्यम् विषादो दोषवत्तरः | विषादो हन्ति पुरुषम् बालम् क्रुद्ध इव उरगः || यो विषादो प्रसहते विक्रमे समुपस्थिते | तेजसा तस्य हीनस्य पुरुष अर्थो न सिद्ध्यति ||".

रात्रीचे शांत वातावरणांतु विचार विमर्श जालो आनि अखेरिक अंगदान हो सागर पार कोण करनुं युग्रीवालें आज्ञा आ नि श्रीरामालि इच्छा पूर्ण करनुं स्वतःचे पायल चेरडूंवालो सहवासांतु समाधान घेताले. ज़री कोणिंयी आसताले ताणि तो अमूल्य वरदान दिवचाक जाय - "क इदानीम् महातेजा लंघयिष्यति

सागरम् | कः करिष्यति सुग्रीवम् सत्य सन्धम् अरिन्दमम् || को वीरो योजन शतम् लंघयेत प्लवंगमाः |इमान् च यूथपान् सर्वान् मोचयेत् को महाभयात् ||यदि कश्चित् समर्थो वः सागर प्लवने हरिः | स ददातु इह नः शीघ्रम् पुण्याम् अभय दक्षिणाम् ||".

जें अपेक्षित आशिल्लें तेंचि उत्तर मेळ्ळें - अंगद किंवा हनुमंत शिवाय हें कार्य कोण करू शकतालों "को अन्यः ताम् वानरीम् सेनाम् शक्तः स्तंभयितुम् भवेत् | अन्यत्र वालि तनयात् अन्यत्र च हनूमतः ||".जें जायत आसा तें पोळोवनुं हनुमंत मुखार आयलो आनि सर्वांलिं पळयलें हनुमंत आपण्यांलें शरीर व्होड करत करत एक असामान्य आकाराचे जालो. तागेलें व्यापक आनि अवर्णनीय स्वरूपाकार पोळोवनु थंय आशिल्ले सर्व वानरांलि दु:ख विसरनुं आश्चर्य चकित हनुमंतालो पळयत उरलें. विष्णून त्रिविक्रमाले रूप धारण करनुं अवर्णनीय स्वरूप धारण केलिले तरेन तांका भास जायत आशिल्लो. वायुपुत्र हनुमत तर आपण्याले गुहेंतल्यान भायर पडिल्ले सिंहातरेन चमकतालो. तागेलें मुखकमल आकाशांतले सूर्यातरेन आनि यज्ञकुांतले अग्नितरेन झगमगतालें - "तम् दृष्ट्वा जृंभमाणम् ते क्रमितुम् शत योजनम् | ।वेगेन आपूर्यमाणम् च सहसा वानरोत्तमम् || सहसा शोकम् उत्सृज्य प्रहर्षेण समन्विताः | विनेदुः तुष्टुवुः च अपि हनूमन्तम् महाबलम् || प्रहृष्टा विस्मिताः च अपि ते वीक्षन्ते समंततः | त्रिविक्रम कृत उत्साहम् नारायणम् इव प्रजाः || यथा विजृंभते सिंहो विवृते गिरि गह्वरे | मारुतस्य औरसः पुत्रः तथा संप्रति जृंभते || अशोभत मुखम् तस्य जृंभमाणस्य धीमतः | अंबरीष उपमम् दीप्तम् विधूम इव पावकः ||

नंतर सर्व वरिष्ठ जनांक नमस्कार करनुं हनुमंत म्हणालो, हांवु वायुपुत्र हवुमान् शीघ्रगतीचे वायुदेवा तरेन पर्वत चूरचुर करचो शक्तिशाली आसा. मेगेले भुजाचे प्रतापान सागराचे उदक आकाशाक व्हरनुं समस्त जगत् भरनुं काडू शकता. फांतोडेक सूर्यातरेन उदय जावनुं धनपारा तागेले प्रखर किरणांसयत तिळसाना अस्तमित वच पर्यन्त सर्व पृथिवीचें परिक्रमण करू शकतां. आकाशांतले सर्व पक्षींक मागशीं घालत शकतां, समुद्राचें उदक सुखोवूं शकतां, धर्तरि सपाट करू शकतां. गरूड़ पक्षीलि शक्ति तागेले लागीं उरों, मेगेलि शक्ति मेगेले लागीं आसा. जेन्नां हांवु समुद्र उल्लंघन करतालों तेन्नां मेगेलें रूप विष्णुरेव तरेन आसतालें. हे तरेन आत्मविश्वासान हनुमंतान निष्ठेन सांगलें की सर्वांक आश्चर्य आनि आनंद जालो - "तस्य अहम् शीघ्र वेगस्य शीघ्र गस्य महात्मनः | मारुतस्य औरसः पुत्रः प्लवने च अस्मि तत् समः || बाहु वेग प्रणुन्नेन सागरेण अहम् उत्सहे | समाप्लावयितुम् लोकम् स पर्वत नदी ह्रदम् || उदयात् प्रस्थितम् वा अपि ज्वलंतम् रश्मि मालिनम् | अन् अस्तमितम् आदित्यम् अभिगंतुम् समुत्सहे || ततो भूमिम् असंस्पृष्ट्वा पुनः आगन्तुम् उत्सहे | प्रवेगेन एव महता भीमेन प्लवगर्षभाः || उत्सहेयम् अतिक्रांतुम् सर्वान् आकाश गोचरान् | सागरम् शोषयिष्यामि दारयिष्यामि मेदिनीम् || वैनतेयस्य वा शक्तिः मम वा मारुतस्य वा | ऋते सुपर्ण राजानम् मारुतम् वा महाबलम् | न तत् भूतम् प्रपश्यामि यत् माम् प्लुतम् अनुव्रजेत् || भविष्यति हि मे रूपम् प्लवमानस्य सागरम् | विष्णोः प्रक्रममाणस्य तदा त्रीन् विक्रमान् इव || तम् एवम् वानर श्रेष्ठम् गर्जन्तम् अमित प्रभम् || प्रहृष्टा हरयः तत्र समुदैक्षन्त विस्मिताः | तत् च अस्य वचनम् श्रुत्वा ज्ञातीनाम् शोक नाशनम् ||".

तेन्नां जांबुवंतान म्हळ्ळें, तुगेले सहकारी वानरांलि चिंता आतां सोंपलिं. आतां तांगेलि मदत निश्चित आसा. देकून ऋषीगण, म्हाल्यांले आशीर्वादान तूं निश्चित समुद्रोल्लंघन करतालो हें सिद्ध आसा. आमिं सर्व तूं यशस्वी जावनुं परत येवचि प्रतीक्षा करत आसताले - "तव कल्याण रुचयः कपि मुख्याः समागताः ||मंगलम् कार्य सिद्धि अर्थम् करिष्यन्ति समाहिताः ॥ ऋषीणाम् च प्रसादेन कपि वृद्ध मतेन च || गुरूणाम् च प्रसादेन प्लवस्व त्वम् महाअर्णवम् | स्थास्यामः च एक पादेन यावत् आगमनम् तव ||"

.

हे तरेन सर्वांले कडच्यान स्फूर्ति आनि आशीर्वाद घेवनुं हनुमंत महेन्द्र पर्वतातरेन एक उत्तुंग पर्वतावयर गेलो, जेन्नां तागेले पाद स्पर्शान ते पर्वत डगमगलो. हनुमंत जो सर्व वानरसेनेंतु शूर, वीर, धीर, अनुभवी म्हण्णुं ओळखुवचांतु येतालो, मन नियंत्रित करनुं मनान जशें कांय लंकेंतु प्रवेश केलो - "ततः तु मारुत प्रख्यः स हरिः मारुत आत्मजः | आरुरोह नग श्रेष्ठम् महन्द्रम् अरिअर्दमः || बाहुभ्याम् पीडितः तेन महाशैलो महात्मना | ररास सिंह अभिहतो महान् मत्त इव द्विपः | . . . स वेगवान् वेग समाहित आत्मा हरि प्रवीरः पर वीर हन्ता | मनः समाधाय महाअनुभावो जगाम लंकाम् मनसा मनस्वी ||"

ooooo

हे तरेन श्रीवल्मीकी निर्मित आर्षरामायण आदि काव्यांतलो किष्किन्धा काण्ड समाप्त जालो.